

บทบาทของมิชชันนารีในกายโปร เทสแตนท์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชน
ในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2367 - 2475

ปริญญานิพนธ์

ของ

สุนิตย์ แสงขำ

ปี พ.ศ. 2535

พ 25304

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2527

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทบาทของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชน
ในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2367 – 2475

บทคัดย่อ
ของ
สุนิตย์ แสงขำ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2527

จุดมุ่งหมายของการหาปริญญาบัตรเรื่องนี้ เพื่อต้องการวิเคราะห์ถึงบทบาทของมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2367 - 2475 โดยมุ่งศึกษาเรื่องบทบาทของมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์ที่มีต่อการจัดการศึกษาเอกชนในสมัยรัตนโกสินทร์ จุดมุ่งหมายของมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์และวิธีการในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนในประเทศไทย และผลสะท้อนจากการที่มิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์จัดตั้งโรงเรียนเอกชนในประเทศไทย

ผลของการศึกษาวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า การจัดการศึกษาของเอกชนโดยมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์ในประเทศไทยที่ได้เริ่มต้นตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นเป็นการจัดตั้งโรงเรียนที่มีตารางสอน ตารางเรียนที่แน่นอนดังเช่นโรงเรียนในสมัยปัจจุบันเป็นครั้งแรกในประเทศไทย นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาแผนใหม่ตามแบบตะวันตกเป็นครั้งแรกอย่างแท้จริง และเท่ากับว่าเป็นการวางพื้นฐานการศึกษาแบบใหม่ให้กับประเทศไทยด้วย ในขณะที่รัฐบาลยังไม่สามารถขยายการศึกษาให้กับประชาชนอย่างกว้างขวางนั้น พวกมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนคนทั่วไป ทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองจึงเป็นการช่วยขยายการศึกษาของราษฎรให้แพร่หลายยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งก็คือ หลังจากที่พวกมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์ได้จัดตั้งโรงเรียนเอกชนได้ระยะหนึ่งทางรัฐบาลก็เริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเช่นกัน ทั้งให้ชนชั้นสูงเล่าเรียนและขยายมายังราษฎรทั่วไปด้วยโดยรัฐบาลได้เชิญมิชชันนารีที่มีประสบการณ์ในการจัดตั้งโรงเรียนนั้นให้มาช่วยงานการศึกษาของรัฐบาล จึงกล่าวได้ว่าการจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีในกายโปเรสแดนท์เป็นแนวทางให้กับรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำมาจัดการศึกษาให้กับประชาชน

THE ROLE OF PROTESTANT MISSIONARIES IN PRIVATE EDUCATIONAL
MANAGEMENT IN THAILAND DURING B.E. 2367 - 2475

AN ABSTRACT

BY

SUNIT SANGKHAM

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
February 1984

The purpose of this thesis is to analyze the roles of the Protestant missionaries in private educational management in Thailand during the Ratanakosin period (B.E. 2367 - 2475) with concentrations on the purposes, the procedures and the consequences.

The results show that the educational management introduced by the Protestant missionaries at the end of King Rama III's reign was the first modern type school with fixed curriculum and time-table; thus marked the beginning of the western educational system and the foundation for modern education in Thailand.

While the government at the time was still unable to provide a wider educational programme the missionaries set up many schools in Bangkok and throughout the country. This meant that more common people were brought within reach of education. Further more, not long after the missionaries had founded their schools, the government started to build their own schools for children of all class and some experienced missionaries were invited as advisers to these schools. So it can be concluded that the educational reform in King Rama V's reign was, consequently, inspired by the role of these missionaries.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปัญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการสอบ

..... จ.พ. โท.ร. ประธาน

..... จ.พ. โท.ร. ประธาน

..... กรรมการ

..... กรรมการ

..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดียิ่งจาก
รองศาสตราจารย์สาคร ช่วยประสิทธิ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ
ที่กรุณาให้ข้อคิดเห็น แนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสำเร็จ
ลงด้วยดี และขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์นันทา โชติกะพุกกณะ ผู้วิจัย
ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสามท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ อาจารย์เออร์เบิท สวอนสัน หัวหน้า
แผนกจดหมายเหตุวิทยาลัยพายัพ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่แผนกจดหมายเหตุ
วิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่เอื้อ
อำนวยความสะดวกในด้านการค้นหาเอกสารที่ใช้ในการค้นคว้าไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สุนิตย์ แสงชา

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนา

1	สภาพการศึกษาโดยทั่วไปของไทยก่อนพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามา	1
	การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	1
	การจัดการศึกษาของไทยโดยพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกก่อนที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามา	6
	จุดเริ่มต้นที่พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาในประเทศไทย	7
	จุดกำเนิดของการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนโดยมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิก	7
	วิธิตาเนินงานของมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกในการจัดตั้งโรงเรียนในสมัยอยุธยา	10
	วิธีการหาเงินหรือสถานที่ที่ใช้ในการจัดตั้งโรงเรียนของพวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศส	10
	การจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ	12
	การจัดการศึกษาของพวกบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกหลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	14
	ผลการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของพวกบาทหลวง	17

2	บทบาทของมิชชันนารีในกายโปรเทศแคนท์ที่มีต่อการจัดการศึกษาของ เอกชนในสมัยรัตนโกสินทร์	18
	การปรากฏตัวของมิชชันนารีในกายโปรเทศแคนท์ในสมัยรัตนโกสินทร์	18
	บทบาทของมิชชันนารีในกายโปรเทศแคนท์ที่มีต่อการจัดการศึกษา โรงเรียนเอกชนในสมัยรัตนโกสินทร์	22
	การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนในกรุงเทพมหานคร	23
	การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนตามหัวเมือง	43
3	จุดมุ่งหมายของมิชชันนารีในกายโปรเทศแคนท์และวิธีดำเนินงาน จัดตั้งโรงเรียนเอกชนในประเทศไทย	54
	จุดประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของมิชชันนารีในกาย โปรเทศแคนท์	54
	วิธีการของมิชชันนารีในกายโปรเทศแคนท์ในการจัดตั้งโรงเรียน เอกชนขึ้นในประเทศไทย	60
	พยายามจัดหาเงินเอง	60
	สร้างด้วยเงินทุนส่วนตัว	60
	ใช้วิธีเรียไรและบริจาคทั้งภายในและภายนอกประเทศ	61
	ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลไทย	63
	ใช้เงินมรดกของพวกมิชชันนารี	64
	ได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศ	64

วิธีการหานักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนที่มีชุมชนาริจัดตั้งขึ้น	65
ใช้วิธีการจ้างให้นักเรียนมาเรียน	65
ใช้วิธีการซื้อเด็ก	67
รับเด็กมาทำงานบ้านเพื่อฝึกงาน	68
สร้างความนิยมและ เป็นกันเองกับเด็กและผูปกครอง	68
สร้างความนิยม เลื่อมใสในหมู่ชนนาง	69
ให้สิทธิพิเศษกับนักเรียนที่มีพ่อแม่นับถือศาสนาคริสต์นิกาย	
โปรเตสแตนต์ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน	70
อุปสรรคในการดำเนินงานของพวกมิชชันนารี	71
เกิดการก่อกวนแกล้งจากผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายอื่น	71
ความเชื่อและทัศนคติดั้งเดิมของผู้ปกครอง	72
อุปสรรคเรื่องรายจ่ายสูง	73
อุปสรรคจากเสภาภูมิประเทศ	74
สภาพความเป็นอยู่และสังคมของคนไทย	76
วิธีการเผยแพร่งานของพวกมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์	77
สำรวจภูมิประเทศและความต้องการของประชาชน	77
คุณภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและความต้องการของประชาชน	79
ใช้นักเรียนที่จบการศึกษาช่วยขยายงานให้กว้างขวาง	80
ความสำเร็จในการจัดตั้งโรงเรียนและการเผยแพร่งาน	81
การสร้างคามนิยมในหมู่ประชาชนและบุคคลชั้นสูง	81
สร้างความไว้วางใจแก่บิดามารดาของเด็ก	82
หาแหล่งชุมชนที่เหมาะสม	83
นโยบายทางการค้าการเมืองและการต่างประเทศของ	
สหรัฐอเมริกา	83

4	ผลสะท้อนจากการที่มีชนวนารีนิกายโปรเตสแตนต์มาจัดการศึกษา	
	ภาคเอกชนในประเทศไทย	86
	ผลทางด้านการเมืองและการพัฒนาประเทศ	86
	ผลทางด้านสังคม	91
	ผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศาสนาและขนบธรรมเนียม	
	ประเพณี	93
	ผลทางด้านการศึกษา	95
5	บทสรุป	106
	บรรณานุกรม	110

ตาราง

หน้า

1	โรงเรียนของนิชฉันทารีนิกายโปรเตสแตนต์ในระยะแรกๆ	85

บทนำ

การศึกษาของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ผู้ชายส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาอบรมจากวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนวิชาความรู้ให้ ส่วนผู้หญิงซึ่งเรียนกันน้อย เพราะยังไม่มีโรงเรียนดังเช่นในปัจจุบัน และการที่ผู้หญิงจะไปเรียนหนังสือกับพระเช่นเดียวกับผู้ชายก็ทำไม่ได้ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงก่อนสมัยพระนารายณ์นั้นก็ยังไม่เห็นหลักฐานปรากฏว่ามีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นสอนหนังสือโดยตรง แต่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลาลูแบร์ (La Loubere) ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่ส่งมายังราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อปี พ.ศ. 2230 - 2231 ได้เล่าถึงการศึกษาของไทยว่า "เมื่อเลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้ว ชาวสยามจะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ในวัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัดสอนบุตรเหล่านั้นให้รู้จักอ่านและนับจำนวนเลขเป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร กฎหมาย และศาสตร์อื่น ๆ ด้วย"¹

จากข้อเขียนของลาลูแบร์ ทำให้ทราบว่า การเรียนของคนไทยสมัยก่อน คือ อ่าน เขียน เลข ซึ่งเป็นลักษณะการเรียนของคนสามัญทั่ว ๆ ไป เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีโรงเรียนสอนหนังสือแล้ว เพราะปรากฏในบันทึกของ ลันเบ* (Lannier) ว่า "ส่วนโรงเรียนของพวกข้าราชการนั้นก็จะได้รับความบำรุงและมีสิทธิเท่ากับโรงเรียนอื่นของบ้านเมือง"² พิจารณาข้อความข้างต้นแล้วจะเห็นว่า

¹ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 261 - 262

เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่ได้ศึกษาเรื่องราวของไทยในสมัยพระนารายณ์ โดยใช้เอกสารของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยพระนารายณ์ เช่น นายพลเคอฟาซ บาทหลวงคาซาร์ก ฟอลคอน ฯลฯ

² กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร เล่ม 16 ภาคที่ 27 หน้า 27

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถึงจะมีการตั้งโรงเรียนสอนหนังสือของพวกหมอสอนศาสนา และโรงเรียนในราชสำนักแล้ว¹ แต่การตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไปยังไม่มี และพวกมิชชันนารีที่เข้ามาในเวลาที่หลักฐานปรากฏก็เป็นมิชชันนารีนิกายคาทอลิกเท่านั้นที่ทำการสอนหนังสือไปทั่ว

ฉะนั้นบทบาทของพวกที่สอนคริสต์ศาสนา หรือพวกมิชชันนารีที่มีต่อการจัดการศึกษาของไทยก็ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์แล้ว แต่เป็นพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งได้ตั้งโรงเรียนสามเณรขึ้นเพื่อสอนศาสนาและวิชาอื่น ๆ² แต่ก็ยังมีโรงเรียนเกิดขึ้นน้อยมาก เพราะพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกยังถือว่าน้อย ประชาชนทั่วไปยังไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาจากโรงเรียนที่พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกเหล่านี้ได้จัดตั้งขึ้น ทั้งยังเป็นโรงเรียนที่มุ่งสอนศาสนาเป็นส่วนใหญ่

พอถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เข้ามามีส่วนช่วยให้การศึกษาของไทยได้พัฒนามากขึ้น โดยที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะในรัชกาลที่ 3 นี้ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้นโดยเฉพาะชาวตะวันตก บรรดาพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนา และได้นำวิทยาการแบบใหม่เข้ามาเผยแพร่อีกด้วย ส่วนในด้านการศึกษา พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้ริเริ่มนำการศึกษาตามแบบตะวันตกมาใช้ในประเทศไทย โดยเริ่มทำการสอนประจำที่ไปอยู่ระยะหนึ่งก่อน ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ให้เขาไปสอนที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสุทัศน์ราชวรวิหาร และโรงเรียนวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ส่วนประชาชนทั่วไปพระยังทรงหาหน้าที่สอนอยู่

¹ พิไลวรรณ แสงช้า บทบาทชาวต่างประเทศที่มีต่อการจัดการศึกษาในราชสำนัก สมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453 หน้า 2 - 3

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 1 - 2

พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ก็มีจุดประสงค์เพื่อการเผยแพร่ศาสนาเหมือนกัน ดังนั้นจึงพยายามนำวิธีการใหม่ ๆ ตามแบบตะวันตก เช่น การแพทย์ การศึกษา ฯลฯ เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย เพื่อเป็นการชักชวนให้คนไทยสนใจในศาสนาคริสต์ที่พวกเขา กำลังเผยแพร่อยู่ สำหรับในด้านการศึกษพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้บุกเบิก การศึกษาของเด็กไทยทั้งชายและหญิง คือ ได้มีการจัดตั้งสถานที่สำหรับให้เด็กทั้งชายและหญิง ได้เล่าเรียนหนังสือ สถานที่ที่สอนหนังสือในสมัยนั้นเรียกว่า "โรงเรียน" นับว่าเป็น ครั้งแรกในประเทศไทยที่มีโรงเรียนตามแบบสากลสมัยใหม่ ซึ่งโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นนั้น โรงเรียนแรกเป็นโรงเรียนสำหรับเด็กชายได้ตั้งขึ้นที่บ้านมอญใกล้กับวัดแจ้ง เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2395¹ ต่อมาโรงเรียนนี้ได้ย้ายไปอยู่ที่สำเหร่ และได้เจริญก้าวหน้าขึ้น ตามลำดับ และย้ายมาตั้งที่ถนนประมวณจนกระทั่งทุกวันนี้ โรงเรียนนี้คือ โรงเรียนกรุงเทพ คริสเตียนวิทยาลัย นับเป็นโรงเรียนเอกชนแห่งแรกในประเทศไทยที่ได้เปิดทำการสอนขึ้น ในสมัยรัตนโกสินทร์

ส่วนโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง นางเฮ้าส์ ภรรยาของหมอเฮ้าส์ ซึ่งเป็นมิชชันนารี นิกายโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในเมืองไทย ได้เป็นผู้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงขึ้น เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 เรียกว่า โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง² นับว่าเป็นโรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศไทยอีกเช่นกัน และโรงเรียนนี้ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นโรงเรียนสตรีที่ทันสมัย มีชื่อเสียงในการเล่าเรียน การฝีมือ เย็บปักถักร้อย การเรือน การครัว การปรุงอาหารตามแบบตะวันตก ตลอดจนการอบรมกิริยามารยาท ปรับตัวให้เข้ากับความจริงของบ้านเมืองซึ่งก้าวไปสู่อารยธรรมแบบใหม่ ทำให้เป็นที่เชื่อถือ และไว้วางใจในหมู่เจ้านายชั้นสูงและบุคคลสำคัญทั่วไป บรรดาเชื้อพระวงศ์และขุนนาง

¹George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928 p. 211

²เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 100

ข้าราชการได้พากันส่งพระธิดา และบุตรมาเป็นนักเรียนของโรงเรียนกันมากขึ้น โดยเฉพาะพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นเจ้านายพระองค์แรกที่เห็นความสำคัญของการศึกษาว่าสำคัญเท่า ๆ กับบุรุษ และได้ทรงยินยอมให้พระธิดาองค์ใหญ่* ของพระองค์มาศึกษาเล่าเรียนร่วมกับบุตรหลานของสามัญชนโดยไม่มีการรังเกียจเรื่องชนชั้น การกระทำของพระองค์เป็นการรับรองในคุณภาพความดีเด่นของโรงเรียนมากขึ้น ในเวลาต่อมาได้มีเจ้านายและบุคคลสำคัญอื่น ๆ** เป็นอันมากพากันส่งพระธิดา และบุตรเข้ามาเป็นนักเรียนโรงเรียนนี้กันมากขึ้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในราชสำนัก เพื่อเป็นสถานศึกษาสำหรับพระราชโอรสและพระราชธิดา ตลอดจนเจ้านายเชื้อพระวงศ์ และบุตรขุนนางข้าราชการได้ศึกษากัน และพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดการศึกษาให้กับประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียน โดยพระองค์ทรงได้แนวทางจากการจัดการศึกษาในราชสำนัก รวมทั้งการจัดตั้งโรงเรียนของพวกมิชชันนารี นิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งได้เป็นแบบอย่างให้พระองค์ได้ขยายการศึกษามายังราษฎรเป็นครั้งแรกที่วัดมหรณพาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกที่ใช้การศึกษาแก่ราษฎรทั่วไป

นอกจากจะจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายและเด็กหญิงขึ้นในกรุงเทพฯ แล้ว บรรดา มิชชันนารี นิกายโปรเตสแตนต์ยังได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรไทยขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ที่จังหวัดเพชรบุรี คณะมิชชันนารีอเมริกันได้จัดส่งศาสนาจารย์ เอส จี แมกฟาร์แลนด์ (Rev. S.G. McFarland) และศาสนาจารย์ แดเนียล แมกิลวารี (Rev. Daniel Macgilvary) พร้อมด้วยครอบครัวเดินทางไปจังหวัดเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2404 หมอแมกฟาร์แลนด์ ได้สร้างโรงเรียนขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2408 ทำการสอนวิชาเย็บปักถักร้อย

* หม่อมเจ้าหญิงพรรณพิมล วรวรณ

** เช่น พระบรมวงศ์เธอกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวงศาโรปกการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ฯลฯ

โดยภรรยาของหมอแมกฟาร์แลนด์ ได้นำจักรเย็บผ้ามาใช้ในโรงเรียนด้วย นับเป็นครั้งแรก
ในประเทศไทยที่มีโรงเรียนการฝีมือสอนเย็บปักถักร้อย และเย็บจักรเกิดขึ้น ต่อมากิจการ
ของโรงเรียนได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีผู้นิยมมาศึกษาเล่าเรียนมาก ดังนั้นจึงได้เปิดสอน
วิชาการต่าง ๆ ควบคู่กับวิชาการฝีมือ ชื่อโรงเรียนนี้ในปัจจุบันก็คือ โรงเรียนอรุณประดิษฐ์¹
นอกจากที่จังหวัดเพชรบุรีแล้วมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ยังได้ขยายการศึกษาออกไปตาม
จังหวัดอื่น ๆ อีก เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2430 ศาสนาจารย์ และมิสซิส คี.จี.
คอลลินส์ (Rev. D.G. Collins) ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายขึ้นที่วังสิงห์คำ ซึ่ง
โรงเรียนนี้ได้รับพระราชทานชื่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตอนนั้นยัง
ดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมารอยู่ ว่า "ปรีณสรอแยลวิทยาลัย"² ปัจจุบันก็เป็นโรงเรียนที่
ได้รับความนิยมนักเรียนไปอีกเช่นกัน นอกจากจะตั้งโรงเรียนชายขึ้นที่เชียงใหม่แล้ว คณะ
มิชชันนารีพวกนี้ยังได้จัดตั้งโรงเรียนหญิงขึ้นในปี พ.ศ. 2431 โดยศาสนาจารย์ แมกกีลวารี
โรงเรียนนี้คือ โรงเรียนพระรัชฎา ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นโรงเรียนการารวิทยาลัย ส่วนที่จังหวัด
ลำปาง ก็ได้จัดรวบรวมเด็กมาทำการสอน และในที่สุดก็จัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น คือ โรงเรียน
เคนเนตแมคเคนซี

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว คณะมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ ก็ได้จัดตั้งโรงเรียน
ขึ้นอีกในจังหวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น เชียงราย ราชบุรี ตรัง นครศรีธรรมราช ฯลฯ
จะเห็นได้ว่าในขณะที่ไทยยังไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาให้แก่ราษฎรได้นั้น พวก
มิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ได้มีส่วนช่วยให้การศึกษาแก่เด็กไทยอย่างมากบาย โรงเรียนของ
เอกชนซึ่งก่อกำเนิดขึ้นโดยมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์เหล่านี้ได้เจริญขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็น
เป็นแหล่งให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดาควบคู่ไปกับโรงเรียนของรัฐบาลในระยะต่อมาจนกระทั่ง
ถึงทุกวันนี้

¹ เคนเนต อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 235 -

บทบาทของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นว่าได้มีส่วนในการวางพื้นฐานการศึกษาแบบใหม่ตามแบบตะวันตกให้กับประเทศไทย และเป็นแนวทางให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผู้นำของไทยที่มีส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาของประเทศไทยได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยตั้งโรงเรียนรัฐบาลสำหรับราษฎรทั่วไปให้ได้ศึกษาเล่าเรียนกันนับว่าเป็นการช่วยในการขยายและเผยแพร่การศึกษาของไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์และวิธีการของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจากการที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ดำเนินการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงจุดประสงค์และวิธีการจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย
2. ทำให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย
3. ทำให้ทราบว่าวิธีการจัดการศึกษาของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เป็นการช่วยวางแนวทางการศึกษาแบบตะวันตก และช่วยเผยแพร่การศึกษาของราษฎรไทยให้แพร่หลาย
4. ทำให้เห็นคุณค่าของศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ที่สามารถช่วยเหลือสังคมไทยให้ดีขึ้น โดยเฉพาะทางด้านวิทยาการ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาเฉพาะบทบาทของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาภาคเอกชน โดยเฉพาะการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมามีการสนพระราชหฤทัยไปในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2367 - 2475)

สมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. การจัดการศึกษาของเอกชนโดยพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย น่าจะเป็นแนวทางให้กับรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำมาจัดการศึกษาให้กับราษฎรสามัญ
2. การจัดการศึกษาของเอกชนโดยพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ เป็นการช่วยขยายการศึกษาของราษฎรให้แพร่หลายมากขึ้น
3. การจัดการศึกษาของเอกชนโดยพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ เป็นการวางพื้นฐานการศึกษาแผนใหม่ตามแบบตะวันตกให้กับประเทศไทย

วิธีการในการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นสำคัญ และใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบ

แหล่งค้นคว้าที่สำคัญ

1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. แผนกจดหมายเหตุวิทยาลัยพายัพ จังหวัดศรีสะเกษ

4. แผนกเก็บกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
5. หอสมุดอื่น ๆ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources)

1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- 1.1.1 เบ็ดเตล็ดราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5
- 1.1.2 สารบัญญัตินิติโทษ รัชกาลที่ 5
- 1.1.3 กระทรวงศึกษาธิการ พระบรมราชโองบายการเล่าเรียนเมือง

เชียงใหม่

- 1.1.4 เบ็ดเตล็ดราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6
- 1.1.5 เบ็ดเตล็ดกระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 6
- 1.1.6 กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องโรงเรียน รัชกาลที่ 7
- 1.1.7 ส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชูปถัมภ์ เรื่อง

โรงเรียนและการศึกษา

1.1.8 The Laos News

1.1.9 The College News

1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

1.2.1 ประชุมพงศาวดาร เล่ม 16 ภาคที่ 27

1.2.2 ประชุมพงศาวดาร เล่ม 18 ภาคที่ 31

1.2.3 Report of Deputation by C. Lopzy Lopz

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

2.1 วิทยานิพนธ์ และหนังสือต่าง ๆ

2.1.1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ความทรงจำ

2.1.2 เคนเนท อี แวดส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ใน

ประเทศไทย

2.1.3 ลาดูแบร์ จดหมายเหตุลาดูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1

2.1.4 ทาก ประทีปเสน โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับแหลมโคด

2.1.5 สะอาด ไชยวัฒน์ การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ

งานธรรมชาติของโรมันแคทอลิกกับโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย

2.1.6 วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5

2.1.7 George Haws Feltus หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4

2.1.8 Donald C. Lord. Mo Bradley and Thailand

2.1.9 George Bradley Mc Farland. Historical Sketch

of Protestant Mission of Siam 1828 - 1928

2.2 วารสารต่าง ๆ

2.2.1 วารสารศิลปากร ฯลฯ

สภาพการศึกษาโดยทั่วไปของไทยก่อนพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามา

1. การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นวัดเป็นสถานที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การอบรมสั่งสอนคนไทยโดยเฉพาะการสอนให้รู้หนังสือ และจะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากวัดเป็นศูนย์กลางของประชาคม¹ วัดจึงเป็นสถานที่รับภาระในการอบรมสั่งสอนเด็ก พระสงฆ์จะหาหน้าที่สอนราษฎรให้รู้หนังสือ แล้วยังจะมาเรียนนั้นก็เรียนได้เฉพาะเด็กชายเท่านั้น ซึ่งบิดามารดาได้นำมาฝากไว้กับพระสงฆ์ตามวัดใกล้ ๆ บ้านคนให้พระภิกษุใช้สอน ในขณะที่เดียวกันเมื่อพระสงฆ์ว่างจากภารกิจทางศาสนาก็จะช่วยอบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ให้กับเด็กเหล่านั้น รวมทั้งสั่งสอนให้ประพฤตินให้ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา ส่วนเด็กหญิงนั้นไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียน เขียนอ่านแบบเด็กชาย เพราะนอกจากจะไปเรียนกับพระไม่ได้เนื่องจากเกรงไปว่าอาจเกิดพลาดพลั้งทำให้พระถูกต้องตัวผู้หญิงเป็นการผิดวินัยสงฆ์แล้ว คนในสมัยก่อนก็ยังมีความรู้สึกไม่อยากให้ลูกผู้หญิงรู้หนังสือ เพราะกลัวว่าจะเล่นเพลงยาว แต่งกลอนโต้ตอบผู้ชาย² ด้วยเหตุนี้เองบิดามารดาจึงไม่นิยมให้บุตรสาวของตนได้เล่าเรียนแต่จะสอนงานบ้านต่าง ๆ เช่น ทำครัว ทำขนม มวนพลู เย็บปักถักร้อย และกิจการบ้านเรือนโดยเรียนกันที่บ้านของคน³

¹ชาตวิทย์ เกษกรศิริ "อานาจทางการเมืองสมัยอาณาจักรสุโขทัย" วินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจและสังคมสุโขทัย หน้า 14

²พระยาอนุমানราชชน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 204

³กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พิมพ์เป็น
ที่ระลึกในวันครบรอบ 72 ปี ของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 4

จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษากับเด็กชายไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยอยุธยาที่ยังคงเป็นเช่นนั้น ลาลูแบร์ ซึ่งเป็นทูตฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้เดินทางมายังราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในปี พ.ศ. 2230 - 2231 ได้เล่าถึงการจัดการศึกษาของคนไทยสมัยนั้นว่า "เมื่อได้เลี้ยงบุตรมาจนเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้ว ชาวสยามจะส่งบุตรของตนไปอยู่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชนเหล่านั้นให้รู้จักอ่าน และนับจำนวนเลขเป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร กฎหมาย และศาสตร์อื่น ๆ"¹

นอกจากนั้นพระยาอนุমানราชชนกได้กล่าวว่า "ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เด็กอายุ 7 - 8 ขวบ เข้าวัดเรียนหนังสืออ่าน เขียน ทำบัญชี และศึกษาเรื่องศีลธรรมจรรยา"²

จากข้อเขียนของลาลูแบร์ และพระยาอนุমানราชชนก ทำให้ทราบว่า การเรียนของคนไทยสมัยก่อนเป็นแบบไตรภาค คือ อ่าน เขียน และเลข ซึ่งเป็นลักษณะการเรียนของลูกชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เพื่อมุ่งใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่า เพราะผู้ชายไทยส่วนมากหลังจากเรียนหนังสือแล้วก็มักจะออกไปทำนา ทำสวน ค้าขายเหมือนบรรพบุรุษของตน สำหรับบุตรของขุนนางหลังจากที่ได้อ่านเขียนแล้วก็ออกไปทำราชการเหมือนนิกาย หรือ

¹ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 261 - 262

² พระยาอนุमानราชชนก ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 134 - 135

บรรพบุรุษเหมือนกัน¹ ฉะนั้นช่วงเวลาในการศึกษานั้นจะแตกต่างกันออกไปตามแต่จุดประสงค์ โดยที่ผู้มีความประสงค์จะเข้ารับราชการในอนาคตนั้นจะต้องเรียนอยู่นานก็ต้องบวชเป็นสามเณร เพื่อทำการศึกษาวិทยาการให้แตกฉาน ส่วนคนธรรมดาสามัญก็เรียนพออ่านออกเขียนได้ เพราะว่าไม่ค่อยได้เอาไปใช้ประโยชน์อะไร² เนื่องจากต้องออกไปประกอบอาชีพในการทำไร่ ไถนาเหมือนพ่อแม่

ในสมัยธนบุรีเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย ผู้มีวิชาความรู้มีเหลืออยู่น้อยเพราะถูกฆ่าตายบ้าง ถูกพม่ากวาดต้อนเอาไปบ้าง ประชาชนทั่วไปก็ไม่นับว่าในเรื่องการศึกษาหาความรู้กันมากนัก เพราะต้องคอยหลบซ่อนพม่าที่เข้ามาทำสงครามในสมัยนั้นอีก แต่ถึงอย่างไรรู้ก็ตามประชาชนก็ยังศึกษาหาความรู้จากพระสงฆ์เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไทยยังต้องเตรียมพร้อมเพื่อจะรบกับพม่าเกือบตลอดรัชกาล การศึกษาในวัดก็คงทำไม่ได้ดีเท่าที่ควร แต่พอถึงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 บ้าง เมืองมีความสงบสุขพอสมควร พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงสนับสนุนการศึกษาและศาสนาเป็นอย่างมาก ดังเช่นที่รัชกาลที่ 2 ได้ทรงตั้งโรงทานขึ้นเพื่อเป็นสถานที่แจกอาหารเงินทองกับคนแก่หรือคนยากจน รวมทั้งเลี้ยงอาหารพระภิกษุ สามเณร และข้าราชการที่มาอยู่เวรในวัง พอหมดเวลาที่ใช้เป็นสถานที่แสดงธรรมเทศนา และสอนหนังสือวิชาการต่าง ๆ ให้แก่กันทั่วไป และในสมัยรัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการสร้างวัดขึ้นเป็นอันมาก ฉะนั้นเท่ากับเป็นการเพิ่มจำนวนสถานที่เรียนให้มากขึ้น แต่ว่าการศึกษาในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ก็ยังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา คือ ยังมีวัดเป็นศูนย์กลาง

¹ เคว็ค เก ้วยาจ "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ"

ศิลปากร 10(1) : 4 1 พฤษภาคม 2509

² พระยาอนุমানราชชน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 205

ทางการศึกษาอยู่นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากบันทึกตอนหนึ่งของสังฆราช ปาลเลกัวซ์ ซึ่งเป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสในคณะภคินาสานิกายโรมันคาทอลิกที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เล่าว่า "ตามวังหรือกลางวังก็ก่อหน้างานโกนจุก 2 เงามารดาจะส่งบุตรของตนไปวัด เพื่อให้อ่าน เขียน พลเอกจะรับใช้พระสงฆ์โดยการเป็นเณร กาย หรือศิษย์วัด พระสงฆ์ก็จะแบ่งอาหารที่ได้รับบริจาคทาน แล้วก็สอนอ่านหนังสือไปวันละเล็กละน้อย"¹

จากข้อความนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อความที่ลาดูแมร์ได้บันทึกไว้ตั้งแต่สมัยพระนารายณ์มหาราช จะเห็นได้ว่าสภาพการศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย และแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุไปตามความพอใจของท่าน ยังไม่ได้กำหนดหรือวางตารางเวลาเรียนที่แน่นอนลงไป จะได้ผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความรู้หรือความเอาใจใส่ของพระผู้เป็นอาจารย์ และพื้นปัญญาของเด็กด้วย² คือ ถ้าพระมีความรู้ดี มีความเอาใจใส่ รวมทั้งเด็กมีสติปัญญาดี เด็กก็จะได้รับความรู้ดีตามไปด้วย และจากบันทึกของสังฆราชปาลเลกัวซ์ ที่กล่าวมานั้นทำให้ทราบว่าเด็กเหล่านั้นได้รับประโยชน์ถึง 2 อย่าง คือ เป็นบุญกุศลที่ได้รับใช้พระสงฆ์ และได้รับความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม พระสงฆ์ก็ถือว่าเป็นครูผู้มีความสามารถประสิทธิ์ประสาทวิชาการต่าง ๆ ให้ตั้งแต่สอนให้ศิษย์รู้จักอ่านและเขียนภาษาไทย ตลอดจนอักษรขอมหรือภาษาบาลี หรือสอนให้มีความรู้ในด้านศิลปวิทยาเพื่อการครองชีพ เช่น วิชาการช่างต่าง ๆ เป็นต้น และอบรมสั่งสอนให้เป็นผู้มีศีลธรรมจรรยา รวมทั้งรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของสังคม

¹สังฆราช ปาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องกรุงสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

²พระยาอนุমানราชชน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 205

นอกจากนั้นในชั้นสูงก็จะให้เรียนวิชาว่าด้วยอักษรศาสตร์ อันประกอบด้วยความรู้ โคลง
ฉันท กาพย์ กลอน โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ เป็นต้น วิชาเหล่านี้ถือว่าลึกซึ้ง
และละเอียดอ่อน¹ ถึงแม้การศึกษาจะเจริญขึ้นมากในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ว่าการศึกษาก็ยังคงเป็นแบบโบราณ ยังไม่ได้พัฒนาเป็นแบบสากล การศึกษาก็ยังคงมีโอกาสเฉพาะ
เด็กชายเท่านั้นที่ไปเรียนที่วัด การเรียนยังคงอยู่ในแบบจำกัด คือ การอ่าน การเขียน
และการท่องบทสวดมนต์ ไม่มีการเรียนกฎหมาย การแพทย์ หรือวิทยาศาสตร์ ยังไม่เป็น
การศึกษาเพื่อชีวิต แต่ยังคงเป็นการศึกษาเพื่อหาพิธีกรรมตามคัมภีร์ทางศาสนา² แต่พอ
มาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงแม้สภาพทั่วไปทางการศึกษาจะยังคงเหมือนเดิมแต่มีข้อที่น่าสังเกต
อย่างหนึ่งคือ รัชกาลที่ 4 เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เริ่มเห็นความสำคัญของสตรี
ดังจะเห็นได้จากกรที่พระองค์ได้ทรงว่าจ้างชาวต่างประเทศให้มาทำการสอนเจ้านาย
ฝ่ายใน รวมทั้งทำการสอนพระราชโอรส และพระราชธิดาของพระองค์ นับเป็นการ
เปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาก และไม่เคยปรากฏมาก่อน จากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เป็นต้นไป การศึกษาของไทยได้เปลี่ยนรูปแบบจากโบราณมาเป็นแบบแผนสากล
ดังเช่นปัจจุบัน คือ เป็นแบบโรงเรียนที่มีระดับชั้นต่าง ๆ มีการวางเรียนตามเวลาที่แน่นอน
รวมทั้งเรียนวิทยาการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น จนในที่สุดก็มีการสอบ
เลื่อนระดับชั้นจนกระทั่งจบหลักสูตร สาเหตุที่การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้นก็เนื่อง
มาจากสาเหตุหลายประการ แต่ประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ อิทธิพลของชาวตะวันตกที่นำ
วิทยาการแผนใหม่เข้ามาเผยแพร่ ทำให้การศึกษาเปลี่ยนรูปจากการศึกษากับพระสงฆ์
มาเป็นแบบมีครูเป็นผู้สอน จากวิวัฒนาการของการศึกษาดังแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา

¹สภาพการศึกษามหาหมงกุฎราชวิทยาลัย ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรื่องการศึกษา หน้า 5

²George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant
Mission in Siam 1828 - 1928. p. 210

กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น การศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพระศาสนา และประเพณี รวมทั้งการเมือง¹ ด้วยเหตุนี้การศึกษาและศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กันเรื่อยมา แม้เมื่อตั้งโรงเรียนขึ้นแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 โรงเรียนส่วนใหญ่ก็ยังคงตั้งอยู่ในวัด

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของการศึกษาที่ได้รับจากพระนั้นเป็นเรื่องของการสืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยมจากชนรุ่นหนึ่งมาสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งต่อ ๆ กันมา ยิ่งไปกว่าการศึกษาเพื่ออนาคตทั้งเช่นการศึกษาระบบใหม่ปัจจุบัน²

2. การจัดการศึกษาของไทยโดยพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกก่อนที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามา

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การศึกษาของบุคคลทั่วไปส่วนใหญ่ได้มาจากวัดดังที่กล่าวมาแล้ว แต่มีสถาบันทางการศึกษาอีกอย่างหนึ่งได้เกิดขึ้นมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ราษฎรทั่วไป คือ การจัดตั้งโรงเรียนโดยพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิก และจัดได้ว่าเป็นโรงเรียนเอกชน หรือโรงเรียนราษฎรในปัจจุบันนั่นเอง

¹David K Wyatt, The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn. p. 33

²ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ "อนาคตของการศึกษาในประเทศไทย" งานพัฒนาการศึกษา หน้า 53

2.1 จุดเริ่มต้นที่พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาในประเทศไทย

ชาวยุโรปชาติแรกที่ได้นำมาติดต่อกับไทยคือ ชาวโปรตุเกส โดยเริ่มเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2054 ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ต่อมาเกิดศึกระหว่างไทยกับพม่าที่เมืองเชียงกรานในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช เมื่อกลับจากการศึก สมเด็จพระชัยราชาธิราช ได้บำเหน็จความดีความชอบให้กับพวกโปรตุเกส โดยพระราชทานที่ดินให้พวกโปรตุเกสเหล่านั้นได้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดสอนศาสนาคริสต์ได้¹ ฉะนั้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราชเป็นต้นมา ก็จะมีพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก แต่ไม่พบหลักฐานใดที่กล่าวถึงว่าพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกที่มาในสมัยนั้นได้วัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา ถึงแม้ว่าตั้งแต่สมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราชเป็นต้นมา ก็มีพวกชาวยุโรปชาติอื่น ๆ เข้ามาอีกหลายชาติ มีทั้งพวกที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และพวกที่นับถือคริสต์ศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ ได้เข้ามาติดต่อกับชาวไทย เช่น สเปน ฮอลันดา อังกฤษ เป็นต้น ซึ่งชาติต่าง ๆ เหล่านี้ถึงแม้บางชาติจะมีจุดประสงค์ต้องการเผยแพร่ศาสนาก็ตาม แต่จุดประสงค์หลักก็คือ ทางด้านการค้าขาย ฉะนั้นเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติเหล่านั้นจึงไม่มีอะไรพิเศษนอกจากเรื่องการค้าขาย

2.2 จุดกำเนิดของการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนโดยมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิก

พอถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็มีชาวยุโรปอีกชาติหนึ่งได้เข้ามาติดต่อกับไทย คือ ฝรั่งเศส แต่ว่าจุดประสงค์ของฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาติดต่อกับไทยนั้นไม่เหมือนกับชาติอื่น ๆ ที่จะค้าขายเป็นหลัก แต่จุดประสงค์หลักเพื่อต้องการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยที่การเผยแพร่ศาสนานั้นพวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเหล่านั้น

ได้ใช้วิธีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อสอนหนังสือควบคู่ไปกับการสอนศาสนา คือได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2209 โดยดูได้จากข้อความที่ว่า

"เมื่อสังฆราช เคอ ลามอต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์อย่างไม่เป็นทางการแล้วพระองค์ทรงมอบเด็กไทย 10 คน ให้สังฆราชอบรมสั่งสอนวิทยาการสมัยใหม่ของยุโรป แล้วพระราชทานที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พร้อมทั้งให้สร้างโบสถ์และโรงเรียนขึ้นที่บ้านปลาเห็ด เมื่อ ค.ศ. 1666 พวกบาทหลวงจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านแซนต์ ยอเซฟ"¹

โรงเรียนที่พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกของฝรั่งเศสได้มาจัดตั้งขึ้นนั้นมีหลายโรงเรียนด้วยกัน เพราะมีหลักฐานกล่าวถึงไว้หลายชื่อด้วยกัน เช่น โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนมัสเพรนต์ และโรงเรียนสามเณร โดยดูจากจดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเคอ ชัวส์ ลงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2228 ดังข้อความที่ว่า

"ครูและนักเรียนโรงเรียนศรีอยุธยาและโรงเรียนมัสเพรนต์ (Le College de Masprend) ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงศรีอยุธยาประมาณ 2 หลีก พวกกันมาเป็นหมวกเป็นหม้อค่านับท่านราชทูต นานมาแล้วข้าพเจ้าไม่เคยเห็นสิ่งที่ทำให้บังเกิดความตื่นเต้นเช่นนั้นเลย มีพระนำหน้ามา 12 รูป ผู้นำเคารพด้วยหนวดเครารุ่มร่าม และน่านับถือยิ่งนัก เพราะดูหน้าตาสุภาพเรียบร้อย มีสามเณรหนุ่มน้อยประมาณ 40 รูป กามมาข้างหลัง จัดเป็นแถว ค้างเท้าอายุ 12 ปี ขึ้นไปถึง 20 ปี เป็นคนหลายชาติหลายภาษาค้วยี่จีน ญี่ปุ่น เขมร ญวน ลาว มอญ และไทย"²

¹ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 160 – 161

²สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ในเมืองไทยและทำเนียบโรงเรียนราษฎร์ พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันรัชดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514 หน้า 20

ส่วนชื่อของโรงเรียนสามเณรนั้นก็กล่าวไว้หลายแห่ง เช่น

"เมื่อเรือกำปั่นใบ 10 ลำ อันเต็มไปด้วยพวกมิชชันนารีจะมาถึงประเทศทาง
ตะวันออกนี้ พวกเราก็คงจะมีมากพอที่จะจัดการได้แก่เฉพาะประเทศจีนเท่านั้น
มีผู้พูดว่าในประเทศจีนปีหนึ่งมีจำนวนคนบวชเป็นพระกันมาก ังพระราชเ
อาร์โกลิส มีอำนาจเต็มที่ มีมิชชันนารีอยู่ 2 คน ซึ่งแยกกันอยู่กับสังฆราช
เคอ เอลิโอ โปลิส และอีก 3 คน ซึ่งส่งไปจากโรงเรียนสามเณรที่กรุง
ศรีอยุธยา"¹

จากข้อความที่ยกมานั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าทั้งโรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียน
มหาพราหมณ์ โรงเรียนสามเณร เป็นโรงเรียนที่เกิดขึ้นในสมัยพระนารายณ์มหาราชโดย
พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งขึ้น แต่ว่าโรงเรียนนี้สักระยะหนึ่งก็
เป็นโรงเรียนเดียวกับโรงเรียนที่หมู่บ้านปลาเห็ด หรือบ้านแซนค์ ยอเซฟ นั่นเอง ซึ่งต่อมา
ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ตำบลมหาพราหมณ์จึงได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนไปเป็นโรงเรียนมหาพราหมณ์²

ประมาณปลายปี พ.ศ. 2228 พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสในกายโรมันคาทอลิก
ก็ได้จัดตั้งวิทยาลัยเอกชนขึ้นที่ลพบุรี คือ วิทยาลัยที่ชื่อคอนสตันติเนียน (Constantinien)
ซึ่งบาทหลวงคณะมิชชันนารี เคอริงเจอร์ เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น³

¹สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ใน
เมืองไทย และหาเนียบโรงเรียนราษฎร์ พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวัน
รัชดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514 หน้า 20

²ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 167 - 168

³ก.

2.3 วิธีดำเนินงานของมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกในการจัดตั้งโรงเรียนในสมัยอยุธยา

โรงเรียนที่พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกได้จัดตั้งขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาขึ้นเท่าที่ทราบน่าจะมีทั้งโรงเรียนที่จัดสอนในระดับที่สอนให้เด็กเพียงอ่านออกเขียนได้เหมือนกับโรงเรียนวัดธรรมดาทั่วไป คือ โรงเรียนมหาพราหมณ์ จัดสอนเด็กอนาถาให้รู้เฉพาะเลข การอ่าน เขียนภาษาไทย และคัมภีร์ทางศาสนาคริสต์เท่านั้น¹ ส่วนในระดับสูงนั้นก็มีการจัดตั้งวิทยาลัยขึ้นมาสอนแล้วที่ลพบุรี

2.3.1 วิธีการหาเงินหรือสถานที่ที่ใช้ในการจัดตั้งโรงเรียนของพวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศส

พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสนั้นใช้วิธีการหาผู้สนับสนุนทั้งค่านเงินทุน และสถานที่ โดยจะติดต่อกับผู้มีอำนาจในกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงขุนนางที่มีอำนาจ โดยเฉพาะฟอลคอน สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทองค์โตทรงให้ความอุปถัมภ์ พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก ทั้งค่านให้ที่กินอยู่อาศัย ให้ความสะดวกในด้านการสอนศาสนา นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงช่วยสร้างโรงเรียนให้กับพวกบาทหลวงอีกด้วย โดยมีข้อความที่กล่าวถึงไว้ในคำสั่งของสังฆราช เกอ เมเตโอโปลิส ที่ส่งไปยังฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2227 มีดังนี้

"แต่ข้อสำคัญนั้นให้บาทหลวงจัดการให้นำความกราบทูลให้พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ทรงทราบ และให้ข้าราชการผู้ใหญ่ทราบว่าพระเดชพระคุณของพระเจ้ากรุงสยาม มีต่อพวกคณะบาทหลวงมากนัก กล่าวคือ 1. ได้ทรงสร้างโรงเรียนสามเณร พระราชทาน 2. ในเวลานี้ก็กำลังก่อสร้างวัดใหญ่ตามพระราชโองการ 3. ได้ทรงพระกรุณาให้มองเซนต์ เกลโอโปลิส โดยสารเรือไปยังเมืองจีน ทั้งได้มี

¹ ชจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 167 - 168

พระราชโองการให้เชื้อเพื่อเกื้อหนุนท่านสังฆราชตามทางทุกประการ และ
ได้ทรงฝากฝังสังฆราชที่เมืองจันทบุรี 4. โกโปรกให้ชาวฝรั่งเศสถือศาสนา
โรมันคาทอลิกคนหนึ่ง ได้ว่าราชการเมืองใหญ่สำคัญเมืองหนึ่ง"¹

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงจัดการทั้งพระราชทาน
ที่ดิน และสร้างโรงเรียนให้สรีรวิทย์น้อย แต่มีหลักฐานชี้ให้เห็นว่าพระองค์พระราชทาน
ที่ดินให้เพียงแห่งเดียวแล้วให้พวกบาทหลวงเหล่านั้นจัดการเอง ถึงข้อความที่ว่า "พระองค์
ทรงมอบเด็กไทย 10 คน ให้สังฆราชอบรมสั่งสอนวิทยาการสมัยใหม่ของยุโรปแล้วพระราชทาน
ที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พร้อมให้สร้างโบสถ์ และโรงเรียนขึ้นที่บ้านปลาเห็ด เมื่อปี
ค.ศ. 1666"²

ส่วนการให้การสนับสนุนโรงเรียนของพวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสนั้น สมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ได้ให้อย่างเท่าเทียมกับวัดในพุทธศาสนา โดยดูจากข้อความที่ว่า "ส่วน
โรงเรียนของพวกเขาริษัณก็จะได้รับความบำรุง และมีสิทธิเท่ากับโรงเรียนอื่น ๆ ของ
บ้านเมือง"³ จากข้อความนี้เห็นว่าโรงเรียนของบ้านเมืองนี้จะเป็นสถานที่สอนหนังสือ
ของเราทั่ว ๆ ไป คือ วัด นั่นเอง เพราะใช้สถานที่แห่งเดียวกัน แต่โรงเรียนของพวก
บาทหลวงที่เข้ามาในสมัยนั้นจะมีสถานที่แยกออกจากโบสถ์หรือวัดต่างหาก โดยพิจารณาได้
จากข้อความนี้ "การที่พวกคนใด ๆ ให้แก่พวกฝรั่งเศสนั้นคือได้จัดให้สร้างวัดเขาริษัณหนึ่ง
วัดเล็ก ๆ หลายหลังได้ให้สร้างโรงเรียนหลายหลัง..."⁴ ฉะนั้นโรงเรียนกับวัดอาจจะอยู่
ในสถานที่เดียวกัน แต่ก็คงเป็นอาคารแยกกันต่างหาก

¹กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 19 หน้า 55 - 56

²ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 160 - 161

³กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 16 หน้า 27

⁴ค.

นอกจากพวกบาทหลวงจะได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว พวกบาทหลวงยังได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการไทยที่มีอำนาจขณะนั้น คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ซึ่งช่วยทั้งทางด้านการสร้างวัด¹ และช่วยเหลือทางการเงินในการจัดตั้งโรงเรียนหรือวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยคอนสตันติเนียน ซึ่งมีชื่อเหมือนกับฟอลคอน ก็เพราะเป็นผู้อุปถัมภ์วิทยาลัย โดยที่ฟอลคอนได้สัญญากับพวกบาทหลวงที่ช่วยกันก่อตั้งว่าจะช่วยก่อสร้างอาคารเรียนที่เป็นึกให้ รวมทั้งจะให้เงินช่วยเหลือปีละ 1,500 เอกุส²

2.3.2 การจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ

การจัดการเรียนการสอนของพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกชาวฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น นอกจากจะจัดการเรียนการสอนขึ้นในประเทศไทยแล้วยังจัดส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อยังประเทศฝรั่งเศส โดยได้เริ่มจัดส่งไปเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2226 ในคราวที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้ส่งคณะทูตไทยไปยังฝรั่งเศส ครั้งที่ 2 ซึ่งมีทูตไปด้วยรวม 2 คน เพื่อไปสืบข่าวทูตไทยที่ไปคราวแรกและไต่หาสาบสูญไปเมื่อปี พ.ศ. 2224 คณะทูตไทยที่ไปคราวนี้ได้โดยสารเรือกำปั่นฝรั่งเศสออกไปพร้อมกับพวกบาทหลวง และคราวนี้เองได้นำนักเรียนไทย 6 คน รวมเดินทางไปด้วย เพื่อไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศส ดังปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับการศึกษาของคนไทยที่ไปศึกษาในประเทศฝรั่งเศสว่า "ัดโนขอให้ท่านช่วยเร่งรักกรุส่งสอนเด็กซึ่งอยู่เรียนนั้นให้รู้สันตติและจะได้กลับเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยา อันพระมหากษัตริย์เจ้าต้องพระราชประสงค์"³ จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าไทยส่งนักเรียนไปศึกษาในต่างประเทศก็เพื่อ

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 16 หน้า 27

² ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 167 - 168

³ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุสมัยกรุงศรีอยุธยา เล่มที่ 8/3 จ.ศ. 1050

มุ่งหวังให้คนเหล่านั้นได้กลับมาช่วยกิจการของบ้านเมืองต่อไป โดยเฉพาะทางด้านวิศวกร หรือเป็นช่างในคานต่าง ๆ ที่จะมาทวงความเจริญให้กับบ้านเมือง คุ้ได้จากข้อความที่ว่า

"ส่วนที่เกี่ยวข้องเล็ก ๆ ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามส่งไปเรียนวิชาต่างประเทศ ฝรั่งเศสนั้นต้องพยายามจัดหาให้ได้อยู่กับคนซึ่งนับถือและกลัวพระเป็นเจ้า และต้องคอยระวังอย่าให้เล็ก ๆ ไปสมาคมกับคนชั่วไ้ เล็ก ๆ เหล่านี้ให้เรียนวิชาทำน้ำพุ วิชาการก่อสร้าง วิชาช่างเงินช่างทอง และวิชาอย่างอื่น ๆ ักย"¹

ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดให้ส่งคณะทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสเป็นครั้งที่ 3 โดยมีพระวิสุทธิสุนทร (โกษาปาน) เป็นหัวหน้าออกเดินทางไปพร้อมกับ เชอวาเอีย เดอ โชมองต์ ทูตฝรั่งเศสคนแรกที่มาประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2228 ในครั้งนี้ก็ได้มีการส่งนักเรียนไทยออกไปศึกษาต่างประเทศฝรั่งเศสเป็นชุดที่ 2 รวม 12 คน ด้วยกัน แต่ปรากฏมีรายชื่อแจ้งอยู่เพียง 10 คน²

¹กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 19 หน้า 54 - 55

²หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุสมัยกรุงศรีอยุธยา เล่มที่ 8/3

จ.ศ. 1050

* 1. นายพี (Pi)	6. นายมี (Mi)
2. นายเพชร (Pet)	7. นายควน (Daun)
3. นายอวม (Oman)	8. นายลัก (Sac)
4. นายชื่น (Chun)	9. นายเทียน (Tlean)
5. นายไก (Gaye)	10. นายวุ่ม (Veum)

ตามหลักฐานปรากฏว่านักเรียนที่ส่งไปเหล่านั้นเป็นข้าราชการและบุตรของข้าราชการ
ทั้งนั้น โดยพิจารณาได้จากข้อความที่ว่า

"สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้โปรดให้ข้าราชการในราชสำนักบางนายเป็นทูต
ไปยังพระราชสำนักฝรั่งเศส...ให้ข้าราชการ 6 นาย และบุตรข้าราชการ 12 นาย
ไปเป็นเพื่อนเดินทาง เพื่อบางคนจะได้ตามบาทหลวงอาซาไปยังกรุงโรม และ
บางคนพักอยู่ที่เมืองฝรั่งเศสเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยอันมีชื่อเสียงที่โน้น"¹

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอีกตอนหนึ่งที่แสดงว่าการส่งนักเรียนไปเรียนยังฝรั่งเศสใน
สมัยนั้นมีเฉพาะแต่ลูกของผู้ที่มีตระกูลสูง ๆ ก็คือ

"บาทหลวงอาซาซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตพิเศษของสมเด็จพระนารายณ์ได้พาขุนนาง
ไทยไปด้วย 3 คน นักพรตชาวตังเกี๋ย 2 คน และไทยหนุ่ม ๆ 5 คน ไทยหนุ่ม ๆ
เหล่านั้นล้วนแต่เป็นบุตรของผู้ที่มีตระกูลสูง และไปยังฝรั่งเศสเพื่อเข้าไปเรียนใน
มหาวิทยาลัยหลุยเลอกรัง สำหรับจะได้เล่าเรียนขนบธรรมเนียมของผู้ชาว
ฝรั่งเศส"²

2.4 การจัดการศึกษาของพวกบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกหลังสมัยสมเด็จพระ นารายณ์มหาราช

การติดต่อกะหว่างไทยกับฝรั่งเศสไม่ได้สิ้นสุดลงเพียงสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชเท่านั้น แต่ปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุของชาวฝรั่งเศสว่าในรัชกาลต่าง ๆ ต่อมา
การเผยแพร่คริสต์ศาสนายังคงดำเนินต่อไป รวมทั้งโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

¹สมาคมครูโรงเรียนราษฎรแห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎรใน
เมืองไทย และทำเนียบโรงเรียนราษฎร พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติ เนื่องในวัน
รัชกาลิเษก 9 มิถุนายน 2514 หน้า 29

²ดู.

มหาราชก็ยังคงความเป็นต่อไป จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2288 โรงเรียนมหาดพรหมณ์ก็ยังคง
ดำเนินการสอนอยู่ โดยผู้ได้จากจดหมายเหตุของ มงเซนเยอร์ เคอ โลลีแยร์ ถึง
ผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ จงวันที่ 30 เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1745 (พ.ศ.
2288) ว่า

"เมื่อเดือนกรกฎาคมปีก่อน¹ พวกเราได้เกิดความวิตกในเรื่องโรงเรียนที่
มหาดพรหมณ์ คือ เสมียนของเจ้าพระยาพระคลัง คน 1 ได้มายังบ้าน
บาทหลวง และสนทนากับมงเซนเยอร์ เคอ ยูลิโอโปลิศ เสมียนผู้นั้นจึง
ได้ถามขึ้นว่า ที่มหาดพรหมณ์นั้นได้เป็นประโยชน์ต่อเราอย่างไรบ้าง ที่
มหาดพรหมณ์นั้นได้เป็นของเราตั้งแต่เมื่อไร และเรามีหนังสือสัญญาสำคัญ
สำหรับเป็นหลักฐานว่าที่มหาดพรหมณ์นี้เป็นของเราจริงหรือไม่...
มงเซนเยอร์ เคอ ยูลิโอโปลิศ จึงได้ตอบอย่างระมัดระวังว่าที่มหาดพรหมณ์
ตกเป็นที่ของบาทหลวงช้านานมานานจำเวลาไม่ได้เสียแล้ว และการที่
บาทหลวงได้เป็นเจ้าของที่มหาดพรหมณ์ก็โดยเป็นที่ดินซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ 1 ได้พระราชทานให้แก่คณะบาทหลวง ที่มหาดพรหมณ์ใช้เป็นโรงเรียน
สอนวิชาแก่นักเรียน เพราะเป็นที่เงียบสงบเหมาะแก่การเล่าเรียน..."¹

แม้กระทั่งในรัชกาลของพระเจ้าเอกทัศที่ตอนกรุงไกลจะแตกก็ยังปรากฏว่าโรงเรียน
ของพวกบาทหลวงก็ยังยังคงดำเนินการสอนอยู่จนวาระสุดท้ายที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า โดย
ผู้ได้จากจดหมายเหตุของมอนซิเออร์อาโตค ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ ลงวันที่
14 เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1766 (พ.ศ. 2308) ว่า

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 (ต่อ) 37 และ 38 หน้า

"กองทัพพม่าได้เข้ามายึดหมู่บ้านไว้ได้หลายแห่ง จึงได้ตั้งค่ายมั่นไว้ในที่
แห่งหนึ่งแล้วก็ออกเที่ยวปล้นสะดม ทหารร้ายต่าง ๆ ทั่วไปหมด จนใกล้เข้ามา
เกือบถึงโรงเรียนหนทางอีกครึ่งวันก็จะถึงอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นการ
จำเป็นที่จะต้องพาพวกนักเรียนไปเสียให้พ้นมือข้าศึก"¹

จากข้อความในจดหมายเหตุที่ยกมานั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนของเอกชน
ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นไม่ได้ล้มเลิกไปแต่ยังคง
ดำเนินการตลอดมาจนกระทั่งถึงกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเป็นครั้งที่สอง

ในสมัยกรุงธนบุรีนั้นเป็นระยะเวลาสั้นมาก บ้านเมืองอยู่ในภาวะศึกสงคราม แต่
ปรากฏว่าโรงเรียนของพวกบาทหลวงก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งอาจจะบูรณะขึ้นจากของเดิมที่มีอยู่ใน
สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะในจดหมายเหตุของ มองซิเออร์ กอร์ ถึง มองซิเออร์ มาซอน
ลงวันที่ 8 มิถุนายน ค.ศ. 1769 (พ.ศ. 2312) มีข้อความว่า "ข้าพเจ้าได้ไปที่
โรงเรียนสามเตรแล้ว เห็นด้วยตาของตนเองว่าผนังวัดยังดีอยู่และมีคนที่เข้าใจได้บอกกับ
ข้าพเจ้าว่ายังจะซ่อมแซมได้โดยไม่ต้องเสียเงินเท่าไรเลย"² ถึงแม้โรงเรียนของพวก
บาทหลวงจะยังคงดำเนินการได้ก็จริงโดยเฉพาะหลังจากกรุงศรีอยุธยา คือ ในสมัยกรุงธนบุรี
และรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีอุปสรรคมากมายโดยเฉพาะเรื่องมีศึกสงครามอยู่ตลอดเวลาทำให้
เศรษฐกิจตกต่ำ การดำเนินงานของโรงเรียนอยู่ในขั้นลำบากโดยดูจากข้อความในจดหมายเหตุ
ของ มองเซนเชอร์ เลอ บอง ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ ลงวันที่ 3 เมษายน ค.ศ.
1775 (พ.ศ. 2318) ได้กล่าวถึงกิจการของพวกบาทหลวงว่า

"จนถึงเวลาเดี๋ยวนี้ อาหารการกินในเมืองนี้ก็ยังแพงมาก เพราะบ้านเมือง
ไม่ได้เป็นอันท่ามาหาภิมา 15 ปีแล้ว เพราะเหตุว่ามีสงครามไม่หยุดเลย

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 เล่ม 23 หน้า 64

² อ. หน้า 86

และในเวลานี้ก็ยังหาสบทบที่เกียไไม่ เงิน 200 เทรียญในทุวันนี้มีค่าเท่ากับ
เงิน 50 เทรียญ เมื่อ 100 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่เรไได้แรกมาตั้งคณะ
บาทหลวงในเมืองนี้ พวกเขารักก็ไได้ช่วยเหลืออะไรเราเลย เรากลับต้อง
เลี้ยงดูพวกเขารักบางคนเสียอีก เวลานั้นเรไต้องเลี้ยงคนถึง 20 คนทุกวัน
เรไได้ตั้งันจัดโรงเรียนเล็ก ๆ ขึ้นแล้ว มีนักเรียน 5 หรือ 6 คน และเรไ
ก็กำลังเรียกพวกบาทหลวงของเราที่นั้งอยู่ที่เมืองปอนคิเชรไให้กลับมาแล้ว"¹

2.5 ผลจากการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของพวกบาทหลวง

การศึกษาของไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศนั้นจะเห็นได้ว่าในสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการศึกษาที่ก้าวหน้าไปมากถึงกับส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการ
ต่าง ๆ ยังประเทศฝรั่งเศส แต่การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นในประเทศไทยนั้นไม่ค่อยมีผล
ต่อมาในภายหลังอย่างถาวร เพราะสถานการณ์ทางการเมืองไม่เอื้ออำนวยให้พัฒนาขึ้น²
พอลถึงสมัยพระเพทราชาไม่มีสิ่งใดก้าวหน้าขึ้น มีขันนารักห้ามออกจากเขตเมืองหลวง
สถานที่สอนศาสนาที่อยู่ต่างเมืองจึงถูกทอดทิ้ง จำนวนมีขันนารักเริ่มลดน้อยลง ถึงแม้จะได้รับ
ราชานุญาตให้ทำการสอนศาสนาได้ แต่ก็ยังคงร่วมมือกันไ้ระหว่างบาทหลวงกับรัฐบาลโดย
เฉพาะการร่วมมือกันต่อสู้โรคระบาดนั้นพระเพทราชาได้ปฏิบัติตามที่สั่งพระราชลาโนไ้แนะนำมา³
แต่พอมาเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าแล้วนั้น สภาพเศรษฐกิจทรุดโทรมมากเป็นอุปสรรคในการ
จัดการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นอย่างมาก จนกระทั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นการดำเนินงาน
ของพวกบาทหลวงก็ยังมิอยู่ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เองได้มีพวกมีขันนารักนิกาย
โปรเตสแตนต์เข้ามาในประเทศไทยไ้เข้ามาจัดการศึกษา โดยจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นเป็น
โรงเรียนตามแบบสมัยใหม่ และได้ขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวางดังจะไ้กล่าวใน
บทต่อไป

¹กรบศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 (ต่อ) - 40 หน้า 116 - 117

²ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา หน้า 39

³เสรี พงศ์พิศ กาทอดลิกกับสังคมไทย หน้า 39

บทบาทของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่มีต่อการจัดการศึกษาของเอกชนในสมัยรัตนโกสินทร์

1. การปรากฏตัวของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกบฏมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกได้เป็นผู้ดำเนินการแรกเริ่มของการจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนของไทยไว้ ถึงแม้ว่าจะเกิดภาวะสงครามทำให้โรงเรียนราษฎรต้องหยุดงักไปบ้างในบางครั้ง แต่ก็ได้ดำเนินการติดต่อกันเรื่อยมาจนถึงสมัยธนบุรี แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกก็ยังคงมีบทบาทอยู่ แต่ว่าพอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งเป็นชาวอเมริกันได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทย และเป็นพวกที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนของไทยในช่วงระยะนี้ เห็นว่าพวกมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสนิกายโรมันคาทอลิก เพราะว่ามิชชันนารีชาวอเมริกันมิได้มุ่งหน้าแต่จะสอนศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ว่าได้นำเอาความรู้ ความคิด และวิทยาการ แผนใหม่ ของชาวตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในหมู่คนไทยด้วย เช่น การพิมพ์ การแพทย์ วิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะการศึกษาตามแบบตะวันตก ซึ่งวิทยาการดังกล่าวนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักในบ้านเมืองไทยมาก่อนเลย ดังนั้นการที่มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาครั้งนั้นจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายแก่ชาวไทยและประเทศไทย อารยธรรมของชาวตะวันตกที่มิชชันนารีอเมริกันนำมาเผยแพร่ในครั้งนั้น ทำให้คนไทยที่มีจิตใญ่กว้างขวางจะเห็นการเปลี่ยนแปลงหนึ่งต้นตอศึกษาเรียนรู้ และรับเอาความคิดและวิทยาการแผนใหม่ต่าง ๆ เหล่านั้นไว้

จากการที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้นำเอาวิทยาการทางด้านการแพทย์มาเผยแพร่ และให้การรักษายาเบาแก่คนเจ็บป่วยโดยทั่วไปจนเป็นที่ประจักษ์ชัดในความสามารถดังกล่าว ทำให้คนไทยพากันเรียกพวกมิชชันนารีเหล่านั้นว่า หมอ¹ ทั้ง ๆ ที่หน้าที่หลักของมิชชันนารีก็คือ

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 เล่มที่ 18 หน้า 13 - 14

การสอนศาสนา จนมีชื่อเรียกกันติดปากว่า หมอสอนศาสนา ส่วนพระในนิกายโรมันคาทอลิกนั้น คนไทยนิยมเรียกว่า บาทหลวง ทั้งนี้เพราะพวกบาทหลวงถือตัวว่าเป็นพระมุ่งหน้าที่จะสอนศาสนาอย่างเดียวนั่นแหละ¹

พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในระยะแรกก็สอนศาสนาให้กับคนจีน เพราะมิชชันนารีชุดแรกที่มาเมืองไทยนั้นเป็นมิชชันนารีที่ต้องการมาสอนศาสนาในเมืองจีน แต่พอทราบว่าในเมืองไทยมีคนจีนมาก จึงเดินลงมาสอนศาสนาแก่คนจีนในประเทศไทย² ฉะนั้นในระยะแรกนั้นพวกมิชชันนารีใช้ภาษาจีนสอน รวมทั้งหนังสือที่แจกให้ก็เป็นภาษาจีนด้วย ส่วนคนไทยนั้นมิชชันนารีชุดแรกนั้นยังไม่ได้สอนศาสนาให้เพราะมีปัญหาเรื่องภาษา เนื่องจากมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เหล่านั้นยังไม่เข้าใจภาษาไทยดีพอ แต่ต่อมามิชชันนารีเหล่านั้นก็คิดว่าถ้ารู้ภาษาไทย หรือมีคัมภีร์ที่เป็นภาษาไทยแจกคนไทยก็จะมีประโยชน์ จึงเริ่มเรียนภาษาไทยและแปลคัมภีร์ออกเป็นภาษาไทย พอเข้าใจภาษาไทยก็เริ่มขยายการสอนศาสนามายังคนไทย

มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2371 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว³ โดยที่พวกมิชชันนารีที่เข้ามาในเมืองไทยครั้งนั้นมาต่างเวดากันแบ่งเป็น 3 ชุดด้วยกัน คือ คราวแรกมีนายทอมลิน กับนายกุศลสาร และศาสนาจารย์เอบีล เป็นมิชชันนารีคณะลอนดอนมิชชันนารีโซไซเอตี้ พวกมิชชันนารีพวกที่ 2 ที่เข้ามานั้นก็มิชชันนารียอน เทเลอร์ โยนส์ กับภรรยา และศาสนาจารย์วิลเลียม คีน มิชชันนารีกลุ่มนี้เป็นมิชชันนารีคณะอเมริกัน แบปติสต์ บอร์ด ส่วนพวกที่ 3 ที่เข้ามานั้นก็มิชชันนารีรอมันสัน กับภรรยา ศาสนาจารย์เอส ยอนสัน กับภรรยา และคีนี บรัคเค กับภรรยา พวกนี้เป็นมิชชันนารีที่มาจากคณะอเมริกันบอร์ค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ "ออร์ ฟอเรนมิชชัน"⁴

¹จอร์ จูซวานิช "หมอบรัดเลย์และมิชชันนารีอเมริกัน" ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สืบจากนอก หน้า 109

²กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 เล่มที่ 18 หน้า 2

³ก. หน้า 1

⁴ก. หน้า 2

พวกมิชชันนารีที่มากราวที่ 1 นั้น พอเข้ามาอยู่ในเมืองไทยและเห็นว่าเมืองไทยนั้น เหมาะที่จะเผยแผ่ศาสนาคริสต์ พวกมิชชันนารีชุดที่ 1 นี้จึงมีจดหมายแจ้งไปยังสมาคมการศาสนาในสหรัฐอเมริกาให้จัดการส่งมิชชันนารีเข้ามาสอนศาสนาคริสต์ในเมืองไทยเพิ่มขึ้นอีก ด้วยเหตุนี้สมาคมการศาสนาจึงส่งมิชชันนารีมาอีก คือ ชุดที่ 2 และชุดที่ 3 แต่ทั้ง 2 ชุดนี้เมื่อมาถึงเมืองไทยก็มารวมเป็นคณะเดียวกันตั้งชื่อใหม่ว่า อเมริกั๊ว แบมทิสต์ บอว์ค แอนค์ อเมริกั๊ว บอว์ค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ "ดาร์" โกรนมิชชันส์¹

ชุดแรกที่เข้ามาในมาจึงเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2371 มีศาสนาจารย์จาคอบ ทอมลิน (Rev. Jacob Tomlin) การ์ล กุตสลาฟ (Carl Augustus Frederick Cutzlaff) และศาสนาจารย์เดวิด เอเบิล (Rev. David Abeel) ซึ่งเกิดทางมาเองโดยมิได้รับคำสั่งจากสมาคมทางศาสนาแห่งสหรัฐอเมริกา² แต่ได้รับคำชักชวนจากนางแอน จัดสัน (Ann Judson) ซึ่งทำการสอนศาสนาอยู่ที่ประเทศมา³ แต่เดิมพวกหมอสอนศาสนาทั้งสามท่านมุ่งหมายที่จะสอนศาสนาในประเทศจีน กรันนิจาร์ดาเห็นว่ามิชชันนารีจีนมาอยู่ในประเทศไทยกันมากก็เลยเดินทางมาสอนศาสนาให้ชาวจีนในประเทศไทย ในขณะที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้นได้รับความช่วยเหลือจาก คาลอส เคอ ซิลเวียรา กงสุลโปรตุเกสในการจัดหาที่พักให้⁴ ครั้นเห็นว่าประเทศไทยเป็นสถานที่เหมาะแก่การเผยแผ่ศาสนาคริสต์ จึงได้แจ้งข่าวไปยังสมาคมการสอนศาสนาขอให้จัดส่งมิชชันนารีเข้ามาสอนศาสนาในเมืองไทย ในการสอนศาสนาครั้งแรกใช้การแจกใบปลิวที่พิมพ์มาจากเมืองจีน การแจกใบปลิวนี้ทำให้พวกที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเกิดความ

¹กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 เล่มที่ 18 หน้า 1

²ทรงศรี พอแรน และคนอื่น ๆ "123 ปี แห่งมิตรภาพไทย - อเมริกัน" ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา หนังสือแปลชุดกนกทัศน์ เล่มที่ 25 หน้า 3

³เคนเนธ อี แวลล์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 20

⁴กรมศิลปากร ค.ก. หน้า 4

อิฉา จึงใส่ความโดยกล่าวหาว่าพวกอเมริกันมาทำการปลูกไม้ให้ชาวจีนก่อความไม่สงบขึ้น
ในราชอาณาจักร ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงมีพระบรมราชโองการ
ให้จัดการแปลหนังสือที่แจกนั้นออกมา แต่ก็ไม่เป็นไปตามที่พวกกาทอลิกกล่าวหา พระองค์จึงทรง
อนุญาตให้สอนศาสนาได้ต่อไป¹ แต่พวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์เหล่านั้นก็ยังมีอุปสรรค
ต่าง ๆ ในการที่จะสอนศาสนาในระยะแรก ๆ นั้นจนเกือบจะถูกเจ้าพระยาพระคลังสั่งให้ออก
นอกประเทศ แต่ กุศสลาฟ และทอมลิน ได้ยื่นคำร้องต่อเจ้าพระยาพระคลังขอทราบความผิด
ของตนเอง ถ้าตนเองผิดจริงก็ขอให้ออกเป็นหนังสือเพื่อจะไต่เอาไปแสดงแก่องค์กรที่สิงคโปร์ได้
การคัดค้านอันแข็งขันนี้ทำให้เจ้าพระยาพระคลังอนุญาตให้อยู่ต่อไป²

ทั้ง กุศสลาฟ และทอมลิน ได้ดำเนินการแจกหนังสือกับแจกยาอีกต่อไป แต่แจกหนังสือ
เฉพาะคนจีน ส่วนยานั้นจะแจกให้ทั้งชาวจีนและชาวไทย เมื่อนั้นไปมีความชอบพอและเชื่อถือ
เขาทั้งสองมากภายในเวลาอันไม่นาน แต่ก็เริ่มคิดว่าการแจกหนังสือนั้นถ้ามีเป็นภาษาไทยบ้าง
ก็จะดีมาก เขาจึงเริ่มเรียนภาษาไทยและจัดการจ้างคนมาแปลจากภาษาจีนมาเป็นภาษาไทย
ระหว่างที่อยู่ในประเทศไทยนั้นทั้ง กุศสลาฟ และทอมลิน เห็นว่างานในคำจารเยยแพร่ศาสนา
มีมากมีกำลังไม่พอในการทำงาน ฉะนั้นจึงพยายามเขียนจดหมายขอมิชชันนารีเข้ามาทำงานใน
เมืองไทยอีก โดยเขียนไปถึงคณะอเมริกัน บอร์โก ลอ³ คอมมิชชันเนอร์ ฟอว์ เกรนมิชชันต์
ที่สหรัฐอเมริกา คณะกรรมการเมื่อได้รับหนังสือก็เห็นชอบด้วย³ ด้วยเหตุนี้เองหมดจดศาสนา
รุ่นที่ 2 อันมีศาสนาจารย์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ กับภรรยา และศาสนาจารย์วิลเลียม ดีน พร้อม
ด้วยภรรยาเช่นกัน ซึ่งเป็นมิชชันนารีคณะอเมริกัน แบบติสต์ บอร์ค ก็ได้มาถึงเมืองไทยเมื่อปี
พ.ศ. 2376⁴ และในปี พ.ศ. 2378 มิชชันนารีชุดที่ 3 ซึ่งเป็นมิชชันนารีคณะอเมริกัน บอร์ค

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาค 31 เล่ม 18 หน้า 4 - 5

² ดู หน้า 6

³ ดู หน้า 15

⁴ ดู หน้า 27

คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรign มิชชันส์ ได้มาถึงประเทศไทย คณะหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน
รุ่นที่ 3 นี้ประกอบด้วยศาสนาจารย์โรบินสัน (Rev. Robinson) กับภรรยา และศาสนาจารย์
เอส จอห์นสัน (Rev. S. Johnson) กับภรรยา และหมอดี บี เบิร์กเลย์ (Dr. Dan Beach
Bradley) กับภรรยา ต่อมาคณะอเมริกัน แบปติสต์ มอรัลกับคณะอเมริกัน มอรัล คอมมิชชันเนอร์
ฟอร์ ฟอเรign มิชชันส์ ได้รวมกันเป็นคณะเดียวกันมีชื่อเรียกว่า อ.อเมริกัน มอรัล คอมมิชชันเนอร์
ฟอร์ ฟอเรign มิชชันส์ มีชื่อย่อเรียกว่า เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม.¹ พวกหมอสอนศาสนาเหล่านั้น
นอกจากจะแจกยารักษาโรค รวมทั้งสอนศาสนาแล้วพวกมิชชันนารีเหล่านี้ได้จัดการศึกษาใน
ประเทศไทยอีกด้วย

2. บทบาทของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่มีต่อการจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนในสมัย รัตนโกสินทร์

โรงเรียนที่คณะบุคลลจัดตั้งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์เรียกว่า โรงเรียนเซนต์กิตต์ หรือ
วิเศษเซนต์กิตต์ ก็คือโรงเรียนราษฎร์ในปัจจุบันนั่นเอง² การตั้งโรงเรียนแผนปัจจุบันนั้นพวก
คณะสอนศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ได้มาเริ่มขึ้นก่อนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จึงถือว่ามิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เป็นผู้บุกเบิกการศึกษาของเด็กไทยทั้งชายและ
หญิง ได้มีการจัดตั้งสถานี่สำหรับให้เด็กชายหญิงเข้าเล่าเรียนหนังสือ เรียกว่า "สกูล"
(School) ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า "โรงเรียน"³ จะมีความแตกต่างจากสถานที่เรียนใน
สมัยก่อนก็คือ มีการกำหนดเวลาเรียน วิชาที่จะเรียนในวันใด ๆ แนนอน โดยมีตารางเรียน
ตารางสอนนั่นเอง รวมทั้งมีการจบเลื่อนชั้นจนกระทั่งจบหลักสูตร นับว่าเป็นการเริ่มต้นโรงเรียน

¹กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาค 31 เล่ม 18 หน้า 27

²กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2453 - 2507 พิมพ์เป็นที่ระลึก
ในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 98

³ประยูร ธวัชรพันธุ์ รุมนเจ้าพระจอมเกล้ากรุงสยาม เล่มต้น หน้า 137

ตามแบบสมัยใหม่ทั้งเช่น โรงเรียนในสมัยปัจจุบัน

การจัดการศึกษาโรงเรียนของเอกชนของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในสมัยรัตนโกสินทร์จะเห็นได้ว่า ได้เริ่มวางรากฐานในเรื่องการสอน และการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อน แล้วขยายงานออกไปตามหัวเมืองทั้งทางภาคเหนือและภาคใต้ในเวลาต่อมา ทางภาคเหนือได้เผยแพร่ศาสนาไปทั่วทุกจังหวัด เช่น พะเยา ฝาง ลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน และขยายไปในเขตพม่าและภาคใต้ของจีน ถึงสิบสองปันนา เชียงรุ้ง เชียงตุง ส่วนทางใต้ก็เริ่มขยายไปตั้งแต่ราชบุรีจนถึงจังหวัดตรัง

2.1 การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนในกรุงเทพฯ

เจ้าเจ๊กไทยช่วยไปผู้ใดการศึกษาในวัดเมื่อปี 1811 ซึ่งการจะขึ้นในวัดนั้นก็คงสอนการอ่าน การเขียน เป็นสำคัญ ยังไม่ได้มีการสอนวิชาการตามหลักสูตรสมัยใหม่ เช่น วิชาภูมิศาสตร์ สุขศึกษา เลขคณิต วิทยาศาสตร์ แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พวกมิชชันนารีชาวอเมริกันได้เข้ามาเริ่มงานทางด้านการศึกษาตามแบบแผนสมัยใหม่ โดยได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาทำการสอน และสอนวิชาการตามหลักสูตรสมัยใหม่ พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ เป็นพวกแรกที่ได้นำเอาหนังสือพิมพ์ภาษาไทยมาใช้ เป็นสิ่งที่มีบทบาทที่สำคัญมากในการเผยแพร่วิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งพิมพ์หนังสือให้ประชาชนได้รับรู้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว จนมีคำกล่าวไว้ว่า ในยุคนั้นวิทยาการได้ไหลออกจากแผ่นดินจีนน้ำไหลบ่าไปตามท้องทุ่งอันแห้งแล้ง¹

หลังจากที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้ทำการสอนประจำมาอยู่ระยะหนึ่งก็ได้เข้าไปหา การสอนวิชาอื่น ๆ พวกมิชชันนารีก็มาสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ไปเรื่อย ๆ จากข้อความว่า

¹ เสดียร ตามรภาค งานอาจารย์ เอ็ม บี ปาล์มเมอร์ บี เอ มี ดี กับกรุงเทพ
คริสต์ศาสนิกวิทยาลัย ค.ศ. 1920 - 1938 หน้า 65

คร.บรักเลย์ และ มร.ไวบ์ ได้รับหนังสือจากราชเลขาธิการแห่งพระบรมมหาราชวัง มีความว่า ในหลวงทรงทราบจากพระยาสุรียวงศ์ และพระนายไวบ์ว่า ภริยาของพวกมิชชันนารียินยอมที่จะไปทำการสอนภาษาอังกฤษให้แก่สาวสนมและนางกำนัลโดยผลัดเปลี่ยนกัน...คร.บรักเลย์ ได้ตอบไปว่า "พวกสตรีมิชชันได้จัดตั้งเป็นคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานในเรื่องนี้แล้ว และพร้อมที่จะดำเนินงานได้ พอรุ่งขึ้นก็มีผู้มาถามให้คร.บรักเลย์ ไปที่สำนักกำเปียบอักษรมหาเสนาบดีคนใหม่ และได้รับคำบอกว่าในหลวงทรงปรารภจะให้การสอนภาษาอังกฤษแก่พวกชาววังเริ่มต้นในวันนี้ เพราะโหรบอกว่าเป็นฤกษ์ดี¹

พวกสตรีที่เข้าไปสอนในพระบรมมหาราชวังนั้นมี นางดี บี บรักเลย์ นางสตีเฟน

ครั้งแรกที่พวกมิชชันนารีเฝ้าถวายโปรแกสแทนท์ให้ทำการสอนในราชสำนัก นักเรียนที่มาเรียนนั้นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ มีถึง 25 - 30 คน แต่ก็อยู่ได้ไม่นานจำนวนผู้เรียนเริ่มลดลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งเหลือประมาณ 2 - 3 คน ที่มีความสนใจและพยายามเรียนจนถึงที่สุด ทั้งยังได้เชื่อเชิญครูไปจนถึงที่พักของพวกตน² เพื่อที่จะได้มีเวลานาน ๆ ในการที่จะสนทนากันภาษาอังกฤษกัน

พวกมิชชันนารีสตรีเหล่านี้ได้ทำการสอนพวกชาววังติดต่อกันมาเป็นเวลานานกว่า 3 ปี ต่อมาได้ถูกห้ามอย่างกะทันหันไปให้เข้าไปสอนภายในวังโดยไม่ได้รับค่าจ้างหรือเหตุผลที่ห้ามมีข้อสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหวงกั้วในเรื่องการสอนศาสนาของพวกมิชชันนารีเหล่านั้น เพราะพระองค์ทรงห้ามสอนศาสนาคริสต์ในพระบรมมหาราชวัง แต่พวกมิชชันนารีก็ทำการสอน จึงทำให้พระองค์สั่งห้าม แต่ตามบันทึกประจำวันของ คร.เฮาส์ ได้อธิบายเหตุผลที่ถูกสั่งห้ามนั้นสืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลด์ส หม่อเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดยกองคริสเตียนศึกษา

มิชชันนารี เพราะพระองค์คิดว่าพวกมิชชันนารีได้เขียนจดหมายไปตีพิมพ์ที่สิงคโปร์ ซึ่งในจดหมายฉบับนั้นคำหิทธะนิสัยของพระองค์¹ ภัยแก่ตนเองพระองค์ก็ว่าพวกมิชชันนารีมาก จึงสั่งห้ามการสอนหนังสือในพระราชวังด้วย² บรีสไคว กล่าวว่ามีสาเหตุที่แท้จริงคือ เรื่องการสอนศาสนาคริสต์ในวัง และการที่พวกมิชชันนารีปรนนิบัติเรื่องการมีมเหสีหลายพระองค์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี การกล่าวเช่นนั้นทำให้มิชชันนารีหมดบทบาทในด้านการสอนหนังสือ²

แต่ถึงแม้พวกมิชชันนารีจะหมดหน้าที่ในการสอนพวกชาววัง แต่พวกมิชชันนารียังคงพยายามต่อไปที่จะสอนคนสามัญ ฉะนั้นพวกมิชชันนารีเหล่านี้จึง เริ่มการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา เพื่อสอนลูกของคนสามัญทั่ว ๆ ไป

การจัดตั้งโรงเรียนของพวกมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ เป็นการเริ่มต้นการเคลื่อนไหวงานการศึกษาแบบใหม่สำหรับสามัญชนทั่วไป ผู้ริเริ่มเป็นสตรีชาวอเมริกัน มี 3 คน คือ นางดาเวนพอร์ต (Mrs. Davenport) ภรรยาของศาสนาจารย์ดาเวนพอร์ต นางสาวเอ็ม อี เพียร์ส (Miss M.E. Pierce) และ นางมัตตูน (Mrs. Mattoon) ภรรยาของศาสนาจารย์มัตตูน นางสาวดาเวนพอร์ต เข้ามาถึงเมืองไทยกับสามีเมื่อปี พ.ศ. 2387 ได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษแก่เด็กไทยเป็นครั้งแรก นางสาวเพียร์ส เป็นมิชชันนารีอเมริกันหญิงคนแรกที่ได้เข้ามาเมืองไทยเมื่อปี พ.ศ. 2383 และได้ตั้งโรงเรียนแบบกินนอน (Boarding School) ขึ้นเป็นครั้งแรก แต่สมัยนั้นคนไทยไม่นิยมการศึกษากัน งานโรงเรียนจึงไม่ไฉฉลดี ต่อมานางสาวเพียร์สถึงแก่กรรมลงในปี พ.ศ. 2387 งานโรงเรียนจึงหยุดงักไปจนถึงปลายปี พ.ศ. 2389 ศาสนาจารย์มัตตูน กับภรรยาได้เข้ามาเมืองไทย ซึ่งนางมัตตูนจึงได้ตั้งสถานที่สอนเด็กหญิงขึ้นในบ้านเมื่อปี พ.ศ. 2391 และทำการสอนมาจนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว³

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส หม่อเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดยกองคริสเตียนศึกษา

² W.S. Bristowe. Louis and The King of Siam. p.p. 21 - 22

³ ประยูร ลิทธิพันธ์ สมเด็จพระจอมเกล้าทรงสยาม เล่มต้น หน้า 137

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทางมิชชันนารีเริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านมอญใกล้กับบ้านไผ่แดงไก่อาศัยอยู่ เป็นโรงเรียน เข้าไปเรียนกลับ และสอนเป็นภาษาไทย ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2395¹ ที่การสอนทั้งเด็กหญิงและเด็กชาย

ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเอง คณะมิชชันนารีอเมริกันอีกแห่งหนึ่งได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่ใกล้กับวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) เป็นโรงเรียนที่สอนเฉพาะเด็กชาย โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนประจำแห่งแรกในประเทศไทย โดยมีหมอเฮาส์ (Dr. House) เป็นผู้จัดการ แต่เป็นโรงเรียนสำหรับเด็กจีน คนไทยภาษาจีน ผู้ที่ทำหน้าที่สอนเป็นชาวจีนชื่อ ซินแส กี้เอ็ง ก้วยเซียน (Sinsaa Ki - eng Qua - Sean) เป็นผู้ช่วยอยู่เนคณะมิชชันนารี โรงเรียนได้เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2395 เมื่อเปิดทำการสอนมีนักเรียนชายมาเรียนเพียง 27 คน² หลังจากที่ตั้งโรงเรียนขึ้นมาแล้วโรงเรียนของนางมีทูน ก็ย้ายมารวมเป็นโรงเรียนเดียวกันที่โรงเรียนใกล้วัดแจ้งนี้เองในปี พ.ศ. 2400 ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเองโรงเรียนได้ขยายใหญ่มากขึ้น จึงย้ายไปเปิดทำการสอนขึ้นใหม่ที่วัดสาทร และในปี พ.ศ. 2402 ก็มีนักเรียนหญิงเข้ามาร่วมเรียนด้วย และยังคงสอนด้วยภาษาจีนต่อมาจนกระทั่ง ซินแส กี้เอ็งก้วยเซียน ได้ถึงแก่กรรมลงในปี พ.ศ. 2403³ ครูที่ตามมาสอนต่อมาเป็นคนไทยชื่อ ครูแก้ว ฉะนั้นการสอนจึงเปลี่ยนจากสอนด้วยภาษาจีนมาเป็นสอนด้วยภาษาไทยตนเอง

ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางมิชชันนารีจอห์น เอ. เอकिन (Rev. John A. Eakin) มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ชาวอเมริกัน ได้จัดตั้งโรงเรียน

¹George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 211

²Ibid.

³Ibid.

สำหรับเด็กชายชั้นอีกแห่งหนึ่งชื่อว่าบลูจิ้น ฝั่งธนบุรี คือ ไปเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2431
จอห์น เอ เอकिन ได้เข้าอาคารหลังหนึ่งที่ตำบลภูจิ้นนั้นแล้วเปิดทำการสอนนักเรียนชั้นโดย
นักเรียนต้องเสียค่าเล่าเรียนด้วย¹

บุคคลที่จัดตั้งโรงเรียนชั้นที่ตำบลภูจิ้นนั้นเนื่องมาจากศาสตราจารย์เอส จี แมกฟาร์แลนด์
(Rev. Samuel George McFarland) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษของ
รัฐบาลไทยที่สวนอนันต์ได้ครองให้ทางสหรัฐอเมริกาช่วยจัดตั้งกรมาร่วมทำการสอนในโรงเรียน
ศาสนาจารย์จอห์น เอ เอकिन ได้เป็นผู้รับค่าเชิญนับ และให้ทำการสอนในโรงเรียนหลวงที่
สวนอนันต์เป็นเวลา 4 ปี ถึงแก่ปี พ.ศ. 2423 - 2427 ก่อนที่จะออกนั้น จอห์น เอ เอकिन ได้
ยื่นใบลาออกกับสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เพื่อขอลาออกไป แต่สมเด็จพระยาคำรง
ราชานุภาพทรงเสนอให้ จอห์น เอ เอकिन เป็นครูใหญ่ของโรงเรียนที่จะตั้งขึ้นใหม่ในพระบรม
มหาราชวังแทนโรงเรียนสวนอนันต์ แต่ จอห์น เอ เอकिन ได้กราบทูลถามสมเด็จพระยาคำรง
ราชานุภาพว่าโรงเรียนที่จะเปิดขึ้นใหม่นั้นจะให้นักเรียนที่มาจากครอบครัวประเภทไหนเข้า
เรียน ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ตรัสตอบว่าให้เรียนไว้เฉพาะพระราชโอรส โอรส
ของเจ้านายและลูกของขุนนาง จอห์น เอ เอकिन ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
ว่าตนเองอยากช่วยเหลือสิ่งสอนลูกของสามัญชน และจะตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อสอนลูกสามัญชน ซึ่ง
สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงรับให้ความช่วยเหลือ² แล้ว จอห์น เอ เอकिन ก็ได้ลาออก
จากโรงเรียนรัฐบาล

หลังจากที่ จอห์น เอ เอकिन ได้ลาออกจากโรงเรียนสวนอนันต์แล้วก็กลับไปสหรัฐอเมริกา
เพื่อทำการศึกษาคือ ในขณะที่ทำการศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา 4 ปีนั้น จอห์น เอ เอकिन

¹John Anderson Eakin. The Eakin Family in Thailand. p. 30

²Mary Eakin Laugesen. Man With A Dream. p. 69

ได้พยายามเรียโรหาทุนเพื่อจะบาสร้างโรงเรียนขึ้นในประเทศไทย ซึ่งผู้บริจาคน่าก็มี เช่น บริษัท จอร์จ เอช แฮริส และบุตร ได้บริจาคน่าเป็นจำนวน 1,500 เหรียญ ภรรยาของเจ้าของบริษัท เวสติงเฮาส์ (Westinghouse) ซึ่งจำหน่ายเครื่องไฟฟ้าบริจาคน่าเป็นจำนวน 1,000 เหรียญ และ จอห์น เอ เอकिन ก็พยายามหาเงินทุนต่อไปจนกระทั่งเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2431 ก็ได้รับบริจาคน่ารวมจำนวน 15,000 เหรียญ¹ เพื่อจะมาจัดตั้งโรงเรียนตามที่ได้ตั้งใจไว้ จอห์น เอ เอकिन ได้เดินทางกลับมาเมืองไทยพร้อมกับผู้ที่สมัครมาร่วมทำงานด้วยคือ นายเจ. บี. คันทันส์ สมัครมาเป็นผู้ช่วย จอห์น เอ เอकिन นางสาวแมรีสโตกสมัครมาเป็นครู และน้องสาวของจอห์น เอ เอकिन ชื่อ แมลล่า และ อลิซาเบท ก็ได้สมัครมาร่วมงานด้วย พอกลับมาถึงประเทศไทย จอห์น เอ เอकिन ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และได้เสนอโครงการของท่านทันที ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเห็นด้วยทุกอย่าง ยกเว้นข้อที่โรงเรียนนี้จะอบรมจึงสอนตามแบบของศาสนาคริสต์นิกาย คัวยเหตุนเอง สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ จึงตรัสว่าจะให้รัฐบาลสนับสนุนเป็นทางการนั้นไม่ได้ แต่พระองค์จะช่วยเหลือความอำนาจอของพระองค์เอง เพื่อบริการรัฐบาลปฏิเสชอบ่างนั้น จอห์น เอ เอकिन จึงรายงานไปยัง บอร์ค ออฟ ฟอเรมมิชชัน ซึ่งคณะกรรมการก็ตกลงให้ความช่วยเหลือเรื่องเงินเดือนของ นายคันทันส์ นางสาวสโตก และน้องสาวของจอห์น เอ เอकिन² ด้วยเหตุนเองโรงเรียนจึงสามารถเปิดทำการสอนได้ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2431³ โดยให้ชื่อว่า โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนไฮสกูล จากเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2431 อันเป็นเดือนที่ตั้งโรงเรียนจนกระทั่งเดือนธันวาคมในปีเดียวกันมีนักเรียนมาสมัครเรียนกันเป็นจำนวน 50 คน ซึ่งก็เป็นจำนวนที่น่าพอใจพอสมควร แต่ว่าที่ขาดลูกศิษย์นั้นไม่เฉพาะที่จะเป็นโรงเรียน ดังนั้น จอห์น เอ เอकिन จึงได้หาที่ใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนแรกว่าจะเอาที่ของพระคลังข้างที่บริเวณตลาดน้อย แต่ก็ต้องล้มเลิกไป เพราะมีเนื้อที่คับแคบเกินไป

¹John Anderson Eakin. The Eakin Family in Thailand. p. 27

²Mary Eakin Laugosen. Man With A Dream. p. 71

³Ibid. p. 30

โรงเรียนได้เจริญไปเรื่อย ๆ ความต้องการที่แท้จริงใหม่ก็เป็นความจำเป็นในขณะเดียวกัน โรงเรียนที่สาเหวซึ่งเป็นโรงเรียนเดียวกันกับโรงเรียนที่นางมัทศุนได้เริ่มไว้มีสถานที่กว้างเหมาะสมพอที่จะรวมโรงเรียนทั้งสองเข้าด้วยกัน ในที่สุด จอห์น เอ. เอकिन ก็ได้ย้ายโรงเรียนมาอยู่รวมกันที่สาเหว และต่อบ้างหาได้เงินที่ดินของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นที่ที่อยู่ถาวรประมาณ ๓๐ ไร่ โดยตกลงซื้อกันไ้ราคา 17,000 บาท โดยจ่ายเงินที่ได้จากการเรียไรจากในประเทศซื้อ ซึ่งมีผู้พระราชทานและบริจาค เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้ 1,000 บาท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี บริจาคให้ 2,500 บาท ส่วนที่เหลือก็มีเชื้อพระวงศ์ รวมทั้งสภเถิดกรบพระยาจารย์ราชานุภาพ ได้ประทานจนครบจำนวน¹ และได้จัดการก่อสร้างอาคารขึ้นเสียค่าใช้จ่ายทั้งหมดเป็นจำนวนเงิน 10,000 ดอลลาร์² พอถึงฤดูร้อนปี พ.ศ. 2446 โรงเรียนก็ได้ย้ายจากสาเหวมาอยู่ถาวรประมาณ ๓๐ ไร่ และได้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนไฮสกูล มาเป็นโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย

จุดมุ่งหมายของการสอนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีในไทยโปรเตสแตนต์นั้นต้องการให้นักเรียนได้รับความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และในการประกอบอาชีพ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาในแนวใหม่ให้กับคนไทย โดยจะดูได้จากข้อความต่อไปนี้

"กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ประสงค์ให้มีโอกาสเรียนหนังสือและหัดพูดให้ชำนาญทั้งสองภาษา อันเป็นประโยชน์ในการเลี้ยงอาชีพและเป็นเครื่องดำรงชีพประดับตัว...ให้มีโอกาสเรียนวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ พอให้คุ้นเคยกับสิ่งเป็นธรรมชาติจนรู้จักนิสัยแห่งโลกพอเป็นประโยชน์ในการงานทุกประการ ถ้านักเรียนได้เรียนตารางเลขพีชคณิต ย่ออเมตรี ตรีโกณมิติ ย่อมมีประโยชน์ 2 ประการ คือ ฝึกหัดความคิด ทำให้สมองดีขึ้น ให้อำนาจในการนับ ประสมประคณฐิติการใหม่ และแก้ปัญหา

¹ Mary Eakin Leugesen. Man With A Dream. p. 73

² เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 50

ความประสงค์ของผู้จัดการวิทยาลัยนี้ จะใคร่ฝึกหัดเปลี่ยนแปลงนิสัยของนักเรียนให้มีความสนใจอันใฝ่ในวิชาที่ เป็นผู้ที่รอบคอบประกอบการซึ่งมีคุณสมบัติตนเอง และมหาชนทั่วไป"¹

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า พวกมิชชันนารียังได้นำวิธีการสอนแบบใหม่ ๆ มาใช้ในการสอนนักเรียนในประเทศไทย ถึงข้อความที่ว่า

"มีการประชุมลิตเตอร์เรรี ทุก ๆ วันเสาร์กลางเดือนและปลายเดือน นักเรียนประชุมกันแสดงวิชาและความรู้ อาจารย์ใหญ่หนึ่งเป็นประธาน...โรงเรียนหาโอกาสพานักเรียนไปเที่ยวในที่ต่าง ๆ และตามโรงงานต่าง ๆ เช่น โรงงานทอผ้าไหม และโรงทอผ้า เพื่อประกอบความรู้ของนักเรียนให้กว้างขวางขึ้น"²

และอีกข้อความหนึ่ง "มิสเกอร์เทเลอร์ แมคคัลว แก่นักเรียนคริสเตียนไปชมพิพิธภัณฑ์ที่วังหน้า"³ จะเห็นว่าวิธีการสอนที่โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ ได้นำมาใช้กับเด็กไทยนั้นเป็นสิ่งที่ใหม่และทันสมัยในสมัยนั้น ซึ่งในปัจจุบันการแก่นักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่ก็ยัง เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นการสอนที่ถูกวิธีที่ทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง

นอกจากสิ่งที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีภารกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมหรือเท่ากับว่าได้ฝึกให้นักเรียนได้ลงมือกระทำอย่างจริงจังก็คือ เรื่องการออกหนังสือเป็นรายเดือนภายในโรงเรียน เป็นการช่วยให้นักเรียนมีความกตริเริ่มสร้างสรรค์ และได้แสดงออกทางด้านวิชาการต่าง ๆ แต่เดิมการออกวารสารต่าง ๆ จะไม่มีในโรงเรียนไทยทั่วไป แต่โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ ได้นำมาใช้ฝึกหัดให้นักเรียนเป็นตัวอย่างอันดีแก่เด็กไทย เช่น โรงเรียน

¹ The College News. Bangkok Siam Vol. I No. 6 November 1913. p. 1

² The College News. Bangkok Siam Vol. II No. 10 March 1915. p. 2

³ The College News. Bangkok Siam Vol. I No. 6 November 1913. p. 13

กรุงเทพคริสเตียน ได้ออกหนังสือชื่อว่า เดอะ คอลเลจ นิวส์ (The College News) และโรงเรียนวังหลังออกหนังสือแสงอรุณ หนังสือเหล่านี้เป็นตัวอย่างให้แก่คนไทยในการจัดออกเป็นวารสาร นิตยสารในโอกาสต่อมา

นอกจากนั้น ยังได้นำวิธีการวัดผลแบบใหม่ ๆ มาใช้อีก เพราะไม่ได้สอบเฉพาะกลางปี กับสอบไล่เท่านั้น แต่มีการสอบย่อย ๆ เป็นประจำทุกเดือน ถ้ายกการวัดผลในปัจจุบัน โดยดูได้จากข้อความที่ว่า "มีการสอบประจำเดือน สอบเลื่อนชั้นปีละครั้ง สอบไล่ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ"¹ จะเห็นว่าโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย เป็นโรงเรียนที่ใช้วิธีการสอนแบบใหม่โดยมีการสอบหลายครั้งเพื่อเก็บคะแนนไม่ไว้ตัดสินด้วยการสอบไล่เท่านั้น

* สำหรับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันที่มีต่อการจัดการศึกษาเอกชนที่ให้กับเด็กหญิงไทย นั้นก็ได้เริ่มต้นในเวลาใกล้เคียงกันกับของ เด็กชาย แต่เดิมบ้านสตรีไทยนั้นไม่มีใครใส่ใจในเรื่อง การศึกษากันเลย นอกจากพวกสตรีชั้นสูงจริง ๆ เท่านั้นที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนกันในสมัยนั้น ผู้ปกครองที่มีฐานะมักนิยมนำบุตรหญิงไปฝากไว้กับเจ้านาย หรือขุนนางผู้มีวาสนา เพื่อทำหน้าที่ รับใช้ และเรียนการบ้านการเรือน และกิริยามารยาทของผู้ก็ มักจะไม่ใคร่ยินยอมให้เด็กหญิงได้ เล่าเรียนวิชาหนังสือ ด้วยสาเหตุของเดิมนั้นจะทำให้เด็กหญิงรู้เขียนจดหมายโต้ตอบกับผู้ชายแล้ว เกรงว่าจะเสียคน เด็กหญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือเว้นไว้แต่สตรีสูงศักดิ์ก็จะได้รับการ สอนให้เขียนอ่านอยู่ในบ้านเรือนของตน² ฉะนั้นจึงนับว่าการศึกษาของสตรีไทยแต่เดิมนั้นอยู่ในวงแคบ และจำกัดที่สุด เพราะเด็กหญิงจะไปเรียนในวัดเช่นเดียวกับเด็กชายก็ไม่ได้ ดังนั้นจะต้องอาศัย โรงเรียนรัฐบาล หรือโรงเรียนราษฎรเท่านั้น ผู้ที่บุกเบิกทางให้สตรีไทยได้เริ่มต้นตัวและเอา ใจใส่ในการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก คือ คณะมิชชันนารีอเมริกันนิกายโปรเตสแตนต์ฝ่ายสตรีนั่นเอง ด้วยการเริ่มตั้งโรงเรียนสำหรับสอนหนังสือให้แก่สตรีไทยเป็นครั้งแรก ซึ่งนับว่าเป็นการให้กำเนิด โรงเรียนเอกชนฝ่ายสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

¹ The College News, Bangkok Siam, Vol. V No. 10 March 1915, p. 3

² ทาคา ประทีป เชน โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับแบบมโค หน้า 1 - 2

ในปี พ.ศ. 2391 นางเฮาส์ ภรรยาของศาสนาจารย์เฮาส์ ได้จัดตั้งโรงเรียนชั้น
สอนสตรีไทยเป็นครั้งแรก เมื่อเริ่มสอนมีนักเรียน 4 คน การเริ่มต้นครั้งนี้เท่ากับเป็นการ
เริ่มต้นการศึกษาฝ่ายสตรีอย่างถาวรต่อไป ในครั้งนั้นนางเฮาส์ เห็นว่านักศึกษาผู้ใหญ่ น่าจะเรียน
วิชาชีพด้วย จะได้มีวิชาหาเลี้ยงชีพคิดตัวไปประกอบอาชีพให้เป็นหลักเป็นฐานในภายหน้า
นางเฮาส์ จึงได้นำจักรเย็บผ้ามาให้นักศึกษาผู้ใหญ่ฝึกหัด ในขั้นแรกให้เย็บเสื้อกางเกงสำหรับ
นักเรียนที่อยู่ประจำในโรงเรียน ต่อมาก็ให้รับจ้างเย็บเสื้อผ้าโดยได้รับผลตอบแทน ซึ่งนางเฮาส์
ได้นำเอาวิธีการแบบนี้มาจากนางแมกฟาร์แลนด์ ซึ่งได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีที่จังหวัด
เพอร์บุรี เมื่อช่วงนั้นแพร่หลายออกไปก็มีผู้หญิงมาเรียนกับนางเฮาส์เป็นจำนวนมาก นับเป็นการ
จัดการศึกษาทางด้านอาชีพของเอกชนในกรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรก ซึ่งความคิดทางด้าน
อาชีพะศึกษาก็ได้เป็นตัวอย่างแก่รัฐบาลไทยด้วย¹ เพราะเหตุถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ทางรัฐบาล
ก็เริ่มเห็นความจำเป็นทางด้านอาชีพะ โดยดูได้จากข้อความที่ว่า "การเล่าเรียนศึกษาส่วน
เพศหญิงนั้นเมื่อถึงเวลาที่ต้องจัดอนุวัติตามเจ้กษัตริย์ คือ มีโรงเรียนบูรพทแลโรงเรียนเบ็องตัน
เบ็องกลาง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แลเพิ่มหลักเรียนในการเย็บปักถักร้อยตามสมัยที่ต้องการ"²

ต่อมา ศาสนาจารย์ยอร์ช (S.C. George) ได้ซื้อที่ดินแปลงหนึ่งที่ท่าช้างวังหลังใต้
ปากคลองบางกอกน้อย เพื่อจะไว้สำนักงานมิชชันนารี กับตั้งโรงเรียนกินนอนหญิงตามแบบตะวันตก
ขึ้นให้เป็นหลักฐาน แต่เมื่อเริ่มลงมือก่อสร้างโรงเรียน ศาสนาจารย์ยอร์ชป่วยจนต้องเดินทางกลับ
สหรัฐอเมริกา ดังนั้นจึงมอบให้ศาสนาจารย์เฮาส์ กับภรรยาเป็นผู้ดำเนินการต่อมา ระหว่าง
ที่กำลังก่อสร้างโรงเรียนอยู่นั้น นางเฮาส์ได้เดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านที่ประเทศสหรัฐอเมริกา
และเพื่อพักผ่อนเปลี่ยนอากาศ ระหว่างนั้นนางเฮาส์ได้พยายามวิ่งเต้นหาทุนมาตั้งโรงเรียนโดย
การเรียไร โรงเรียนที่จะสร้างขึ้นเป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีขึ้นในกรุงเทพมหานคร ซึ่งก็

¹ชัย เรื่องศิลป ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ 2352 - 2453 ตอนที่ 1
กานสังคม หน้า 359

²กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ 2/5(30) โครงการศึกษา

ประสบผลสำเร็จ โดยกลุ่มสตรีอเมริกันคณะเพรสไบทีเรียนในรัฐนิวยอร์กได้ตกลงช่วยเหลือ
 ก็เป็นคณะกรรมการขึ้นมีชื่อเรียกว่า ^{ทรอย} ไทร แบนซ์ ออฟ เลอะ วีเมน บอร์ด (Troy
 Branch of the Women Board) เพื่อจัดการหาทุนให้และในขั้นแรกได้ให้เงิน 3,000
 ดอลลาร์¹ นางเฮาส์ได้นำเงินจำนวนนั้นมายังประเทศไทยในปี พ.ศ. 2417 พร้อมกับ
 นางสาวอาร์เบลลา แอนเคอร์สัน ซึ่งสมัครมาร่วมงานด้วย โดยนางสาวแอนเคอร์สัน เป็นครู
 สอนภาษาอังกฤษ และวิชาการฝีมือ เย็บปักถักร้อย และเย็บจักรเป็นครั้งแรกที่มีนักเรียนกินนอน
 หลับที่จัดตามแบบตะวันตกแท้ ๆ เกิดขึ้นในประเทศไทย² โดยเหตุนี้จึงได้ขนานนามโรงเรียน
 ก่อนที่จะสร้างสำเร็จว่า โรงเรียนสตรีแฮเรียต เอ็ม เฮาส์ (Harriet M. House School)
 เพื่อเป็นเกียรติแก่ นางแซมมวล อา เฮาส์ (Mrs. Samuel F. House) ผู้ซึ่งมีความ
 ประารถอย่างแรงกล้าในการที่จะให้กาเปิดโรงเรียน³ แต่เราเรียกว่า โรงเรียนกุลสตรี
 วังหลัง หรือโรงเรียนวังหลัง* เกี่ยวกับสถานที่ตั้งโรงเรียนนี้ ศาสนาจารย์เฮาส์ ได้บันทึกไว้ว่า
 "สถานที่ตั้งของโรงเรียนนี้ว่าเหมาะก็เป็นที่ศูนย์กลาง สะอาด และลมพัดสบายดี ตั้งอยู่ทางฝั่ง
 ตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งไหลผ่านพระนคร อยู่เบื้องพระบรมมหาราชวังเพียง 10 เส้น
 เท่านั้น"⁴

¹เคนเนธ อี แวจ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 39

²ประยูทธ สิทธิพิพัทธ์ ถามรอยบาทพระพุทธเจ้าหลวง หน้า 85

³George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 212

*ตั้งตามชื่อที่โรงเรียนตั้งอยู่ ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานพิมุข
 กรมพระราชวังหลัง

⁴ยอร์ช เฮาส์ เพลดส์ หม่อเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา
 หน้า 145

โรงเรียนวังหลังให้กาเปิดรับช่วยเงินของชาวอเมริกันใจบุญ เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 เมื่อเริ่มทำการสอนมีนักเรียนประจำ 6 คน นักเรียนไปมา 1 คน นักเรียนรุ่นแรก ๆ ของโรงเรียนได้มาจากบรรดาเด็กหญิง ซึ่งบิชอปอเมริกันได้รวบรวมมาเลี้ยงไว้เพื่อสอนหนังสือในบ้านของตนมาก่อนแล้วนั่นเอง พวกตั้งเป็นโรงเรียนขึ้นมาก็ส่งไปเรียนรวมกันในโรงเรียน เป็นนักเรียนชุดแรกของโรงเรียนทันที ในงานวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งหนึ่งได้ทรงโปรดให้ศาสตราจารย์เฮาส์ นางเฮาส์ นางสาวแอนเตอร์สัน และนางสาวกริมส์เค็ด ได้เข้าเฝ้าถวายพระพร และมีชันนารีเหล่านั้นได้ถวายแพรวคลุมพระบรมจักรดิ์ ซึ่งทำโดยฝีมือของนักเรียนหญิง รัชกาลที่ 5 ทรงพอพระทัยมาก และทรงชมเชยฝีมือของนักเรียน¹

ในปี พ.ศ. 2418 นักเรียนการฝีมือของนางสาวคาริงตัน ได้เข้ามาร่วมกับโรงเรียนนี้อีกเป็นนักเรียนกินนอนทั้งเบก ทอมมาศาสตราจารย์เฮาส์ และนางเฮาส์ ได้เดินทางกลับสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2424 ได้มีงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งตั้งมากับ 100 ปี โรงเรียนวังหลังได้เข้าร่วมออกร้านในประรำหลวงที่จัดเป็นร้านฝ่าย ในงานแสดงศิลปหัตถกรรมที่เป็นงานฝีมือของนักเรียนโรงเรียนวังหลัง รัชกาลที่ 5 เสด็จทอดพระเนตรเป็นที่พอพระราชหฤทัยในฝีมือของนักเรียนโรงเรียนนี้ ทรงพระกรุณาซื้อทั้งหมด²

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพอพระทัยอย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ไม่ได้ทรงให้การสนับสนุนเป็นพิเศษ โดยมากพวกบิชอปชันนารีจะหาวิธีดำเนินงานไปด้วยตนเอง แต่จากการที่พวกบิชอปชันนารีนี้กายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มมาจัดการศึกษาให้กับสตรีนี้เอง จะเป็นผลให้รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของสตรี และจัดการศึกษาให้กับสตรีในระยะต่อมา

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา

² ประยูร สิริพิพัฒน์ ภาพรอยบาทพระพุทธรูปเจ้าหลวง หน้า 86

พ.ศ. ๒๔๖๖

นับตั้งแต่โรงเรียนวังหลังได้เปิดดำเนินการมา โรงเรียนเจริญขึ้นบ้างในปี พ.ศ. 2422 นักเรียนได้เพิ่มขึ้นเป็น 29 คน แต่ความเจริญก้าวหน้าเป็นไปเฉพาะทางด้านจำนวน นักเรียนเท่านั้น ฐานะทางการเงินของโรงเรียนอยู่ในขั้นลำบาก โรงเรียนขาดทุนมาก รายจ่ายมากกว่ารายรับ คือ ในปี พ.ศ. 2422 มีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นก็จริง แต่ความเจริญก้าวหน้าเป็นไปเฉพาะทางด้านจำนวนนักเรียนเท่านั้น แต่ฐานะทางการเงินของโรงเรียนนั้นอยู่ในภาวะลำบาก โรงเรียนต้องขาดทุนเป็นอย่างมาก มีรายจ่ายสูงกว่ารายรับมาก คือ มีรายรับเพียง 40 ดอลลาร์ แต่มีรายจ่ายถึง 190 ดอลลาร์¹ ต่อมาได้มีครูไทยคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ช่วยครูชาวอเมริกัน ได้ทำให้โรงเรียนเจริญรุ่งเรืองขึ้น คือ นางทวน เป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งในการสอนหนังสือและการอบรมเด็ก ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ผู้มีฐานะค้ำน้ำหนักหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนนี้กันมากขึ้น ครูอเมริกันมีความยินดีที่จะรับนักเรียนที่เพิ่มเหล่านั้น โดยเฉพาะนักเรียนที่สัญญาว่าจะเรียนอยู่ถึง 3 ปี หรือ 5 ปี ไม่เพียงแต่จะสอนหนังสือให้โดยไม่มีค่าเล่าเรียน แต่ยังจัดหาเครื่องนุ่งห่มให้ด้วย²

พ.ศ. ๒๔๖๖

สิ่งที่เป็นที่เล็งเห็นชัดอีกอย่างหนึ่งในสมัยนั้นคือ เด็กหญิงที่เรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารี 30 คน พูดภาษาอังกฤษได้ ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความศรัทธา แต่เนื่องจากโรงเรียนต้องประสบอุปสรรคที่สำคัญ คือ การย้ายเปลี่ยนแปลงผู้อำนวยการบ่อยมาก ในระยะแรกเวลา 10 ปีแรก มีการเปลี่ยนแปลงผู้จัดการถึง 8 คน เมื่อรวมกับฐานะทางการเงินของโรงเรียน ซึ่งประสบกับการขาดทุนแล้ว ทำให้โรงเรียนต้องหยุดชะงักกิจการลงในปี พ.ศ. 2428 แต่พอปลายปีทางโรงเรียนก็ได้อาจารย์ใหญ่คนใหม่มา คือ นางสาวเอคณา ซาราห์ โคล (Miss Edna Sarah Cole) เป็นมิชชันนารีสตรีชาวอเมริกัน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการยกระดับฐานะของสตรี ให้มีการศึกษาสูงขึ้นสืบต่อกันมา โดยที่ เอคณา โคล ได้ย้ายมาจากโรงเรียนพระราชธิดา หรือโรงเรียนคาราวินวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เอคณา โคล เป็นบุคคลที่สร้างความเป็น

¹ คาค ประทีปเสนา ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับหม่อมโกด หน้า 5

² ก.

ปึกแผ่นมั่นคง รวมทั้งทำชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนวังหลังเป็นอย่างมาก งานของโรงเรียนสตรีวังหลัง
เจริญก้าวหน้าเป็นลำดับเมื่อเอกนา โคล มาเป็นผู้บริหาร เอกนา โคล มีเจตนาอันแรงกล้า
ที่จะให้นักเรียนของเธอได้รับการศึกษาสูงที่สุดที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทย¹ เด็กหญิง
ที่ได้ศึกษากับนางสาวโคล จะมีความรู้ทางด้านวิชาการ และในขณะเดียวกันนักเรียนทุกคนไม่ว่า
จะอยู่ในฐานะใดต้องรู้จักทำงานดูแลบ้านเรือน ทำครัว เปี่ยมไปด้วยรัก รอยยิ้ม วาจา คือ ต้องรู้ทั้ง
วิชาการและการฝีมือ มีการสอนทาลาอาหารตามแบบตะวันตกเป็นครั้งแรก เหตุที่ เอกนา โคล
เป็นผู้นำที่มีความสามารถและควบคุมงานโรงเรียนอยู่เป็นเวลานานถึง 30 ปีเศษ ผลงานที่ได้
ทำไว้นั้นก่อให้เกิดผลดีทางด้านการศึกษา และเป็นการยกฐานะทางการศึกษาของสตรีได้เท่า
เทียมกับบุรุษอีกด้วย

ด้วยเหตุที่ เอกนา โคล ได้เป็นผู้พัฒนาโรงเรียนสตรีวังหลังให้เจริญรุ่งเรือง ทำให้
บุคคลบางคนเรียกชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนแหม่มโคล ในระยะที่ เอกนา โคล มารับงาน
ใหม่ ๆ นั้น เป็นระยะที่โรงเรียนกำลังอยู่ในสภาพทรุดโทรมหนักเกือบทุกด้าน ครูเก่าทั้งชาวไทย
และชาวต่างประเทศได้ลาออกไปเกือบหมด ฐานะทางการเงินตกต่ำมาก คือ โรงเรียนมีรายได้
เพียงเดือนละ 9 บาท² โรงเรียนอยู่ในภาวะที่จะล้มละลาย

๑๗ เอกนา โคล ได้เปลี่ยนแปลงการดำเนินงานของโรงเรียนใหม่ คือ ยกเลิกระบบ
การเรียนและการอยู่ที่ไม่ต้องเสียเงินมาเป็นแบบนักเรียนต้องจ่ายค่าเล่าเรียน และค่าอาหาร
รวมทั้งค่าที่พักด้วย เดือนละ 5 บาท ต่อคน³ ซึ่งในขณะนั้นนับว่าแพงมาก เหตุที่นางสาวโคล

¹เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 45

²ดู หน้า 44

³สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ใน
เมืองไทย และทำเนียบโรงเรียนราษฎร์ พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันรัชดาภิเษก
9 มิถุนายน 2514 หน้า 64

ตกลงใจเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น ก็เพราะนางได้พิจารณาแล้วเห็นว่าคนที่ได้ส่งลูกหลานเข้ามาเรียนที่โรงเรียนวังหลังนั้นไม่ใช่คนยากจน คงจะเต็มใจเสียจะค่าเล่าเรียน และค่าเลี้ยงดูบุตรหลานของตนเองได้ และถ้าไม่ทำเช่นนั้นโรงเรียนก็จะต้องล้มเลิกอย่างแน่นอน

ผลจากการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินงานใหม่ของ เอटना โคล ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ผู้ปกครองของนักเรียนเป็นอันมาก เพราะเคยเรียนกันมาโดยไม่เสียเงินทั้งสิ้น จึงพากันมาลาบุตรหลานออกจากโรงเรียนเป็นอันมาก เด็กนักเรียนเล็ก ๆ เพียง 16 คน แต่ด้วยความมานะของ เอटना โคล ได้พยายามต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ จนทำให้กิจการของโรงเรียนได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ

ทางด้านการเรียนการสอนในสมัยที่ เอटना โคล มารับงานนี้จัดการสอนโดยแบ่งเป็น 9 ชั้น เรียนวันละ 8 ชั่วโมง มีครูประจำชั้นสอนทุกวิชา ครูชาวอเมริกันสอนวิชาภาษาอังกฤษ และเลขชั้นสูง มีการสอบไล่เลื่อนชั้นทุกปี โดยมีเจ้าพนักงานทางราชการมาสอบให้ที่โรงเรียน¹ ในปี พ.ศ. 2430 ทางโรงเรียนได้จัดให้มีการสอบไล่นักเรียนที่จบชั้นสูงสุดของโรงเรียนเป็นครั้งแรก โรงเรียนสตรีโดยทั่วไปยังมีน้อยและยังสอนไม่ถึงหลักสูตรมัธยม โรงเรียนสตรีวังหลังได้ส่งนักเรียนชั้นสูงสุดของโรงเรียน ซึ่งตอนนั้นมีอยู่ 4 คน เข้าสอบร่วมกับนักเรียนชายราว 200 คน ปรากฏว่า นักเรียนสตรีเหล่านั้นสามารถสอบผ่านไปได้ 3 คน² และได้รับรางวัลของกระทรวง 2 รางวัล คือ ทางด้านไวยากรณ์ไทย และเขียนอังกฤษ ซึ่งน่าชื่อเสียงมาสู่โรงเรียนเป็นอันมาก การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนไม่ใช่เรียนเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น โรงเรียนยังได้จัดพานักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่เป็นครั้งคราว เนื่องจากที่ตั้งของโรงเรียนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็มักจะล่องเรือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา และได้มีการไต่ถามความรู้กันไปตลอดทาง นอกจากนั้นยังพาไปท่องเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระบรมมหาราชวัง สถานีรถไฟ พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น จะเห็นว่าวิธีการสอนเป็นแบบการสอนสมัยใหม่ ซึ่งในขณะนั้น

¹ ตาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแม่เมืองไกล หน้า 20

² เกนเนท อี แวอส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 45

มีคนหนึ่งได้รับรางวัลเกียรติยศเท่ากับนักเรียนชาย คือ นางสาวตาค ประทีปเสน

ก็ยังคงใช้อยู่ ซึ่งเป็นการสร้างประสบการณ์ตรงให้กับนักเรียน และในขณะที่ออกไปนอกสถานที่นั้นก็เป็นกรณีเปรียบเทียบวินัยการอยู่ร่วมกับหมู่คณะ¹

ต่อมาในระยะหลัง เอคณา โคล ได้ปรับปรุงและขยายกิจการของโรงเรียนให้กว้างขวางออกไปเป็นอันมาก และได้รับการยกย่องว่าเป็นโรงเรียนสตรีที่ทันสมัย มีชื่อเสียงในการเรียนหนังสือ การฝีมือ เย็บปักถักร้อย การเรือน การถักรัว การปรุงอาหารตามแบบตะวันตก ตลอดจนอบรมกิริยามารยาทปรับตัวให้เข้ากับสภาพเจริญของบ้านเมือง ซึ่งก้าวหน้าไปสู่อารยธรรมแผนใหม่ งานทางด้านการศึกษา การเรือน ซึ่งถือว่าเป็นกุลสมบัติของสตรี โรงเรียนนี้เห็นว่าเด็กนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนไม่ควรออกไปเป็นครูทุกคน มีบางคนต้องไปเป็นแม่บ้านแม่เรือน โรงเรียนจึงได้จัดให้นักเรียนทุกคนมีงานบ้านที่ต้องทำเป็นกิจวัตรประจำวัน เช่น จัดห้องเรียน ห้องนอน ห้องรับประทานอาหาร วัคโตะอาหาร ล้างถ้วยชาม โดยไม่ให้นักเรียนใช้เวลามากเกินไปกว่า 20 นาที ต่อวัน โดยมีครูชาวอเมริกันและครูไทยผดักเปลี่ยนเวรกันดูแล² แต่ว่าการทางานดังกล่าว ในสมัยนั้นมีคามารการของนักเรียนที่เป็นเจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง หรือคนร่ำรวย เห็นว่าเป็นงานต่ำต้อยก็ขอร้องให้ยกเว้นบุตรธิดาของตน เพื่อไม่ต้องทำงานที่โรงเรียนจัดให้ทำ โดยจะเลิกค่าเล่าเรียนให้เป็นพิเศษเพราะเข้าใจว่าโรงเรียนไม่มีเงินจ้างลูกจ้างหาความสะอาดจึงใช้ให้นักเรียนทำ แต่นางสาวโคล ได้ชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนได้เข้าใจว่าการทำงานบ้านนั้นเป็นสิ่งจำเป็นและน่ายกย่อง โดยนางไปเยี่ยมเยียนต้นให้กับนักเรียนคนใดเลย แม้จะเป็นเชื้อพระวงศ์ก็ต้องทำเหมือนสามัญชน มีผู้ปกครองบางคนที่ไม่พอใจก็ให้เหตุผลว่าตลอดชีวิตของบุตรของพวกตนนั้นไม่ต้องทำงานเองเลย เพราะมีเงินและมีบ่าวไพร่มากมาย ไม่มีโอกาสที่จะยกทำได้ เมื่อได้รับคำอธิบายถึงคุณค่าการงานจากนางสาวโคล แล้วโดยมากก็มอบบุตรไว้ให้เรียนที่โรงเรียน ผู้ที่ไม่พอใจก็ส่งไปเรียนโรงเรียนอื่น³

¹ ตาค ประทีปเสนา ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแบบโคล หน้า 39 - 41

² ฎ. หน้า 55 - 56

³ ฎ. หน้า 56 - 57

ซึ่งต่อมาวิชาการเรือนเป็นวิชาที่สำคัญ เพราะได้จัดเข้าเป็นหลักสูตรของกระทรวง¹ นักเรียนวังหลังทุกรุ่นมีความรู้และสามารถปฏิบัติงานด้านนี้ได้ดี นอกจากจะจัดวิชาการในโรงเรียนได้ดีเป็นที่ดึงดูดความสนใจของคนทั่วไปแล้ว ในเรื่องการควบคุมการสอนของครูนั้น เอกนา โคล เข้มงวดมากตรวจสอบการสอนของครูเสมอ ปีที่ครูบางคนมีความรู้แน่นางถนัดว่า จะไปสอนนักเรียนฝึก ๆ จึงจัดเวลาบาย ๆ ให้มาเรียนกับนางอีก เจน วิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ส่วนวิชาภาษาไทยได้เชิญเจ้าหน้าที่ของทางราชการมาให้การแนะนำ² การกระทำในลักษณะนี้เป็นข้อคิดที่ดีในการสร้างความเจริญให้กับโรงเรียน โดยทำให้ครูตื่นตัวทางด้านวิชาการอยู่เสมอ

นอกจากนั้นยังมีการสอนประชาธิปไตยในโรงเรียนด้วยเพราะ เอกนา โคล ปกครองนักเรียนโดยให้นักเรียนเขียนข้อคิดเห็นของตนแล้วใส่กล่องที่อยู่ในห้องประชุมโดยไม่ต้องลงชื่อเพื่อรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของนักเรียนเท่ากับฝึกให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นตามแบบประชาธิปไตย โดยที่ในขณะนั้นไทยยังอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกอย่างหนึ่งคือ เอกนา โคล ได้เขียนหนังสือเพื่อฝึกหัดการเป็นแม่บ้านแม่เรือนแก่นักเรียน และบุคคลทั่วไปขึ้น คือ หนังสือสุภาพนิคมแม่เรือน เช่น ข้อความตอนหนึ่งของหนังสือเล่มนั้นว่า

"ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นเพื่อช่วยผู้หญิงไทยให้เป็นคนหรือแม่คนด้วย แม่เรือนหรือแม่คนอันนี้นั้น ไม่ใช่ที่สักแต่รู้จักหุงต้มเข้าตมแกง หรือควานน้ำป้อนเข้าเด็กเท่านั้น ต้องรู้จักวิธีว่าจะทำอย่างไร จึงจะบำรุงร่างกายและชีวิตให้บริบูรณ์ยืนยาวได้"³

¹ คาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแม่หมเโกล หน้า 57

² ก. หน้า 122

³ เอกนา ซารห์ โคล สุภาพนิคมแม่เรือน หน้า 3

เอคนา โคล ยังได้ติดตามผลการแนะนำและสอนคนทั่วไปด้วย เช่น ข้อความตอนหนึ่งที่ว่า "ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมมิตร เห็นเรือนของบางคนแล้วรู้สึกเศร้าใจนัก ด้วยดูเหมือนเขาได้เสียเวลาร่ำเรียนเปล่า ๆ เพราะเขาไม่ได้ใช้สิ่งที่ได้เรียนเลยปล่อยให้โสโครกและรุงรังเต็มทน เรือนอย่างนี้ไม่ชักชวนแขก หรือไม่เป็นที่ใดมใจเจ้าของด้วยใคร ๆ ก็นั่งไม่ติด"¹ จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความกังวลใจของ นางสาวโคล ในการจะฝึกหัดการเป็นแม่บ้านที่ดีและปรับปรุงคุณภาพของชีวิตในครอบครัว โดยที่นางได้พยายามจะนำคนไทยยกฐานะของการจัดบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะโดยไม่มีความจำเป็นต้องจัดบ้านงามแบบตะวันตก ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

"ท่านอย่าเพอคะเนเองว่าข้าพเจ้าจะจัดให้เป็นวิธีแม่เรือนฝรั่งเท่านั้น แท้จริงคนที่ เป็นแม่เรือนก็อาศัยรายได้ฝึกหัดอย่างชาวศิริลยซ์ทั่วไป ซาคีโคจะเจริญได้เพียงใดนั้น อาศัยที่เรือน ๆ หนึ่งเจริญก่อน บ้านหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยบุคคล ๆ รวมเข้าเป็นชาติ ถ้าบุคคลไม่สบายพร้อมด้วยกายและใจแล้ว ก็ไม่เป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นให้เจริญขึ้น"²

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านางสาวโคล มองการณ์ไกลไปข้างหน้าว่าการที่ประเทศชาติจะเจริญได้คงมาจากบุคคลที่มีความสุขในครอบครัว ดังนั้นสภาพภายในบ้านที่ผู้หญิงทุกคนที่เป็นแม่บ้านจะต้องสร้างสรรค์ให้เกิดแก่สมาชิกทุกคนในบ้านก่อน

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวังหลัง ไม่นานที่ เอคนา โคล จัดการอยู่นั้นมีชื่อเสียงเป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจในหมู่เจ้านายชั้นสูง และบุคคลสำคัญทั่วไป ในเวลานั้นบรรดาเชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการได้พากันส่งพระธิดาและบุตรีมาเป็นนักเรียนของโรงเรียนวังหลังกันมากขึ้น ซึ่งสามัญชนเรียกโรงเรียนนี้ว่าโรงเรียนฝรั่ง³ โดยเฉพาะพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

¹เอคนา ซาราห์ โคล สุภาพนิคมเรือน หน้า 3

²ก. หน้า 4

³ทาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแหลมไกล หน้า 10

กรมพระนาธิปประพันธ์พงศ์เป็นเจ้านายพระองค์แรกที่เห็นความสำคัญของการศึกษาฝ่ายสตรีว่าสำคัญเท่า ๆ กับบุรุษ และได้ทรงยินยอมให้พระธิดาองค์ใหญ่^{*} ของพระองค์มาศึกษาเล่าเรียนกับบุตรหลานคนสามัญโดยไม่รังเกียจเรื่องศักดิ์ของวงศ์ตระกูล การกระทำของพระองค์เป็นการรับรองในคุณภาพความดีเด่นของโรงเรียนมากขึ้น ในเวลาต่อมาได้มีเจ้านายและบุคคลสำคัญ^{**} อื่น ๆ เป็นอันมากพากันส่งพระธิดาและบุตรเข้ามาเป็นนักเรียนโรงเรียนนี้ นับเป็นครั้งแรกที่เริ่มความสัมพันธ์ระหว่างสามัญชนกับเจ้านาย ข้าราชการที่ได้ศึกษาร่วมโรงเรียนเดียวกันภายใต้การดำเนินงานของมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งนิยมความเสมอภาค ภราดรภาพ และอิสระภาพ¹

ต่อมาในระยะหลังการศึกษาในเมืองไทยได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง คนทั่วไปเริ่มตื่นตัวเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ฉะนั้นจำนวนนักเรียนจึงเพิ่มมากขึ้น สถานที่เรียนของโรงเรียนวังหลังเพิ่มความแออัดยิ่งกว่าแต่ก่อน ถึงกับต้องสร้างอาคารไม้ขึ้นอีกหลายหลังสำหรับสอนนักเรียนชั้นเล็ก ๆ และเช่าโรงบ่อนเก่า² ห้างโรงเรียนสำหรับสอนนักเรียนเล็ก ๆ ในย่านวังหลัง บ้านขมิ้น และบางกอกน้อย แต่ก็ยังไม่เทอกับความต้องการ เด็กนักเรียนต้องนอนที่พื้น บิคามารคาก็ยังจะให้เรียนแก่หม่อมโกดไม่รับเกรงว่าจะเจ็ยสุขภาพ คังนั้นนางสาวโคดจึงคิดหาทางขยับขยายย้ายโรงเรียนไปอยู่สถานที่ใหม่ที่เบาะะสมยิ่งขึ้น และเห็นว่ากรุงเพทพากำลังขยายตัวออกไปทางทิศตะวันออกไปชาคคอนอยู่ติดถนนเขินจิต วันหนึ่งข้างหน้าก็จะกองขยาย

* หม่อมเจ้าหญิงพรรณพิมล วรวรณ

** เช่น พระบรมวงศ์เธอกรมหมื่นราชศักดิ์โมสร กรมเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา กักรราชานุภาพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวาทรงยศประวัติ และพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า สายสนธิวงศ์ ฯลฯ

¹ ตาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับหม่อมโกด หน้า 10

² เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 45

ไปอีกจนถึงทุ่งบางกะปิ ซึ่งนับว่าจะเป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับจัดตั้งโรงเรียนแห่งใหม่ได้ และในระยะช่วงเวลานี้รายได้ของโรงเรียนที่เก็บจากค่าเล่าเรียนเดือนละ 8 - 10 บาท และจากการฝีมือซึ่งนำออกมาขายทุกปี ซึ่งทำให้โรงเรียนมีฐานะพอเลี้ยงตัวเองได้ตั้งแต่นั้นมา¹ ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติมาก และเห็นว่าประเทศต่าง ๆ เขายกย่องสตรีให้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นโรงเรียนสตรีของรัฐบาลจึงเกิดขึ้นมากในช่วงนี้ โรงเรียนกุลสตรีวังหลังเป็นสถานที่ส่งนักเรียนที่จบหลักสูตรไปเป็นครูไปโรงเรียนราษฎร์ และโรงเรียนใหม่ ๆ ของรัฐบาล รวมทั้งโรงเรียนในต่างจังหวัดก็ได้ให้นักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนวังหลังไปเป็นครูเกือบทั้งสิ้น²

จากการที่โรงเรียนมีรายได้พอที่จะขยายไปอยู่ที่ใหม่ได้ และด้วยความช่วยเหลือแนะนำของพระอาจารย์เทศน์ (จี ปิ แมคฟาร์แลนด์) ในปี พ.ศ. 2457 นางสาวโกล จึงซื้อที่นาแปลงหนึ่งเนื้อที่ 25 ไร่ อยู่ที่บ้านบางกะปิ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของกรุงเทพมหานคร นับว่าตรงกับความต้องการของ โกล พอดี แต่ว่าการไปมาในครั้งนั้นไม่สะดวก เพราะสามารถไปได้ทางเดียวคือลงเรือแจว หรือพายเรือไปกามลาคลองบางแสน ทำให้บุคคลทั่วไปไม่เห็นด้วยในการที่จะย้ายโรงเรียน เมื่อซื้อที่ดินแล้วก็ได้ทำการก่อสร้างอาคารใหม่ซึ่งได้เงินมาจากบรรดาศิษย์เก่ามิตรสหายในประเทศ และเงินจากประเทศสหรัฐอเมริกา อาคารสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2464 และได้ย้ายโรงเรียนมาอยู่ที่ใหม่ และเรียกชื่อใหม่ว่า โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย³

¹ภาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแม่แมก หน้า 12

* เช่น ม.ร.ว.เคื่อง สนิทวงศ์ ไปเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนสตรีวิทยา ครูนิมไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี ครูแหวน สหสสานนท์ และครูปณี ประทีปเสน ไปสอนที่โรงเรียนบำรุงวิทยา นครปฐม

²ภาค ประทีปเสน ล.ก. หน้า 12

** เป็นบุตรของศาสตราจารย์เอส วี แมคฟาร์แลนด์

³เคนเนธ อี แวกส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 46

นอกจากโรงเรียนที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก คือ ในปี พ.ศ. 2465 มิชชันนารีอเมริกัน คือ จี บี แมกฟาร์แลนด์ ได้ซื้อที่ดินและโรงเรียนเก่าแห่งหนึ่งอุทิศให้หม่อมแมกฟาร์แลนด์ผู้ซึ่งเป็นมารดาผู้ซึ่งล่วงลับไปแล้ว และให้อยู่ในความอุปถัมภ์ของสภาคริสตจักรแห่งสหรัฐอเมริกา สภาก็ได้ปรับปรุงกิจการของโรงเรียนใหม่แล้วตั้งชื่อว่า โรงเรียนเยนเฮส เมโมเรียล เพื่อเป็นที่ระลึกแก่นางเยนเฮส แมกฟาร์แลนด์¹

2. การวัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนตามหัวเมือง

นอกจากคณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์จะได้จัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นในกรุงเทพมหานครแล้ว ยังได้ขยายงานทางด้านการศึกษาออกมาตามหัวเมือง เช่น แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย ตรีัง นครศรีธรรมราช เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม ฯลฯ จะเห็นว่างานทางด้านโรงเรียนเอกชนของพวกโปรเตสแตนต์จะขยายไปอย่างกว้างขวาง

ศาสตราจารย์แมกฟาร์แลนด์ เป็นบุคคลสำคัญในคณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี สาเหตุที่ศาสตราจารย์แมกฟาร์แลนด์จะจัดตั้งโรงเรียนนั้นเพราะคณะมิชชันนารีอเมริกันกำลังคิดจะขยายกิจการการเผยแพร่ศาสนาออกไปตามหัวเมือง และเมื่อได้สำรวจเมืองต่าง ๆ แล้วเห็นว่าเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองที่เหมาะสมมากที่สุด เพราะนอกจากสถานที่ตั้งเหมาะสมแล้ว ท่านผู้รักษาราชการในตำแหน่งเจ้าเมืองเพชรบุรี* ในครั้งนั้นได้ออกปากเชิญชวนให้คณะมิชชันนารีไปตั้งดำเนินกิจการในเมืองเพชรบุรีบ้าง พร้อมกับเสนอให้ตั้งโรงเรียนขึ้นสักแห่งหนึ่ง โดยท่านจะอำนวยความสะดวกให้แก่คณะมิชชันนารี

¹ทรงกรี ฟลอเรน "123 ปี แห่งมิตรภาพไทย - อเมริกัน" ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา หนังสือแปลชุดนวนิทัศน์ เล่มที่ 25 หน้า 15

*พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์

ทุกประการ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยและที่ดิน ทั้งยังมีเงื่อนไขว่ามิชชันนารีอเมริกันจะก่อสร้างสถานภาษาอังกฤษให้กับบุตรชายของท่านเท่านั้น¹

คณะมิชชันนารีอเมริกันได้สนองรับคำเชิญนั้น โดยจัดส่งศาสตราจารย์เอส จี แมกฟาร์แลนด์ กับภรรยา และศาสตราจารย์แดเนียล แมกกิลวารี (Rev. Daniel McGilvary) และคอกเตอร์ แคน แบริดเลย์ (Dr. Dan Bradley) ได้เดินทางไปยังหัวักเพชรบุรีเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2403² ศาสตราจารย์แมกฟาร์แลนด์ ได้สร้างโรงเรียนขึ้นเป็นโรงเรียนสอนการฝีมือสำหรับเด็กหญิง เมื่อปี พ.ศ. 2408 หากการสอนวิชาเย็บปักถักร้อย ทางแมกฟาร์แลนด์เป็นครูสอน และได้ออกแบบเย็บเสื้อผ้าหญิงชนิดหนึ่งที่เรียกว่า "เสื้อ 5 ตะเข็บ" ใช้กันแพร่หลายมากในสมัยนั้น³

ในปี พ.ศ. 2402 หมอบรัดเลย์ ได้เป็นผู้นำจักรเย็บผ้าเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรก คนไทยรู้จักเย็บผ้าเป็นคนแรก คือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท โดยหมอบรัดเลย์เป็นผู้สอน จากนั้นก็นำไปสอนพวกชาวบ้าน แห่งแมกฟาร์แลนด์ได้นำจักรเย็บผ้ามาสอนในโรงเรียนที่เพชรบุรีนี้ด้วย นับเป็นโรงเรียนการฝีมือสอนวิชาเย็บปักถักร้อย และเย็บจักรเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย เรื่องราวการดำเนินการบริหารโรงเรียนของหมอแมกฟาร์แลนด์นั้น พระอาจารย์ทศม บุตราชของหมอแมกฟาร์แลนด์ ได้บันทึกไว้ว่า

"งานชิ้นแรกที่มีค่าข้าพเจ้าลงมือกระทำก็คือ หนึ่งสร้างโรงเรียนให้มีฐานะสมเป็นโรงเรียนจริง ๆ สองปลูกบ้านให้ครอบครัวอยู่...งานด้านการศึกษากุเจริญรวดเร็วก็เกินคาด โรงเรียนหลังแรกเป็นอาคารเล็ก ๆ ตั้งอยู่ข้างกำแพงหน้าของบริเวณ

¹เคนเนธ อี แวตส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 63

²George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 212

³ประยูทธ สิทธิพันธ์ สมเด็จพระจอมเกล้าทรงสยาม หน้า 138

สถานที่ พื้นยกสูงจากพื้นดิน 3 ฟุต ผนังด้านหนึ่งเป็นอิฐ อีก 3 ด้านเป็นซัดตะ
หลังคามุงด้วยจาก เรือนนี้ใช้เป็นที่โบสถ์และโรงเรียนมาหลายปี"¹

จากข้อความที่ยกมาดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าป้าจันนาหรือเบริกกันิกายโปเร เกสแทนท์
นั้นมีความตั้งใจจริงในการที่จะจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นมา เพื่อให้การศึกษาแก่คนทั่วไป และ
พระอาจารย์วาคม ได้บันทึกเกี่ยวกับการสอนของนางแมก 'วาร์แลนด์' ผู้เป็นมารดาไว้ว่า

"เดือนเมษายน ค.ศ. 1865 มารดาข้าพเจ้าเริ่มตั้งโรงเรียนฝึกการฝีมือสำหรับ
สตรีและเด็กขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ผู้มาเรียนการเย็บผ้า แต่เขา
เหล่านั้นคิดว่างานบ้านและงานทอผ้าสำคัญกว่าจึงต้องถึงกับจ้างให้มาเรียนกัน
เสื้อผ้าแบบเรียบ ๆ ที่ท่านสอนให้เขาตัดเขาเย็บสำหรับใส่เองนั้นแพร่หลายเป็น
แบบใช้กันทั่วไปแม้ในแห่งอื่น ๆ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังเคยได้เห็นคนแก่ ๆ ใช้อุป
มารดาข้าพเจ้าเป็นผู้นำจักรเย็บผ้าไปใช้ในจังหวัดเพชรบุรีเป็นคนแรก"²

จากข้อความที่ยกมานั้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามของมิชชันนารีที่จะดำเนินการสอน
ให้บุคคลทั่วไปได้ใช้ประโยชน์จากการศึกษากับพวกมิชชันนารี ที่จะนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้
และแสดงให้เห็นถึงความมานะพยายามในการที่จะชักจูงให้คนทั่วไปมาเรียนหนังสือถึงกับต้อง
จ้างมาเรียน

นอกจากนี้ก็ได้บันทึกเกี่ยวกับโรงเรียนที่นางแมก 'วาร์แลนด์' ได้ทำการสอนว่าโรงเรียน
หัตถกรรม ซึ่งสอนวิชาเย็บปักถักร้อยนั้นเจริญก้าวหน้า แต่สถานที่คับแคบไม่พอกับจำนวนนักเรียน
คณะเพรสไบทีเรียนในสหรัฐอเมริกาได้ให้เงินมา 2,000 เหรียญ และสัญญาว่าจะให้อีก 2,000
เหรียญ ดังนั้น นางแมก 'วาร์แลนด์' ก็ได้เริ่มสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ แต่ภายหลังคณะกรรมการ

¹สมาคมกุโรงเรียนราษฎรแห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎรในเมืองไทย
และทำเนียบโรงเรียนราษฎร พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันรัชดาภิเษก 9 มิถุนายน

แจ้งว่าไม่สามารถให้เงินค่าที่ขอได้ แต่ว่าการสร้างโรงเรียนได้เริ่มไปแล้ว มีคนไทยได้
แนะนำว่าให้เรียโรงเรียนแบบทุน และได้มีจดหมายกราบบังคมทูลในรัชกาลที่ 5 ทรงทราบถึง
กิจการของโรงเรียน ซึ่งรัชกาลที่ 5 ก็ได้ทรงช่วยเหลือเงินเป็นจำนวน 1,000 เหรียญ¹
นอกจากนั้นพวกบรรดาข้าราชการ เจ้านาย ได้ช่วยเหลืออีก โรงเรียนจึงสร้างเสร็จ ใน
ระยะเวลา 18 ปีที่จังหวัดเพชรบุรี พวกมิชชันนารีชาวอเมริกันได้ประสบความสำเร็จหลายด้าน
เช่น การตั้งโรงเรียนชาย โรงเรียนหัตถกรรม นักเรียนที่มากมาเรียนคือบุตรชายของ
ท่านเจ้าเมือง ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างอันดียิ่งที่สามารถจูงใจขุนนางข้าราชการ และประชาชน
ทั่วไปให้เจริญรอยตาม

ในระยะแรกนอกจากสอนหนังสือแล้ว นางแมกฟาร์แลนด์ ยังได้ฝึกสอนวิชาเย็บปัก
ถักร้อยให้แก่เด็ก ๆ เหล่านี้ด้วย เช่น หักให้ตัดเสื้อผ้าแบบเรียบ ๆ ที่ทำง่าย ๆ ขึ้นใส่เอง
ปรากฏว่าในไม่ช้าก็กลายเป็นแบบเสื้อที่นิยมใส่กันแพร่หลายไปทั่วเพชรบุรี และจากการที่นำ
จักรเย็บผ้ามาสอนนี้ทำให้เพชรบุรีมีสมญาว่า "เมืองแห่งจักรเย็บผ้า"² โรงเรียนนี้เคยได้
ชื่อว่า โรงเรียนหัตถกรรม และนับว่าเป็นโรงเรียนอาชีวศึกษาซึ่งสอนตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นแห่งแรก
ในประเทศไทย เมื่อนักเรียนผลิตงานฝีมือของตนออกมาเป็นใช้ได้แล้ว นางแมกฟาร์แลนด์
ก็นำเอาผลงานของนักเรียนเหล่านั้นมาจำหน่ายได้เงินมาอีกนำมาจ่ายเป็นค่าจ้างให้แก่นักเรียน
ที่เป็นผู้ทำ ทำให้นักเรียนมีรายได้ และมีกำลังใจที่จะศึกษาเล่าเรียน พยายามฝึกฝนงานของตน
ให้มีฝีมือดียิ่ง ๆ ขึ้น และยังเป็นการจูงใจให้บุคคลภายนอกทั่วไปยังเกิดความนิยมเลื่อมใสอยาก
ส่งลูกหลานเข้ามาเล่าเรียน นอกจากวิชาตัดเย็บเสื้อผ้าแล้ว ก็มีการสอนวิชาทอผ้า อ่าน
เขียน เลข สุขศึกษา และศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิลตามธรรมเนียมของชาวคริสต์ด้วย³ } ๖๘

¹ เคนเนท อี บวล์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 41

² ก.

³ สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ใน
เมืองไทยและทำเนียบโรงเรียนราษฎร์ พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันรัชกาลภิเษก

ทอมาซ

ต่อมากิจการของโรงเรียนได้เจริญก้าวหน้าออกไปมากปีประชาชนทั่วไปส่งบุตรหลานมาเรียนกันมากจนสถานที่ไปไม่เพียงพอ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2420 ศาสนาจารย์แมกฟาร์แลนด์ ได้สร้างตึกขึ้นมาหลังหนึ่ง เพื่อใช้เป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษา (Christian Vocational School) สำหรับเด็กหญิง¹

ในปี พ.ศ. 2425 คริสต์จักรแห่งหนึ่งในเมืองนิวยอร์ก มลรัฐเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา โดยศาสนาจารย์วิลเลียม โฮเวอร์ค (Rev. William Howard) ได้ส่งเงินมาสร้างอาคารหลังใหม่ จึงได้ขนานนามโรงเรียนว่า โฮเวอร์ค เมโมเรียลสกูล (Howard Memorial School) บางแห่งก็เรียกว่า สตรีโฮเวอร์คอนุสรณ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงศาสนาจารย์โฮเวอร์ค ผู้ส่งเงินค่าก่อสร้างมาให้ ส่วนชื่อภาษาไทยได้เปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนอรุณสตรี²

ส่วนโรงเรียนชายนั้น อี เอ สเตอร์จ (Dr. E.A. Sturge) เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2420 อยู่ใกล้กับโรงเรียนหญิง ต่อมาจำนวนนักเรียนหญิงมีน้อยจึงได้ยุบโรงเรียนชายแล้วให้มารวมกับนักเรียนหญิง ในปี พ.ศ. 2455 จำนวนนักเรียนมากขึ้นจึงแยกนักเรียนชายออกจากนักเรียนหญิงอีก โดยย้ายนักเรียนชายไปเรียนที่แลงโบสถ์ศรีพิมลธรรมแล้วตั้งโรงเรียนชายอีกโรงเรียนหนึ่ง โดยศาสนาจารย์พอล เอ เอकिन เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2459 ให้ชื่อว่า แรนकिन เมโมเรียลสกูล (Rankin Memorial School) เพื่อเป็นที่ระลึกแก่ผู้สร้าง ส่วนชื่อภาษาไทยใช้ว่า โรงเรียนประคินรุวิทยาคม³

¹ เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 41

² สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ในเมืองไทย และหาเขียนโรงเรียนราษฎร์ พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันรัศดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514 หน้า 54

³ อ. หน้า 55

ส่วนโรงเรียนอรุณสรีในปี พ.ศ. 2474 ได้ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ใกล้คริสต์จักรเพชรบุรี ซึ่งสร้างด้วยเงินทุนของคณะสตรีเพรสไบทีเรียน เพ็นซิลวาเนีย ผู้เป็นประธานคือ มิสซิสแอนนา รุทธเธอร์ฟอร์ด ดิคเคย์ (Mrs. Anna Rutherford Dickey) ได้ตั้งแก่กรรมลงด้วยอุบัติเหตุ พวกสตรีอเมริกันจึงตั้งนามโรงเรียนเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า "รุทธเธอร์ฟอร์ด ดิคเคย์ เมมโมเรียลสกูล" (Rutherford Dickey Memorial School) ส่วนในประเทศเรียกว่า อรุณสรี หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงโรงเรียนแรนกินอนุสรณ์ หรือโรงเรียนประดิษฐ์วิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนชาย ได้มารวมกับโรงเรียนอรุณสรี (รุทธเธอร์ฟอร์ด ดิคเคย์ เมมโมเรียลสกูล) ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น โรงเรียนอรุณประดิษฐ์

นอกจากที่จังหวัดเพชรบุรีแล้ว ได้มีมิชชันนารีิกายโปรเตสแตนต์คณะเชิร์ชออฟโคริสต์ ในสหราชอาณาจักร (Churches of Christ in Great Britain) ได้ส่งคณะสอนศาสนาไปยังแอฟริกาและเอเชีย โดยเฉพาะในนามมีศาสนาจารย์ฮาดีเคย์ และครอบครัวกับ แอลเฟรด คี ฮักสัน บุคคลเหล่านี้มีความคุ้นเคยกับชาวมอญเป็นอย่างดี เมื่อทราบข่าวว่าเมืองไทยก็มีพวกมอญอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเดินทางมายังประเทศไทยในปี พ.ศ. 2446 โดยเดินทางผ่านทางด่านเจดีย์สามองค์มาตามลำน้ำมาถึง ตำบล เกรซุม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446¹ บริเวณนี้มีพวกชาวบอญอยู่มาก จึงตั้งหลักแหล่งสอนศาสนาขึ้นที่นั่นก่อน ต่อมาปีบุคคลอื่น ๆ มาช่วยงานอีกหลายคน เช่น ศาสนาจารย์เปอร์ซี่ คลาร์ก นางแมรี คลาร์ก นางสาวเอสเธอร์ ฮาดีเคย์ บาทาบาลนครชุม อำเภอบ้านโป่งนี้ ยังไม่ได้เปิดเป็นโรงเรียนอย่างถาวร แต่พวกมิชชันนารีก็ทำการสอนเด็กในระดับประถมชั้นในปี พ.ศ. 2449 คณะมิชชันนารีได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดนครปฐม และได้เปิดโรงเรียนสหศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2449 ในระยะแรกมีนักเรียนชาย 7 คน นักเรียนหญิง 4 คน² ต่อมากิจการได้เจริญขึ้นจนมีนักเรียนเต็มห้องเรียน และในปี พ.ศ. 2451 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นถึง

¹ จุฬินทร์ ตกแต่ง ประวัติคริสต์จักรนครปฐม หน้า 5

² ดู หน้า 56

50 คน เปิดการสอนตั้งแต่วันที่ 1 - 4 เป็นจุดเริ่มต้นของโรงเรียนสตรีวิทยา¹ นับเป็นโรงเรียนเอกชนแห่งแรกของจังหวัดนครปฐม และที่จังหวัดราชบุรีพวกมิชชันนารีก็ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2456 คือ โรงเรียนสุริยวงศ์

นอกจากจะได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในภาคกลางแล้ว มิชชันนารีอเมริกันยังได้ขยายงานไปตั้งโรงเรียนทางภาคเหนืออีก คือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยเริ่มต้นด้วยการจัดตั้งโรงเรียนหญิง โดย มิสซิสแมกกีควาลี่ ได้รวบรวมเด็กหญิงจำนวนหนึ่ง เชียงใหม่ก็กลับมาทำการสอนในปี พ.ศ. 2418² ต่อมาอีก 4 ปี ก็ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนอย่างแท้จริง ซึ่งต่อมา เอคนา เอส โคล และนางสาวแมรี แคมป์เบล ได้เป็นผู้รับช่วงในการบริหารโรงเรียนต่อ และที่เชียงใหม่หน่วยงานของมิสโกลประสบความสำเร็จอย่างสูง ซึ่งต่อมามิสโกลก็ได้ย้ายมากรุงเทพฯ บำบัดที่โรงเรียนวังหลัง โรงเรียนสตรีที่เชียงใหม่ คือโรงเรียนพระราชายา^{*} (Parachaya School) และในปัจจุบันก็คือ โรงเรียนการารวิทยาคัย³ (Dara Academy)³ โรงเรียนแห่งนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งผลิตนักเรียน ถึงให้ออกไปเป็นครูในท้องถิ่นของตนเองอีก นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น⁴

¹ จุรินทร์ ตกแก่ง ประวัติศาสตร์จักรนกรปฐม หน้า 39

² George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 214

^{*} มาจากพระนามต้นของราชิกาเจ้าอินทนนท์ ถอดมาใจเป็นพระสนมองค์ที่ 5 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^{*} มาจากพระนามของเจ้าฟ้าดารารัตน์

³ Ibid.

⁴ Ibid.

ส่วนโรงเรียนชายแห่งแรกของจังหวัดเชียงใหม่ได้เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2430 โดย ศาสนาจารย์ดี จี คอลลินส์ (Rev. D.G. Collins) ได้ทำการเปิดการสอนขึ้นที่วังสิงห์คำ โรงเรียนได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อนมาอีก 8 ปี ศาสนาจารย์วิลเลียม แฮริส (Rev. William Harris) ได้มาเป็นครูใหญ่โรงเรียนนี้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2449 - 2450 โรงเรียนได้ย้ายมาอยู่ที่กว้างขวาง และเหมาะสมกว่า โดยได้ทำการก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ และในการวางศิลาฤกษ์ของอาคารนั้น รัชกาลที่ 6 ซึ่งขณะนั้นยังเจ้าเพียงบุญราชกุมารได้เสด็จไปวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2449 และพระราชทานนามโรงเรียนว่า ปรินส์ รอยัลส์ (The Prince Royal's School)¹

ส่วนทางจังหวัดลำปาง ศาสนาจารย์ และมิสซิส ชิว เทเลอร์ และศาสนาจารย์โจนาธาน วิลสัน กับหลานสาวมิสแคทริน พลัสตัน ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นโดยรวบรวมเด็กที่อยู่ใกล้เคียงมาทำการสอนเป็นเวลาหลายปี² และที่จังหวัดลำปางนี้เอง พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้พยายามที่จะจัดตั้งโรงเรียนอาชีวะชายขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2436 โดยมีจุดประสงค์ที่จะเปิดเป็นโรงเรียนเกษตรกรรม เพราะมองเห็นว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตร รวมทั้งวิธีการยังล้าหลังมาก ฉะนั้นจึงน่าจะเปิดการสอนเกษตรขึ้น สภาคริสตจักรจึงได้หาที่ดินที่จังหวัดลำปางได้ประมาณ 70 ไร่ โดยได้รับเงินช่วยเหลือจากสภาคริสตจักรในนิวยอร์กมาเป็นจำนวนเงิน 5 พันดอลลาร์³ นำมาใช้ซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตรมาจากต่างประเทศ แต่ปรากฏว่า เครื่องจักรที่สั่งซื้อมานั้นไม่เหมาะสมกับสภาพของประเทศไทย ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากจะสอนเกษตรกรรมแล้วยังสอน

¹C.Lopez y.Lopez. The Present Political Environment of Mission in Siam. Report of Deputation. July 24, 1915. p. 36

²กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร สบ.2 32/36 ประวัติโรงเรียนสตรีอเมริกัน จ.ลำปาง ไม่ลงวันที่

³George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 216

งานช่างไม้ ช่างปูน งานพืชสวน แก่ที่หาได้ก็คือ งานฟอกหนัง นอกนี้ประสบความสำเร็จ
เครื่องมืออุปกรณ์ที่ซ่อมมาต้องขายไปในที่สุด

นอกจากคณะมิชชันนารีจะได้จัดตั้งโรงเรียนทางการสอนในระดับมัธยมทั้งทางด้านวิชา
สามัญและวิชาชีพทั่วไปแล้ว ยังได้จัดตั้งโรงเรียนทางด้านการแพทย์และพยาบาลขึ้นอีกด้วย โดย
คณะมิชชันนารีได้หาการสอนผู้ช่วยแพทย์ เพื่อให้มีจำนวนสัมพันธ์กับโรงพยาบาลต่าง ๆ ที่มีอยู่
โดยในปี พ.ศ. 2457 - 2458 ได้ทำการลงทุนประมาณ 25,000 ดอลลาร์ เพื่อจัดการสร้าง
อาคารเรียน และจัดเตรียมอุปกรณ์โดยสิ่งแรกที่ได้ทำก็คือ การสร้างห้องปฏิบัติการทางด้านการ
แพทย์ เปิดเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2459¹

ส่วนการสอนพยาบาลก็ได้เริ่มที่โรงพยาบาลแมคคอมมิค (McCormick Hospital)
ที่เชียงใหม่ เริ่มเปิดสอนพยาบาลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2466 โดยมีการเตรียมห้องปฏิบัติการที่ดีและ
เหมาะสม เพราะทางคณะมิชชันนารีนั้นมีจุดประสงค์ที่จะให้เป็นที่ตั้งถูกใจสตรีให้มาเรียนใน
สมัยนั้น ฉะนั้นจึงเน้นเรื่องคุณภาพมากกว่าปริมาณ ผู้ที่รับบทย่างมากในการสอนพยาบาล
เหล่านั้น คือ นางสาวศิริไล สิงหนะตร (Miss Civil Sirhanatra) บุคคลผู้สนใจเรียน
ที่โรงเรียนพระราชา และมาเรียนต่อที่โรงเรียนวังหลัง แต่ได้ทุนของมูลนิธิร็อกเกิ้ล (Rockefeller
(Rockefeller Foundation) ให้ไปเรียนต่อที่ปักกิ่ง พอจบมาได้มาช่วยสอนพยาบาลที่
โรงพยาบาลแมคคอมมิค² ทำให้การสอนพยาบาลได้เจริญต่อมาในภายหลัง

ที่จังหวัดพิษณุโลก พวกมิชชันนารีที่เป็นคนไทย คือ ศาสนาจารย์บุญเกิด ได้เปิดโรงเรียน
ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2441 คือ โรงเรียนเบญจราษฎร์ การสร้างโรงเรียนนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี
เพราะประชาชนได้บริจาคเงินช่วยเหลือเป็นจำนวน 4,000 บาท ส่วนที่จังหวัดเชียงราย ดับ บลิ
เอ บริกส์ และภรรยา ได้จัดตั้งโรงเรียนชายขึ้นชื่อ บริกส์อนุสรณ์³

¹George Bradle, McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 217

²Ibid. p. 218

³เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์การโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 132

ทางภาคใต้ของพวกมิชชันนารี ได้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2436 โดยศาสนาจารย์จอห์น เอ. เอकिन และศาสนาจารย์อี. อี. เอกเคิลส์ ได้เดินทางไปนครศรีธรรมราชเพื่อสำรวจสถานที่ที่จะตั้งโบสถ์สอนศาสนา พอถึงปี พ.ศ. 2443 จึงได้ซื้อที่ดินจัดตั้งเป็นโรงพยาบาลขึ้นก่อน และสร้างโรงเรียนชายขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2444 ส่วนโรงเรียนหญิงได้เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2447 ทั้งโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิง ปิดกิจการบ่อยเพราะขาดครูที่จะสอน แต่ก็ยังพยายามที่จะเปิดทำการสอนต่อมา ในที่สุดก็บรรลุผลสำเร็จจนสามารถดำเนินการได้ว่าเป็นต่อมาได้ และที่จังหวัดตรังโรงเรียนของพวกมิชชันนารีก็ได้เปิดดำเนินการสอนขึ้นเมื่อ ร.ท. โทมัส เทค อี. เอकिन ได้มาที่จังหวัดตรัง และได้เปิดโรงเรียนทำการสอนเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2457¹

การจัดตั้งโรงเรียนของพวกมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์นั้น มีการจัดตั้งโรงเรียนสอนทั้งเด็กหญิงและเด็กชาย อาจเป็นโรงเรียนหญิงอย่างเดียวหรือโรงเรียนชายอย่างเดียว นอกจากนั้นยังมีแบบสหศึกษาด้วย การจัดการให้การศึกษาที่มีทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพควบคู่กันไป จัดตั้งขึ้นทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยยังไม่สามารถให้การศึกษาด้วยคนทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นพวกมิชชันนารียังเอาใจใส่บุคคลที่ถูกทอดทิ้งโดยไม่ได้รับการศึกษาทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด มิชชันนารีได้นำเด็กกำพร้ามาเลี้ยงและนำมาสอน² การจัดการศึกษาของมิชชันนารีก็ได้จัดมาก่อนรัฐบาล จึงถือว่าเป็นผู้บุกเบิกงานด้านการศึกษาให้แพร่หลายมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนที่มิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ ได้ไปจัดตั้งขึ้นนั้นจะมีในภาคใต้ ภาคกลาง และภาคเหนือ ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่มีโรงเรียนของพวกมิชชันนารีเกิดขึ้นเลย ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะการเดินทางในสมัยก่อน คือ สมัยที่พวกมิชชันนารีเข้ามาใหม่ ๆ ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 หรือในสมัยรัชกาลที่ 4 การเดินทางไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ด้วยความลำบาก ฉะนั้นพวกมิชชันนารีที่มาในระยะเริ่มแรกจะออกสำรวจภูมิประเทศที่จะไปสอน

¹ John Anderson Eakin. The Eakin Family in Thailand. p. 183

² ม.ล.มานิจ ชุมสาย ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย หน้า 56

ศาสนาโดยเดินทางไปทางเรือ จะเห็นว่าสถานที่ที่พวกมิชชันนารีไปเปิดทำการสอนศาสนาหรือตั้งโรงเรียนนั้นจะสามารถเดินทางเรือไปถึงได้ เช่น ตรัง นครศรีธรรมราช เพชรบุรี และเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือทั้งหมด แม้การไปสำรวจทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบกับความยากลำบากมาก เพราะไม่สามารถไปทางเรือได้ตลอด ดังเช่นตอนที่ ดร.เฮาส์ ได้เดินทางไปโคราชในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2396 ซึ่งการเดินทางไปครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบด้วย และทรงออกหนังสือเดินทาง "และปีหนึ่งสี่ราชการสั่งให้ข้าราชการให้ความช่วยเหลือและอารักขา รวมทั้งสั่งให้เจ้าเมืองโคราชจัดหาเสบียงอาหารให้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามเป็นการเดินทางที่ลำบากมากต้องใช้เวลาเดินทางถึง 58 วันเดินทางทั้งทางเรือ ชีช้าง เกรียน และเดินควยเท้า บางแห่งอยู่แค่ในป่า 3 - 4 วันโดยไม่พบบ้านคนเลย นอกจากนั้นยังมีภัยต่าง ๆ อีกมากมาย¹ ภัยใหญ่ที่การเดินทางไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือลำบากนี้เอง ทำให้พวกมิชชันนารีรุ่นแรกๆ ที่ไปตั้งหลักฐานไม่ได้ไป ฉะนั้นการสร้างโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงไม่มีเลย

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลด์ส ดร. เวนโนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งสามรัชกาล แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา หน้า 81 - 83

จุดมุ่งหมายของมิชชันนารีภายใต้โปรเตสแตนต์และวิธีดำเนินงาน
จัดตั้งโรงเรียนเอกชนในประเทศไทย

1. จุดประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของมิชชันนารีภายใต้โปรเตสแตนต์

จุดประสงค์ของมิชชันนารีในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนไว้กับเกล้าฯ ยั้งชายและหญิงนั้น
มีจุดประสงค์หลักก็เพื่อการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งวัตถุประสงค์ที่แยกออก
เป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ

1.1 เพื่อให้การศึกษาตามแบบคริสต์กับเยาวชนที่เป็นคริสตชน

1.2 เพื่อเอาชนะจิตใจเด็กทั้งชายและหญิงที่ยังไม่ได้สัมผัสกับคริสต์ศาสนา ให้เลื่อมใส
มานับถือคริสต์ศาสนา โดยใช้การศึกษานับรวมการเทศน์แบบคริสต์อย่างจริงจัง และการสอนตาม
แบบคริสต์โดยตรง

1.3 เผยแพร่ความคิดและมาตรฐานตามแบบคริสต์ไปสู่สังคมไทยนับถือว่าอาจมีนักเรียน
ที่ไม่พร้อมที่จะนับถือศาสนาคริสต์ในโรงเรียน แต่จะได้แนวคิดแบบคริสต์ กว้างขวางและตรงรู้
ความเห็นอกเห็นใจต่อศาสนาคริสต์ว่าก่อบรรณาการที่ได้จากโรงเรียนที่เขาได้เข้ามาเรียน

1.4 เพื่อค้นหาและอบรมสั่งสอนผู้ที่จะเป็นผู้นำของฝ่ายคริสตชนไว้โดยเฉพาะสำหรับวัด
ของศาสนาเท่านั้น แต่สำหรับตำแหน่งหน้าที่ในวงงานรัฐบาล ธุรกิจ และชีวิตการทำงาน¹

จะเห็นว่าการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นของมิชชันนารีนั้นก็เพื่อศาสนาอย่างแท้จริง และการ
เปิดโรงเรียนขึ้นมานั้นเด็กจะต้องมาเรียนที่โรงเรียนก็สามารถปลูกฝังความเชื่อให้กับเด็กเหล่านั้น
ได้ ซึ่งเด็กนั้นยังอยู่ในวัยที่จะมีความเชื่อได้ง่าย โดยเฉพาะการได้รับฟังทุกวัน ๆ ก็จะนำไปสู่
การเปลี่ยนใจไปเชื่อ

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 209

การเผยแพร่ศาสนาของพวกโปรเตสแตนต์ จะทำทั้งในรูปของการได้การศึกษา การรักษาพยาบาล และเผยแพร่วิชาความรู้ แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ของมิชชันนารีที่ทำการสอนหนังสือ และทำการรักษาพยาบาลนั้นก็เพื่อที่จะให้นักเรียนหรือผู้ป่วยเหล่านั้นได้เข้าใจ ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ดังนั้นทุกแห่งที่มีมิชชันนารีไปตั้งศูนย์เผยแพร่คริสต์ศาสนา จึงมักจะตั้งโรงเรียนและโรงพยาบาลขึ้น แต่ประชาชนโดยมากมารับการศึกษาและรับการรักษาพยาบาลเท่านั้น ส่วนในเรื่องศาสนาอื่นไม่ค่อยได้รับการสนใจเท่าที่ควร แคนไทยก็ไม่ได้มี ปฏิบัติยากต่อต้านใด ๆ [มูลเหตุที่ทำให้คณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มเข้ามามีบทบาท ทางด้านการศึกษาในเมืองไทยนั้นเริ่มแรกเกิดจากการที่ศาสนาจารย์เฮาส์ ได้เผยแพร่ความรู้ ทางวิทยาศาสตร์แผนใหม่ให้คนไทยได้เริ่มรู้จักกัน เช่น การเตรียมก๊าซชนิดต่าง ๆ ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องแม่เหล็กไฟฟ้า คณิตศาสตร์ ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับสรีรวิทยา และภูมิศาสตร์ ทำให้เป็นที่ตื่นเต้นและสนใจของบรรดาเจ้านายและขุนนาง โดยเฉพาะในปี ค.ศ. 2388 เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้เชิญศาสนาจารย์คาสเวลล์ ไปทำการสอนวิทยาศาสตร์แก่พระองค์ พระองค์ ทรงศึกษาอยู่กับคาสเวลล์อยู่เป็นเวลาถึง 18 เดือน ก่อให้เกิดความจับใจอย่างลึกซึ้งระหว่าง พระองค์กับคาสเวลล์ ต่อมาเมื่อ พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ และพระองค์โปรดให้ มิชชันนารีสตรี 3 คน ไปสอนสตรีชาววัง มิชชันนารีสตรีดังกล่าว คือ นางแดน แบริดลีย์ (Mrs. Dan Bradley) นางมัตตูน (Mrs. S. Mattoon) และนางจอห์น เทเลอร์โจนส์ (Mrs. John Taylor Jones) โดยเริ่มทำการสอนในปี พ.ศ. 2394¹ จากการที่ได้เข้าไป สอนภาษาอังกฤษให้กับบุคคลชั้นสูงของพวกมิชชันนารีนั้นแทนที่จะได้สอนคริสต์ศาสนาไปด้วย แต่ก็ ไม่สามารถทำการสอนศาสนาให้กับบุคคลชั้นสูงเหล่านั้นได้ ทำได้เฉพาะในด้านการศึกษาหนังสือ เท่านั้นเอง โดยอยู่ใต้จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรง มีไปถึง แอนนา เลียวโงเวนส์ เพื่อให้มาสอนหนังสือในพระราชวังทอนหนึ่งว่า

* พระนามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะครองราชย์

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 211

"เรามีความภูมิใจและพึงพอใจมากที่ท่านมีความปรารถนาที่จะรับฝึกสอน
ในการสอนลูก ๆ ของเรา และเราหวังว่าในการให้การศึกษาแก่พวกคุณ ๆ
ของเรานั้นท่านจะพยายามอย่างดีที่สุดที่จะสอนภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์
และวรรณคดี แก่มีใช้จะสอนเขาให้กลับใจเป็นคริสเตียน...และเรามีความ
ปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้พวกเจ้ามาอยู่ในวงศ์ตระกูลได้รู้ภาษาอังกฤษ
และวรรณคดียิ่งกว่าศาสนาใหม่ ๆ"¹

จะเห็นได้ว่าแอนนา ก็เป็นผู้หนึ่งที่ไป ประมวลมูลรายน้าจา รวบรวมของขุนนาง
ในวัง และ ถูกห้ามปรามในการสอนศาสนา ซึ่งพวกมิชชันนารีก็ตั้งจะถูกลี้ภัยห้ามปรามเช่นกัน
แต่ว่าอุดมการณ์ของพวกมิชชันนารี ที่อุทิศใจให้มาจนถึง...เป็นอันดี ว่าการ บัน
ศาสนาเป็นถูกห้ามปรามเช่นนั้นงานตามวัตถุประสงค์ก็ยังไม่บรรลุ ด้วยเหตุที่พวกมิชชันนารีจึง
หันกลับมาจัดการสอนหนังสือให้กับประชาชน เพื่อจะได้ทำการสอนศาสนาด้วย ฉะนั้นสาเหตุของ
การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อสอนประชาชนนั้นก็เพื่อทำการสั่งสอนศาสนาคริสต์ให้กับประชาชน
นั่นเอง บรรดามิชชันนารีสตรีที่ได้เข้าไปทำการสอนหนังสือให้กับพระราชโอรส พระราชธิดา
ในพระบรมมหาราชวังตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 นั้นก็ได้มีความคิดที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อทำการ
สอนหนังสือประชาชนทั่วไป ก็คงเป็นสาเหตุเดียวกันนั้น แต่มีบางคนที่มีความประสงค์ที่จะสอน
คนสามัญโดยตรงก็มี เช่น จอห์น เอ เอकिन ผู้ซึ่งเคยสอนที่โรงเรียนสวนอนันต์ แต่ต่อมาได้
กราบทูลลาออกต่อสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทั้ง ๆ ที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
ได้เสนอให้จอห์น เอ เอकिन เป็นครูใหญ่ของโรงเรียนในพระบรมมหาราชวังที่จะสร้างแทน
โรงเรียนสวนอนันต์ แต่จอห์น เอ เอकिन ได้กราบทูลกรมพระยาคำรงราชานุภาพว่า ถ้าโรงเรียน
ดังกล่าวนั้นเปิดโอกาสให้คนทุกชั้นเข้าเรียน ตนเองก็จะรับหน้าที่นั้นแต่อย่างใด โรงเรียนนั้น
เป็นโรงเรียนเฉพาะสำหรับบุตรหลานเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ฉะนั้น จอห์น เอ เอकिन จึงมาตั้ง

¹
M. Landon, Anna and the King of Siam, p. 20

โรงเรียนขึ้นเองเพื่อสอนประชาชนทั่วไป¹ ที่จริงมูลเหตุหลักของการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นก็มีมูลเหตุมาจากแรงผลักดันในด้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ เพื่อจะใช้โรงเรียนเป็นเครื่องชักจูงให้คนเข้ามาเรียนหนังสือ และจะได้สอนศาสนาควบคู่ไปด้วย แต่อาจพิจารณาได้อีกว่าการที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นสอนประชาชนนั้นเกิดจากแรงผลักดันที่ถูกต้องห้ามสอนศาสนาในพระบรมมหาราชวัง แม้ว่านอกพระบรมมหาราชวังนั้นไม่มีการห้ามสอนศาสนา [ฉะนั้นสรุปได้ว่ามูลเหตุของการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นเกิดจากความต้องการของมิชชันนารีที่ต้องการจะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ โดยจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้ามาเรียนหนังสือและจะได้ใช้โรงเรียนเป็นสื่อแทรกหัจศาสนาไปด้วย ฉะนั้นจุดประสงค์ในการเผยแพร่ศาสนาจึงเป็นจุดประสงค์อันดับแรก ส่วนการจัดการสอนหนังสือนั้นเป็นจุดประสงค์รองที่จะช่วยให้จุดประสงค์แรกสำเร็จผล แต่คนโดยมากนั้นก็คิดว่าการกระทำของพวกมิชชันนารีนั้นก็มีประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความที่พระยาบุรณราชบุรีเขียนถึงพระยาเกลียวหมื่นศรี มีว่า

"กิจการของคณะสอนศาสนาอเมริกันเพรสบิเตเรียนนิกาย (American Presbyterian Mission) ชื่อได้ว่าความมุ่งหมายของคณะผู้สอนศาสนานี้คงเป็นที่สรรเสริญอย่างยิ่ง เราเชื่อว่าความจริงเข้ากับความเจตนาที่ดีที่สุดในการที่ไปเที่ยวไปตั้งโรงพยาบาล และโรงเรียนมิชชันนารีทุกหนทุกแห่งในกรุงเทพฯ"²

แต่เมื่อคนไทยตื่นตัวเข้ารับการศึกษาจากโรงเรียนที่มิชชันนารีตั้งขึ้นก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้อีกศาสนาในโรงเรียนนั้นไปโดยไม่รู้ตัว โรงเรียนวังเล็งซึ่งเป็นโรงเรียน

¹ Mary Salin Laugesen. Man With A Dream. p. 69

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ต 1/18 พระยาบุรณราชบุรีถึงพระยาเกลียวหมื่นศรี ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2459

ที่คนไทยยอมรับว่าทันสมัยในสมัยนั้น ซึ่งผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนกันมากมาย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ครูหรือนิซันนารีก็ใช้วิธีการสอนวิทยากรและเผยแพร่ศาสนา โดยแทรกเข้าไปในการเรียนและการอบรมนักเรียนเสมอ ดังข้อความตอนหนึ่ง

"นิซันนารีทุกคนย่อมมีเจตน์จำนงที่จะออกจากบ้านเมืองมาประเทศไทยเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาในต่างประเทศ เมื่อโรงเรียนกุลสตรีวังหลังได้เกิดขึ้น โดยความจำนงอันนี้ ผู้ที่สมัครใจนำบุตรธิดาไปฝากให้เล่าเรียนอยู่ใต้อาณัติของครูและอบรมของคณะนี้ไม่มีทางอื่นจะเลือกได้ นอกจากจะสละยอมให้บุตรหลานของตนได้ฟังบ้าง และได้ศึกษาศาสนาของอาจารย์ผู้กาเนินงานโรงเรียนด้วย"¹

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า การที่โรงเรียนของมิชชันนารีได้สอนศาสนาให้กับนักเรียนนั้นถึงแม้พ่อแม่จะต้องการหรือไม่ ก็ต้องให้ลูกเรียนในโรงเรียนเหล่านั้นเพราะต้องการให้ลูกเรียนโรงเรียนที่ดี และทันสมัย และก็มีเด็กเป็นจำนวนไม่น้อยอีกเช่นกันที่นับถือศาสนาคริสต์ เพราะชั่วโมงอบรมจะอบรมในเรื่องของศาสนาคริสต์ ดังเช่นข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

"ตอนเช้าเมื่อสิ้นระฆังเข้าแถวแล้วก็เดินเข้าห้องประชุม ทาพิธีนมัสการด้วยการร้องเพลงสวดที่ อธิษฐาน อ่านพระคริสตธรรมคัมภีร์...ประมาณ 20 นาที แล้วแยกไปตามชั้นเรียนพระคริสตธรรมที่วางไว้เป็นประจำวันหนึ่ง ๆ ถึงสิ้นปีก็มีรางวัลให้แก่เด็กเรียนที่สอบได้ที่ 1 ที่ 2...ตอนค่ำก็เรียกประชุมสวดนมัสการพระก่อนเข้านอน ทาเช่นนี้ไม่เว้นแต่ละวัน นักเรียนชอบเวลาอันนี้มาก เพราะเขามีโอกาสร้องเพลงสวดอันไพเราะมีทำนองต่าง ๆ ได้หลายบท เป็นภาษาไทยก็มีภาษาอังกฤษก็มี นักเรียนที่ออกไปแล้วนับเป็นสิบ ๆ ปี ก็ไม่ลืมคานองเพลงสวดนมัสการ"²

¹ ทาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแหลมไคล หน้า 51

² ฎ. หน้า 52

จากข้อความที่ยกมานั้นแสดงให้เห็นถึงวิธีการจูงใจของมิชชันนารีไม่ว่าจะให้รางวัลหรือการร้องเพลงสนุกสนาน นับเป็นสิ่งที่ได้ผลพอสมควร เพราะการอบรมสั่งสอนมีทุกวันก็อาจโน้มน้าวจิตใจของเด็กนักเรียนเหล่านั้นเปลี่ยนศาสนาได้ บางทีก็อาจจะมิได้ผลเลยไปถึงบุคคลในครอบครัวของเด็กนักเรียนนั้นด้วย เพราะเด็กจะจดจำคำอบรมสั่งสอนของครูในโรงเรียนมาแล้วให้พ่อแม่ได้ฟัง ก็เป็นวิธีการที่จะขยายแนวความเชื่อออกไปสู่ประชาชนโดยไม่รู้ตัว นับว่าเป็นวิธีการเผยแพร่ศาสนาที่ได้ผลดีวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้เวลานานแต่ก็ได้ผลถาวร ถึงจะเห็นได้จากอีกความหนึ่งที่ว่า

"วันอาทิตย์โรงเรียนเซนต์คาซิมิรมาเทศน์ให้นักเรียนฟังพร้อมกันในห้องประชุมศาสนาจารย์ดับแลป มาทาทันทีเทศน์และใช้ภาษาไทยพูด ทำให้เด็กไทยให้ความสนใจการสอนศาสนาอย่างมาก และได้เปลี่ยนใจเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ นอกจากนี้วิธีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นั้นไม่ได้หว่าดักลอบ จะเห็นว่าในการปฏิบัติพิธีศาสนาทำอย่างเปิดเผยต่อหน้านักเรียนทั้งหมดที่ประชุมพร้อมกัน โดยปราศจากความอับอายและเก้อเขิน ที่ไม่ใช่คริสต์ศาสนิกชนก็นั่งฟัง นั่งดู ผู้ใดเกิดความเลื่อมใสจะขอเรียนพิเศษกว่าที่เรียนอยู่...พวกจะขอเข้ารับที่ก็จะเซนต์คาซิมิรมาทำพิธีต่อหน้าที่ประชุม วิธีสอนและปฏิบัติไม่มีการบังคับ..."¹

จะเห็นได้ว่าเด็ก ๆ นั้นยังอยู่ในวัยที่สามารถโน้มน้าวจิตใจให้เปลี่ยนแปลงได้ง่าย โดยเฉพาะการได้ยินได้ฟังทุก ๆ วันนานหนักเข้าจะเกิดความเชื่อ และเปลี่ยนแปลงศาสนาได้ในที่สุด

¹ ตาค ประทีปเสน ร.ร. กุสศรีวังหลังกับหม่อมไค้ หน้า 54

2. วิธีการของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นในประเทศไทย

มิชชันนารีที่เข้ามาทำการเผยแผ่ศาสนาในประเทศไทย ได้พยายามจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในประเทศไทยจนเป็นผลสำเร็จนั้น พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้มีวิธีการดำเนินงานต่าง ๆ จนกระทั่งผ่านพ้นอุปสรรคไปได้สำเร็จ การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นนั้น ก็จะต้องมีการก่อสร้างอาคาร มีสถานที่สำหรับนักเรียนได้เล่าเรียน ต้องมีอุปกรณ์ที่จะใช้ในการสอนด้วย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีคณะกรรมการทำหน้าที่ในการบริหารงาน และทำหน้าที่สอน รวมทั้งเงินทุนที่จะใช้ในการก่อสร้างและเงินที่จะใช้ในงานโรงเรียนอื่น ๆ อีก ซึ่งมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ก็มีวิธีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาโดยใช้วิธีการหาเงินด้วยวิธีต่อไปนี้

2.1 พยายามจัดหาเงินเอง โดยที่บรรดามิชชันนารีอเมริกัน พยายามดำเนินการในการหาเงินที่จะใช้ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นมาเอง เช่น ในการที่คณะมิชชันนารีจัดตั้งโรงเรียนชายและหญิงที่จังหวัดเพชรบุรีนั้น โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นนี้เป็นส่วนหนึ่ง ได้มาจากการที่หมอแมกฟาร์แลนด์หารายได้จากการพิมพ์ (ด้วยมือ) หนังสือพจนานุกรมอังกฤษ - สยาม เป็นจำนวน 400 เล่ม¹ และได้นำเงินจากการขายหนังสือนั้นมาสมทบเพื่อจัดตั้งโรงเรียนฝึกวิชาชีพสำหรับเด็กหญิงขึ้น

2.2 สร้างด้วยเงินทุนส่วนตัว มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เหล่านั้นบางคนได้ใช้วิธีการนำเงินส่วนตัวมาสร้างโรงเรียนเองก็มี เช่น จี บี แมกฟาร์แลนด์ บุตรชายของหมอแมกฟาร์แลนด์ เป็นผู้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นแห่งหนึ่ง เพื่ออุทิศให้มารดาซึ่งในกรุงเทพมหานครโดยให้ชื่อโรงเรียนว่า เบนเฮสส์ เบโมเรียล ต่อมาภายหลังโรงเรียนนี้ได้อยู่ภายใต้การดูแลของสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

¹เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 41

²ทรงกรี ฟอเรน "123 ปี แห่งมิตรภาพไทย - อเมริกา" ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทย - สหรัฐอเมริกา หนังสือแปลชุดนวนิทัศน์ เล่มที่ 25 หน้า 15

2.3 ใช้วิธีเรียไรและบริวาคทั้งภายในและภายนอกประเทศ ในขณะที่พวกมิชชันนารีได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นนั้นมีโรงเรียนบางโรงเรียนที่พวกมิชชันนารีได้อาศัยเงินจากการเรียไรเป็นส่วนใหญ่ เช่น โรงเรียนที่ศาสนาจารย์จอห์น เอ เอकिन ได้พยายามจัดตั้งโรงเรียนชายชั้นสูงขึ้นที่ตำบลกุฎีจีนนั้น จอห์น เอ เอकिन ไม่มีเงินในการสร้างแก่จอห์น เอ เอकिन ได้ตั้งใจไว้แล้วต่อมา จอห์น เอ เอकिन ได้เดินทางกลับไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเรียนต่อไมวิชาศาสนศาสตร์ ที่ เวสเทอนเทโอโลจีเกิล เซมินารี (Western Theological Seminary)¹ จอห์น เอ เอकिन ได้ตั้งเป้าหมายว่าจะหาเงินให้ได้ 15,000 เหรียญ เพื่อจะเอามาลงทุนสร้างโรงเรียน จอห์น เอ เอकिन ได้ไปที่ฟิลาเดลเฟียไปที่โบสถ์เพรสไบทีเรียน และได้พบกับคร.เบเกอร์ ผู้เป็นศิษยาภิบาลของโบสถ์แห่งนั้น คร.เบเกอร์ ได้แนะนำ จอห์น เอ เอकिन ให้ไปขอเรียไรจากบริษัท จอร์จ เอช แฮริส และได้อธิบายโครงการในการสร้างโรงเรียนให้กับผู้จัดการบริษัททราบ จึงได้รับบริจาคเงินมา 1,500 เหรียญ ส่วนที่เมืองพิทซ์เบิร์ก นายทอว์ และภรรยา (Mr. & Mrs. Thaw) ได้ช่วยสมทบทุนอีก 1 ใน 10 ของจำนวนทั้งหมด ต่อมาจอห์น เอ เอकिन ได้ไปที่บริษัท เวสติงเฮาส์ (Westinghouse) และได้รับบริจาคมาอีก 1,000 เหรียญ จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2431 จอห์น เอ เอकिन ก็ได้รับการบริจาคเป็นจำนวนเงินถึง 15,000 เหรียญ² หลังจากนั้น จอห์น เอ เอकिन ก็เดินทางมายังประเทศไทยเพื่อการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นที่ตำบลกุฎีจีน ต่อมาโรงเรียนได้ย้ายมาอยู่ที่สำเหร่ ในระยะหลังกิจการของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนได้เจริญขึ้นมากจนอาคารสถานที่ไม่พอเพียง จึงต้องหาสถานที่แห่งใหม่ และก็ได้ที่บริเวณตำบลสี่ลุ่มฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ดินของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ทั้งชายให้ในราคา 17,000 บาท และบริจาคเงินให้อีก 2,500 บาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานให้อีก 1,000 บาท และสมเด็จพระยา

¹ John Anderson Eakin. The Eakin Family in Thailand. p.p. 25 - 27

² Mary Eakin Laugesen. Man With A Dream. p.p. 70 - 71

ค่าพระราชานุภาพ ประทาน 1,500 บาท รวมทั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์อื่นช่วยเหลือจนครบจำนวน¹ ที่จะซื้อที่ดินบริเวณแห่งใหม่ ๆ เห็นได้ว่า การตั้งโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยนั้นจะได้เงินมาโดยการเรียไรหรือการบริจาคทั้ง ในประเทศและต่างประเทศจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

นอกจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยแล้วก็ยังมี การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นในกรุงเทพมหานครอีกที่สร้างด้วยเงินที่บริจาคและเรียไร เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เป็นโรงเรียนที่มีฆัณนารีสตรีของบวกลโปรเทศแทนที่ได้จัดตั้งขึ้นมาโดยอาศัยเงินบริจาค ผู้จัดการเรียไรก็คือ นางเฮาส์ ได้ไปพูดตามโบสถ์ต่าง ๆ ในนิวยอร์ก จนกระทั่งกลุ่มสตรีมีความเลื่อมใส ตั้งเป็นคณะกรรมการที่มีชื่อว่า เทรแบร์นซ์ ออฟ เดอะ วีเมน บอร์ด และสามารถหาทุนได้ 3,000 ดอลลาร์² ให้นางเฮาส์สร้างโรงเรียนประจำสตรีขึ้นในกรุงเทพมหานคร และเมื่อโรงเรียนนี้ขยายกิจการกว้างขวางออกไปในสมัยของนางสาวโคลด์ เพราะมีนักเรียนมากขึ้น นางสาวโคลด์ จึงได้พยายามหาทางสร้างอาคารเรียนขึ้นมาใหม่โดยการหาเงินด้วยวิธีเรียไรอีกเช่นกัน การเรียไรนั้นเรียไรจากบรรดามิตรสหายที่เป็นคนไทย รวมทั้งมิชชันนารีด้วยกันอีกทั้งครูและนักเรียนเก่า นักเรียนปัจจุบัน! เจ้านายชั้นสูง*

ส่วนโรงเรียนในหัวเมืองที่ดำเนินการจัดตั้งขึ้นในลักษณะนี้ก็มีโรงเรียนอรุณประดิษฐ์ที่จังหวัดเพชรบุรี ในระยะเริ่มแรกที่สร้างโรงเรียนได้มีการเรียไรเงินเพื่อใช้ในการสร้างตึกโดยสภาคริสตจักรในเมืองพิทสเบิร์ก รัฐเพนซิลวาเนีย ให้ความช่วยเหลือส่งเงินมาสร้างอาคารใหม่ให้เป็นโรงเรียนอรุณสตรี แล้วย้ายโรงเรียนใหม่ก็สร้างด้วยเงินทุนของคณะสตรีเพรสไบทีเรียน เพนซิลวาเนีย เมื่อโรงเรียนเปลี่ยนคนอุปถัมภ์ให้ความช่วยเหลือ และย้ายสถานที่ไปจะเปลี่ยนชื่อไปตามผูอุปถัมภ์

¹ Mary Lakin Laugesen. Man With A Dream. p. 73

² คอนเนต อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเทสแตนท์ในประเทศไทย หน้า 39

* เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ 5000 บาท จาวต่างประเทศ เช่น นบอเฮาส์ บริจาค 5000 บาท

2.4 ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลไทย เจน การก่อตั้งโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยนั้น จอห์น เอ. เอकिन ได้ขอความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากรัฐบาลไทย โดยหลังจากที่ จอห์น เอ. เอकिन ได้ไปเรียไ้เงินจากสหรัฐอเมริกาและกลับมาประเทศไทยได้ เข้าเฝ้าสมเด็จพระบวรราชราชนาฎาพ เพื่อกราบทูลเสนอโครงการ ในการที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นแล้วอบรมเด็กตามแบบศาสนาคริสต์นิกาย ซึ่งสมเด็จพระบวรราชราชนาฎาพนั้นทรงเห็นชอบด้วยทุกอย่าง ยกเว้นการอบรมจริยธรรมตามแบบคริสต์นิกาย เมื่อจอห์น เอ. เอकिन ขอให้ทางรัฐบาลสนับสนุน สมเด็จพระบวรราชราชนาฎาพ ทรงกล่าวว่า จะให้รัฐบาลสนับสนุนในทางการไม่ได้ แต่พระองค์จะให้การสนับสนุนเท่าที่พระองค์จะทำได้ จะเห็นว่าถึงแม้ว่ารัฐบาลจะไม่กล้าให้การสนับสนุนอย่างแท้จริงเพราะเรื่องของการสอนศาสนา เนื่องจากเกรงไปว่าคนไทยส่วนใหญ่ที่นับถือพุทธศาสนาจะคิดเถียงได้ แต่ว่ารัฐบาลหรือสมเด็จพระบวรราชราชนาฎาพ ก็เห็นว่าการศึกษาดีมีประโยชน์ จึงให้การสนับสนุนเท่าที่จะเป็นไปได้ แม้แต่ตอนที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยย้ายจากสาทรมาฝั่งพระนคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานเงินส่วนหนึ่งในการซื้อที่ดิน ก็เท่ากับรัฐบาลหรือพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุนช่วยเหลือเต็มที่อยู่แล้ว แม้จะไม่เป็นจำนวนเงินที่มากมายนัก แต่ว่าพระราชปณิธานของพระองค์นั้นประเทศชาติกำลังพัฒนาไปทุกด้าน พระองค์ทรงใช้เงินเกือบทั้งหมดไปในทางพัฒนาความเจริญของชาติ แต่ว่าพระองค์ก็ยังทรงแบ่งบาช่วยโรงเรียนได้บ้าง เป็นการแสดงความมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวงที่ทรงมีต่อโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์ นอกจากนั้นโรงเรียนที่ทบองมกฟาร์แลนด์ได้จัดตั้งขึ้นที่เพชรบุรีในระยะแรกก็ได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าเมืองเพชรบุรี (พระยาเพชรพิไชยศรีสวัสดิ์) เป็นอย่างมาก และรัชกาลที่ 5 ก็ทรงพระราชทานเงินช่วยเหลืออีกเป็นจำนวนมากอีกเช่นกัน

¹Mary Eekin Laugesen. Man With A Dream, p. 71

2.5 ใช้เงินมรดกของหมอกษัตริย์ โดยนำเงินมรดกมาใช้ในการจัดการศึกษา หรือเพื่อใช้ในการก่อสร้างอาคารเรียน เช่น การก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียน ปรินส์รอยัล ที่เชียงใหม่ก็ใช้เงินส่วนหนึ่งของมรดกของมิชชันนารี ดังดูได้จากข้อความที่ว่า "...และให้ชื่อว่า The Prince Royal's School พื้นที่ได้ขยายออกไปและวางแผนสร้าง อาคารเรียนให้พอเพียง ความสำเร็จของงานนี้ได้รับความช่วยเหลือจากเงินของ T. Heyward Hays M.D. ผู้ล่วงลับไปแล้ว"¹ โดยที่ก่อนถึงแก่กรรมนั้น เขาได้แสดงเจตนารมณ์ของเขา ว่ารายได้จากมรดกของเขาทั้งหมดนั้นจะนำมามอบให้กับโรงเรียนปรินส์ รอยัล เป็นจำนวน 1 ส่วน จากทั้งหมด 4 ส่วน เพื่อโรงเรียนจะได้นำมาใช้เกี่ยวกับกิจการของโรงเรียน

2.6 ได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยได้รับการช่วยเหลือในการ ก่อสร้างอาคารเรียนและจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งบริษัทที่ให้ความช่วยเหลือในเรื่องนี้ คือ บริษัท บอร์เนียว เทรดดิ้ง คอมพานี (Borneo Trading Company) โดยเป็นหลักฐาน กล่าวไว้ว่า "...โต๊ะเรียน 50 ตัว ได้รับเป็นของขวัญจากผู้จัดการเก่าของบริษัท บอร์เนียว คอมพานี และให้วัสดุ และช่วยในการก่อสร้างอาคารเรียน"²

สรุปแล้วพวกมิชชันนารีในภายโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาจัดการทั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นใน ประเทศไทยนั้น มีวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีที่จะได้เงินมาจัดการได้มีทั้งการเรียกรับ การบริจาค ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอนที่ผู้ให้ความช่วยเหลือ นอกจากนั้นพวกมิชชันนารียังขอความช่วยเหลือจากบรรดาขุนนาง ข้าราชการ เชื้อพระวงศ์ และพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือเป็นอย่างดี

¹George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 215

²The new building for the Lakawn Girls' School. The Laos News. October 1904 No. 4 Vol. I p. 93

๑๗/๑๒/๒๕๒๕ ร.๖ ๗๒๖
 ร.๖ ๗๒๖ ร.๖

3. วิธีการหานักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนที่มิชชันนารีจัดตั้งขึ้น

เมื่อมิชชันนารีเริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมานั้นก็ปัญหาว่าจะได้นักเรียนจากไหนมาเล่าเรียน ซึ่งมีมิชชันนารีก็บิวิธีการหลายอย่างในการชักจูงจิตใจนักเรียน และผู้ปกครองให้มาเรียนที่โรงเรียน หรือส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนที่โรงเรียนของพวกเขา ซึ่งพวกมิชชันนารีนี้ภายในประเทศแดนหนึ่งบิวิธีการดังต่อไปนี้

3.1 ใช้วิธีการจ้างให้นักเรียนมาเรียน การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นมาในสมัยนั้น เป็นสิ่งที่ลำบากมากในเรื่องการหาเด็กมาเรียนหนังสือ เรื่องการเล่าเรียนไม่เป็นที่นิยม เพราะคนทั่วไปยังไม่ตื่นตัวทางการศึกษา ฉะนั้นในระยะแรกตั้งโรงเรียนขึ้น คณะมิชชันนารีจึงต้องใช้วิธีการจ้างให้นักเรียนมาเรียนหนังสือกับแทนที่นักเรียนจะนำเงินมาจ่ายค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงต่าง ๆ ให้กับทางโรงเรียน เช่น กำนัน ไร่ ไร่ ไร่ เฉพาะค่าเล่าเรียนเท่านั้นที่ไม่ต้องเสีย แต่ว่าแม้ค่าอาหารก็ได้รับประทานโดยไม่ต้องเสียเงินเช่นกัน¹

โรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นตั้งขึ้นที่บ้านเมอญูใกล้กับวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ในระยะแรกที่เปิดทำการสอนนั้นมีเด็กมาเรียนทั้ง เด็กหญิงและเด็กชาย และเป็นโรงเรียนแบบเข้าไปเยียนกลับ นักเรียนพวกนั้นไม่คุ้นเคยกับการเล่าเรียน จึงเบื่อหน่ายการเรียน ฉะนั้นพวกมิชชันนารีจึงต้องจ่ายเงินวันละเฟื้อง เพื่อให้เด็กมาเรียนหนังสือ² นักเรียนรุ่นแรกที่รับค่าจ้างให้มาเรียนหนังสือวันละเฟื้องนั้นมีค่ามากพอสมควรสำหรับเด็ก ๆ ในสมัยนั้น ซึ่งเด็ก ๆ ต้องการที่จะได้รับเงิน ส่วนเรื่องการเรียนนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่เด็กเหล่านั้นต้องการเลย แม้แต่โรงเรียนในต่างประเทศก็ลองจ้างให้มาเรียนเช่นกัน เช่น ที่จังหวัดเชียงใหม่จ้างให้เด็ก ๆ มาเรียนและออกเป็นกานหนังสืออีกด้วย จึงบอกความที่ว่า

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928, p. 211

² เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 30

"...โรงเรียนกลางวันที่จังหวัดเชียงใหม่อยู่ในสภาพที่เป็นเงื่อนโซหลาย
ประการด้วยกัน มีนักเรียนมาเรียน 28 คน Mrs. Henry White
มีความปรารถนาอย่างมากในจิตใจ ใฝ่ใจเวลา 1 ชั่วโมงต่อหนึ่งวันฝึกให้
เด็กร้องเพลง การสอนนั้นจ้างเด็กเรียนเดือนละหนึ่งตำลึงต่อคน โดยไป
รวมค่าหนังสือ"¹

จะเห็นได้ว่าอัตราการจ้างเรียนในสมัยก่อนนั้นอยู่ในราคาต่ำใกล้เคียงกันทั้งในกรุงเทพ
มหานคร และต่างจังหวัด คือ ราคาประมาณวันละ 1 เฟื้อง หรือประมาณเดือนละ 1 ตำลึง
ฉะนั้นจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากที่พวกมิชชันนารีจะได้ชักชวนนักเรียนมาเรียนในโรงเรียน
ของตนได้นาน ๆ เพราะบิดามารดาของเด็กเห็นคุณค่าในการศึกษานั้นน้อยมาก ไม่ทราบว่า
จะเรียนแล้วเอาไปทำมาหากินอะไรได้ และโดยเฉพาะโรงเรียนในต่างจังหวัดนั้นทุกคนใน
ครอบครัวจะมีหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ เช่น พ่อแม่ไปค้าขาย เด็กคนหนึ่ง
อาจต้องไปเลี้ยงน้อง หรือเลี้ยงควาย หรืออยู่บ้าน ถ้าให้เด็กไปโรงเรียนการหางานในหน้าที่นั้น
ก็จะหยุดชงัก แล้วงานในหน้าที่อื่นก็จะหยุดตาม ฉะนั้นพ่อแม่ทุกคนจึงไม่อยากให้ลูกไปเรียน
นอกเสียจากว่าเด็กนั้นไปโรงเรียนแล้วได้ผลตอบแทนมาเป็นเงินก็จะเป็นที่น่าสนใจของพ่อแม่
เด็กบ้าง และวิธีที่พวกมิชชันนารีต้องจ่ายค่าจ้างให้เด็กมาเรียนนั้นก็จ่ายเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติ
กันทั่วไป เพื่อที่จะได้เด็กมาเรียนต่อบ้างอีกเป็นเวลาหลายปี ถ้าพิจารณาจากจะเห็นว่าการที่
มิชชันนารีลงทุนเสียเงินในการจ้างเด็กให้มาเรียนในระยะแรกนั้นก็เพื่อเป็นการชักจูงให้เด็ก
คนอื่น ๆ สนใจอยากได้เงินบ้าง และจะได้พากันมาเรียนมากขึ้น ก็เท่ากับเป็นการเผยแพร่
ของโรงเรียนออกไปให้เป็นที่รู้จัก แต่ว่าพวกมิชชันนารีเหล่านั้นก็จะจ้างเฉพาะในระยะเผยแพร่
งานให้เป็นที่รู้จักเท่านั้น ซึ่งระยะต่อมาพอมีนักเรียนมากขึ้น มีคนต้องการเรียนมากพวกมิชชันนารี
เหล่านั้นก็ไม่มีเงินพอที่จะให้และเลิกจ่ายให้ในที่สุด ซึ่งต่อมาก็ให้เรียนโดยไปเสียเงินแต่โรงเรียน

1

Schools and Scholars. The Laos News, July 1906 No. 3 Vol. III

ก็จะไม่สามารถอยู่ค่าเงินได้ในที่สุดก็เป็นการเก็บค่าเล่าเรียน¹ เช่น โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย หลังจากที่ จอห์น เอ เอकिन ได้มาดำเนินงานก็เก็บค่าเล่าเรียนจากเด็ก¹ แต่ทุกคนก็ยินยอมที่จะเสียค่าเล่าเรียน เพราะเห็นว่าการศึกษามีประโยชน์จะโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนั้นดีพอที่จะให้ลูกหลานของตนมาเรียน

3.2 วิธีการซื้อเด็ก นอกจากพวกมิชชันนารีจะได้จ้างเด็กมาเรียนแล้วมิชชันนารีเหล่านั้นยังต้องลงทุนซื้อเด็กมาเรียนด้วย เพื่อให้เด็กมาเรียนหนังสือในโรงเรียนกันมาก ๆ ในระยะเริ่มต้นจัดตั้งโรงเรียนขึ้นนั้น มิชชันนารีก็ต้องใช้วิธีการซื้อเด็กมาเป็นกรรมสิทธิ์ของพวกตนเลยทีเดียวให้เรียนหนังสือไปด้วย แล้วจึงจ้างให้เด็กอื่น ๆ มาเรียนสาธน์ให้มากขึ้น ดังที่ ศาสนาจารย์เฮาส์ ได้บันทึกไว้ว่า

"เขาได้รับซื้อเด็กชายจีนแต่จวบจนเมื่ออายุ 11 ปี บิดามีหนี้สินอันแน่นทึบจึงเอาเด็กมาเสนอขายให้แก่พวกมิชชันนารี โดยรู้ว่าเด็กจะได้รับการศึกษาและอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า และพวกมิชชันนารีก็เห็นว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะได้เด็กมาเรียนหนังสือนาน ๆ ก็เลยหาสัญญาซื้อเด็กชายแต่จวบจนเมื่อเป็นเวลา 7 ปี เป็นเงินคอลดาร์²

โดยที่เด็กนั้นต้องมาอยู่เรียนหนังสือกับพวกมิชชันนารี และเมื่อพ้นระยะเวลานั้นแล้ว มิชชันนารีก็จะคืนเด็กให้กับพ่อแม่ไปโดยที่พ่อแม่ไม่ต้องเสียเงินค่าตอบแทน แต่ว่าการซื้อเด็กนอกเหนือจากที่ศาสนาจารย์เฮาส์ได้ทำนั้นไม่พบหลักฐานว่ามีอีกหรือไม่

¹โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย เรียกเก็บจากนักเรียนคนละ 5 บาท เพื่อนางสาวโคลมาเป็นผู้ดำเนินการของโรงเรียน

¹John Anderson Eakin. The Eakin Family in Thailand. p. 30

²ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส ดร. เวนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งสามรัชกาล แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา หน้า 80

นอกจากวิธีการซื้อเด็กแล้วผู้ปกครองหรือบิดามารดาใช้วิธีการยกเด็กให้มิชชันนารีในกรณีที่เด็กไม่มีผู้เลี้ยงดู เนื่องจากบิดาได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เช่น มิชชันนารีรับเด็กที่ผู้ปกครองยกให้เพราะบิดาป่วยเป็นไข้หวัด และก่อนตายได้ยกเด็กให้มิชชันนารี ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่พวกมิชชันนารีจะได้เด็กมาเรียนหนังสืออย่างถาวร และอยู่กับมิชชันนารีตลอดไป ซึ่งวิธีการซื้อเด็กนี้เป็นวิธีการที่มิชชันนารีเห็นความสำคัญและไว้วางใจมาก ถึงข้อความที่หมอเฮาส์ บันทึกไว้ว่า "วิธีดังกล่าวเป็นวิธีที่ดีที่สุด แม้จะไม่ใช่วิธีการเกี่ยวกับที่จะได้เด็กพื้นเมืองมาเข้าอยู่ในโรงเรียนของเรา... เมื่อมีเงินพอถึงรับจัดการซื้อเด็กที่เกี่ยวข้องนี้ เราได้ใช้จ่ายเงิน 109 ดอลลาร์ ลงทุนไว้ในตัวเด็ก 7 คน" จากข้อความที่ยกมานั้นแสดงให้เห็นว่าวิธีการรับซื้อเด็กเข้ามาเรียนนั้นเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะได้เด็กเข้ามาเรียนในโรงเรียนของตนเป็นระยะเวลานาน ๆ เมื่อต้องอยู่กับพวกมิชชันนารีนาน ๆ เช่นนั้นก็มีโอกาสเปลี่ยนแปลงความคิดหันกลับมานับถือศาสนาคริสต์ได้ และอีกประการหนึ่งก็คือ จะได้เป็นตัวอย่างกับเด็กคนอื่น ๆ ให้อยากมาเรียนบ้าง ถ้าเป็นเช่นนั้นได้ก็จะทำให้งานสอนแพร่หลายออกไป

3.3 รับเด็กมาทำงานบ้านเพื่อฝึกงาน เมื่อเริ่มตั้งโรงเรียนขึ้นมานั้นนางมัทศุนได้ใช้วิธีรับเด็กให้เข้ามาอยู่ในครอบครัวของมิชชันนารีแล้วฝึกให้ทำงานบ้านและสอนหนังสือไปด้วย²

3.4 สร้างความนิยมและเป็นกันเองกับเด็กและผู้ปกครอง คือ พวกมิชชันนารีที่เป็นสตรีได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้หญิงชาวบ้านที่อยู่ใกล้ ๆ กับที่พักของตน เมื่อรู้จักกันก็ชักชวนให้มาที่บ้านของตน ฝึกหัดเย็บเสื้อผ้า ซักฟอก และรีดผ้า รวมทั้งให้คัดลอกหนังสือไปด้วย ต่อมาเมื่อคุ้นเคยสนิทสนมกันมากขึ้นพวกผู้หญิงเหล่านั้นนำบุตรของตนมาให้รู้จักกับมิชชันนารี เพื่อจะให้เรียน

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลตส์ ดร. เรโนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งสามรัชกาล แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา หน้า 80

² ทาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแฮมมิลตัน หน้า 2

หนังสือบ้าง จะเห็นว่าพวกมิชชันนารีต้องสนิทสนมกับบุตรกรรอก่อนจนกระทั่งบุตรกรรอกเหล่านั้น
เกิดความนิยมในตัวมิชชันนารี ก็อยากให้บุตรตนเองได้เรียนหนังสือ หรือไม่ก็ขอสนิทสนมกันก็
มิชชันนารีก็จะชักชวนให้นายกรมาเรียนกับตน แต่ก็ต้องใช้เวลานานที่จะทำให้ความารคาของเด็ก
ไว้วางใจที่จะยอมส่งเด็กให้มาเรียน ทั้งที่ศาสนาจารย์เฮาส์ ได้บันทึกไว้ว่า

"10 กุมภาพันธ์ พวกเด็กได้บ่าแว้ว คือ พวกที่นางมัตตูนไปชักชวนจากมารคาให้
มาอยู่กับเรา พวกมารคาบอกว่าพวกเด็กมอญไปใคร่หลับและตื่นแต่เช้ามีก บางคน
ก็ร้องไห้ แม่เด็กได้มาด้วย ไก่พาไปอยู่ห้องเรียน เคียงไม้ไผ่ที่คำไห่ แผนที่ของ
ประเทศจีน พม่า ลังกา อังกฤษ และอเมริกา"¹

3.5 สร้างความนิยมเลื่อมใสในชุมชนนาง เมื่อหมอแมกฟาร์แลนด์จัดตั้งโรงเรียนขึ้น
ที่เพชรบุรีนั้นเป็นโรงเรียนหัตถกรรม นักเรียนคนแรกที่สมัครใจมาเรียนคือ บุตรชายท่านเจ้าเมือง
เพชรบุรี (พระยาเพชรพิไชยสวัสดิ์) ในขณะนั้น นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่จะจูงใจ พวกข้าราชการ
คนอื่น ๆ รวมทั้งประชาชนให้ส่งลูกของตนเข้ามาเรียนบ้าง เพราะบุตรคนทั่วไปในยุคนั้นมีน้อยคน
ที่จะเห็นคุณค่าในการศึกษาเจ้าเรียน แต่เมื่อเห็นเจ้าเมืองทำเช่นนั้นก็คงสนใจ และทำตามอย่าง
เจ้าเมืองกัน

นอกจากสร้างความนิยมให้บุตรกรรอส่งเด็กมาเรียนแล้ว อาจสร้างความนิยมโดย
การวัดตั้งโรงเรียนที่เป็นการฝึกวิชาชีพ เพื่อให้นักเรียนและบุคคลทั่วไปเห็นคุณค่าประโยชน์ที่จะนำไป
ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น การที่นางมัตตูน ได้สร้างโรงเรียนวังหลังและฝึกเย็บปักถักร้อย
และนำผลงานของนักเรียนออกแสดง ทำให้ทั้งบุตรกรรอกและเด็กที่ใกล้ชิด ไก่ชม หรือรู้ข่าวเกิดความ
ชื่นชมยินดีในผลงานของเด็กเหล่านั้น เป็นการจูงใจให้อยากมาเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารี
มากขึ้น

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส กร. เรโนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งามรัชกาล แปลโดย
กองคริสเตียนศึกษา หน้า 79

ที่จังหวัดเพชรบุรีเพื่อหม่อมแมกฟาร์ลันด์ตั้งโรงเรียนขึ้นมานี้ก็เป็นโรงเรียน
อาชีว ใ้คนำจักรเย็บผ้ามาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทย เราจึงถือว่าโรงเรียนที่หม่อ
แมกฟาร์ลันด์ตั้งนั้นเป็นโรงเรียนอาชีวแห่งแรกในประเทศไทย¹ ซึ่งได้อีกหักเค็กให้เย็บเสื้อ
ปรากฏว่า เสื้อแบบนั้นกลายเป็นที่นิยมของคนในจังหวัดนั้นอย่างกว้างขวาง (ราวปี พ.ศ. 2408)
ซึ่งก็เท่ากับเป็นการสร้างความนิยม ในหมู่ประชาชนได้เป็นอย่างดี ประชาชนก็จะเห็นความสำคัญ
ของโรงเรียนของมิชชันนารีมากขึ้น เมื่อมีลูกหลานที่จะเข้าเรียนได้ก็จะพากันส่งเข้ามาเรียนกัน
โดยทั่วไป

3.6 ให้สิทธิพิเศษกับนักเรียนที่มีพ่อแม่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ไม่ต้อง
เสียค่าเล่าเรียน ก็เป็นวิธีดึงดูดความสนใจให้คนเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการที่จะให้ลูกหลาน
ได้เรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารี และไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายโดยแลกกับการเปลี่ยนศาสนา
มานับถือคริสต์ คุ้ได้จากข้อความที่ว่า

จำนวนคนไทยที่เข้ารับศาสนาคริสต์จึงแจ้งความสำเร็จเป็นแต่ฉิวปากกว่าจริง
กล่าวคือ ในเรื่องโรงเรียนมีบิดามารดามากมายที่แสดงตนนับถือศาสนาคริสต์
ก็เพื่อเหตุที่จะให้บุตรของตนได้รับความเล่าเรียนเปล่า ๆ ส่วนเด็กที่ไปถือ
ศาสนาคริสต์นั้น โรงเรียนมิชชันนารีให้เข้าศึกษาเหมือนกันจริงอยู่ แต่ต้องเสีย
ค่าเล่าเรียนมากขึ้นเป็นพิเศษ²

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant
Mission in Siam 1828 - 1928. p. 212

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ต 1/18 พระยาบุรณภิรมย์
ถึงพระยาภักดีนิคม ลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2459

จากข้อความที่ยกมานั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า บัณฑิตเห็นคุณค่าของโรงเรียนของพวกมิชชันนารีมาก และมีความประสงค์อย่างสูงส่งที่จะให้ลูกหลานได้เรียนในโรงเรียนของมิชชันนารี แม้จะต้องยอมแลกกับการเปลี่ยนศาสนาที่ยอมรับปฏิบัติตาม

4. อุปสรรคในการดำเนินงานของพวกมิชชันนารี

4.1 เกิดการกีดกันจากผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายอื่น การดำเนินงานของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นในประเทศไทยนั้น มีอุปสรรคอยู่หลายประการ คือ เริ่มตั้งแต่เข้ามาได้เกิดความขัดแย้งและการอิจฉาริษยาจากพวกคาทอลิกที่เคยอยู่ในประเทศไทยมาก่อน ทำให้พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้รับความลำบากคือ ครั้งแรกที่นายคัสสลาฟ กับนายทอมลิน ได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยได้ 2 สัปดาห์ ก็ได้ขออนุญาตจากรัฐบาลได้แล้วก็เริ่มชักชวนพวกจีนให้นับถือศาสนาคริสต์ และแจกหนังสือสอนศาสนาซึ่งพิมพ์มาจากประเทศจีน แต่การแจกหนังสือของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้น ทำให้พวกที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกได้กล่าวหาว่าพวกอเมริกันจะมาปลุกปั่นให้พวกจีนก่อกวนไม่สงบขึ้นในราชอาณาจักร จนทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงตกพระทัยจึงตรัสสั่งให้จัดการแจกหนังสือที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์แจกให้กับคนทั่วไป แต่เมื่อแปลออกมาแล้วก็ทรงทราบว่าไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเหมือนที่ใดกล่าวหาว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล ก็โปรดให้พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ทำการสอนศาสนาต่อไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ยังมิเชื่อว่าได้นับประกาศนับไม่ไห้คนไทยรับแจกหนังสือ ถ้าหากเจ้าพนักงานตรวจพบว่าใครรับแจกหนังสือจะต้องถูกจับกุมและริบหนังสือ มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่เกิดขึ้นกับมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เสมอมา จนกระทั่งผู้รับอุปการะมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ คือ คาลอส เคอซิลเวียรา ต้องได้รับการทำหนังสือไปด้วย จนกระทั่งมีคำสั่งให้ไล่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ทั้งสองคนออกนอกประเทศ แต่ คาลอส ได้พยายามวิ่งเต้นช่วยเหลืออย่างเต็มที่จนกระทั่งเจ้าพระยาพระคลังสั่งให้นายฮันเตอร์ พ่อค้าอังกฤษที่อยู่กรุงเทพมหานครได้พาคัสสลาฟ และทอมลิน ออกไปสิงคโปร์ แต่เมื่อมิชชันนารีทั้ง 2 รู้เรื่องว่าตัวเองจะถูกไล่ออกนอกประเทศ ดังนั้นจึงยื่นคำร้องต่อเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการ

ต่างประเทศ อยากทราบถึงคดีที่เขาถูกกล่าวหา และอยากทราบสาเหตุที่ต้องถูกขับไล่ออกจากเมืองไทย โดยที่ไม่ได้มีความผิดแต่อย่างใด มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์ทั้งสองอ้างว่าเขาควรจะได้รับคามยุติธรรมเท่า ๆ กับพวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกเหมือนกัน และว่าถ้าเขาจะถูกไล่ออกนอกประเทศจริง ๆ แล้วรัฐบาลควรออกหนังสือให้เขาทั้งสองเป็นการแจ้งความผิดที่เขาสมควรจะถูกไล่ออกนอกประเทศ เพื่อเขาทั้งสองจะได้นำไปแสดงแก่องค์กษที่สิงคโปร์ จากการคัดค้านอันแข็งขันของเขาทั้งสองมีผลคือ ทำให้เจ้าพระยาพระคลังตกลงอนุญาตให้เขาอยู่ต่อไป แต่ขอให้ระมัดระวังเรื่องการแจกหนังสือ¹ จะเห็นว่าพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์สามารถผ่านพ้นอุปสรรคขั้นแรกที่เกิดจากการชิงกึ่งเงินกันมาได้ด้วยดี หลังจากเหตุการณ์สงบมิชชันนารีทั้งสองได้กลับมาตั้งต้นดำเนินการตามเดิมอีก คือ แจกหนังสือแต่ก็แจกอย่างระมัดระวัง คือ แจกให้เฉพาะชาวจีนเท่านั้น ส่วนการแวกยารักษาโรคนั้นแจกให้ทั้งกับคนไทยและคนจีน จนต่อมาไม่นานนักคนทั้งหลายก็มีความชอบพอเชื่อถือเขามากขึ้นจนมารับแจกหนังสือและยามากขึ้น และต่อจากนั้นอุปสรรคที่เกิดจากการกลั่นแกล้งกันก็หมดลงไป แต่ก็จะมีอุปสรรคอื่นเกิดขึ้นจากการที่ไ้จัดการศึกษาในประเทศไทย ซึ่งอุปสรรคต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นก็จะมีดังต่อไปนี้

มณฑลพายัพ

4.2 ความเชื่อและทัศนคติดั้งเดิมของผู้ปกครอง ในการให้เด็กเรียนหนังสือโดยเฉพาะเด็กหญิง มีความเชื่อกันว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน เนื่องจากว่าสภาพสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณมานั้น ผู้ชายเท่านั้นที่ควรได้เล่าเรียนส่วนผู้หญิงไม่จำเป็นต้องเรียนหนังสือก็สามารถดำเนินชีวิตอยู่มาได้ ฉะนั้นเมื่อพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์ได้จัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นนั้นก็มิใช่อุปสรรคในเรื่องที่จะหาเด็กผู้หญิงมาเรียนเป็นเรื่องลำบาก และความเชื่อที่ว่าผู้หญิงไม่จำเป็นต้องเรียนนั้น เนื่องจากขนบธรรมเนียมและความต้องการของสังคม โดยรู้ได้จากการจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง หรือโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงนั้นรัชกาลที่ 5 ทรงวินิจฉัยว่าควรจะค่อย ๆ ทำไป เพราะยังมีงานด้านอื่น ๆ อีกมากมายที่ต้องการใช้เงินก่อน โดยรู้ได้จากข้อความที่ว่า

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 18 ภาคที่ 31 หน้า 4 - 6

"เมื่อพิจารณาว่าการเล่าเรียนของผู้หญิงนี้เป็นการจาเป็นถ้าไปี่รัฐบาล จะต้องเป็นฐานะเป็นการจาเป็นถ้าไม่ที่จะต้องจ่ายเงินหักโหมลงไปสอนให้ เด็กผู้หญิงมีความรู้แลวิชาโดยคั้นที่ ถ้าว่าตามใจเราเห็นว่าควรที่รัฐบาล จะต้องช่วยอุดหนุนการเล่าเรียนของผู้หญิง แต่ไม่ควรจะหักโหมลงเงิน ไปมาก โดยความรีบร้อนแต่อย่างใด ด้วยการแผ่นดินซึ่งสำคัญกว่ายังมีมาก แม้ที่สุดแต่การเล่าเรียนของเด็กผู้ชายยังเป็นข้อสำคัญมากกว่าการเล่าเรียน ของเด็กผู้หญิง เพราะจะได้ประโยชน์มาโดยตรง คือ ได้คนมาทำการสอนเพียง แก่การทำงาน ซึ่งยังหาคนยากอยู่นั้น การที่จะมีผู้หญิงรอบรู้วิชาอาภถึงว่า จะมีคุณอย่างไร ยังนับว่าเป็นข้อรองจากความต้องการของรัฐบาล เพราะ รัฐบาลมิได้รับประโยชน์โดยตรง จึงไปเห็นควรที่จะทุ่มเทเงินแผ่นดิน ซึ่งมี เข้มคเข้มพอที่จะก่อร่างสร้างตัว ให้การปกครองอาณาเขตให้ลุลุลอยไป เพราะจาทหายเสียในการเล่าเรียนผู้หญิง"¹

จากข้อความที่ยกมานั้นจะเห็นว่าสภาพความต้องการของสังคมที่ต้องการผู้หญิง ที่มีความรู้กันยังไม่มี ฉะนั้นจากสภาพในสมัยนั้นจึงไปรู้ว่าจ-เรียนไปเพื่ออะไร ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้โรงเรียนสตรีของพวกมิชชันนารี ในระยะเริ่มแรกมีอุปสรรคมากในเรื่องที่จะหานักเรียน มาเรียน

๑๑

4.3 อุปสรรคเรื่องรายจ่ายสูง คือเมื่อพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์ได้จัดตั้ง โรงเรียนเอกชนขึ้นมาแล้วก็พยายามหานักเรียนมาเรียน ก็ใช้วิธีการจ้างมาเรียนซึ่งการจ้าง เรียนนั้นถ้าเป็นในกรุงเทพฯ มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์จะจ่ายไ้เด็กคนละ 1 เพื่อจ่จวัน²

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.ศ. 50.4/1 พระราช ทัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงเจ้าพระยาวิชิทวงศวิไกร ลงวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 125

² เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนท์ในประเทศไทย หน้า 30

ส่วนในต่างจังหวัดจะจ่ายให้เป็นเดือน คือ ที่จังหวัดเชียงรายได้จ่ายให้คนละ 1 ตำลึง¹ ต่อเดือน แต่ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดก็จะมีราคาในการจ่ายเท่า ๆ กัน คือ 1 ตำลึงต่อเดือนเหมือนกัน ถิ่นว่าเป็นอุปสรรคที่ใหญ่มากของพวกมิชชันนารี เพราะว่า นอกจากจะต้องหาเงินมาใช้ในการสร้างอาคารเรียนหรือซื้อที่ดินแล้ว ยังต้องหาเงินมาคอยจ่ายให้กับเด็กนักเรียนอีก ซึ่งเงินที่จ่ายให้เด็กนักเรียน 1 ตำลึงต่อเดือนนั้นก็มีความเหมาะสมสมควรในสมัยนั้น หรือถ้าไม่จ้างมาเรียนพวกมิชชันนารีก็ใช้วิธีการซื้อเด็กมาเรียน แต่ถึงแม้เรื่องค่าใช้จ่ายที่สูงของพวกมิชชันนารี เป็นอุปสรรคมากก็จริง แต่พวกมิชชันนารีก็สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้สำเร็จ ซึ่งต่อมาเด็กนักเรียนก็พากันนิยมมาเรียนมิชชันนารี นิยายโปรเตสแตนต์มากขึ้นจนกระทั่งยอมเสียค่าเล่าเรียนให้กับโรงเรียนแม้จะแพงก็ตาม ฉะนั้นหลังจากที่โรงเรียนสามารถเก็บค่าเล่าเรียนจากนักเรียนได้แล้ว อุปสรรคจากเรื่องการเงินที่จะนำมาใช้วัดการเกี่ยวกับโรงเรียนก็ลดน้อยลง

4.4. อุปสรรคจากสภาพภูมิประเทศ ในระยะเริ่มแรกที่พวกมิชชันนารีเข้ามาในประเทศไทยนั้นเป็นช่วงที่การคมนาคมยังอยู่ในสภาพที่ลำบากเกิดโดยเฉพาะการเดินทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อ คร.เฮาส์ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็ได้ทำการสำรวจไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อจะใช้เป็นที่สอนศาสนาหลายแห่งด้วยกัน แต่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น คร.เฮาส์ ได้เริ่มออกไปสำรวจเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2396 โดยเดินทางไปยังจังหวัดนครราชสีมา และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีหนังสือเดินทางของทางราชการให้พร้อมทั้งมีพระบรมราชโองการให้ข้าราชการให้ความช่วยเหลือและอารักขา นอกจากนั้นยังมีพระบรมราชโองการไปยังเจ้าเมืองโคราชให้จัดหาเสบียงอาหารและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ ซึ่ง คร.เฮาส์ได้เดินทางไปโคราชครั้งนั้นไปโดยทางเรือ พอขึ้นบกก็ต้องเดินทางโดยใช้ช้างเป็นพาหนะและมีบางตอนที่ใช้เกวียน ต้องผ่านป่าเขา ใช้เวลาในการเดินทางจากกรุงเทพฯ ทั้งหมด 17 วัน ซึ่งมีความยากลำบากในการเดินทางดังที่ คร.เฮาส์ได้รายงานไปยังสหรัฐอเมริกาว่า

"นับตั้งแต่ข้าพเจ้ากลับมาแล้วไม่มีเวลาที่จะเขียนรายงานละเอียดถึงเหตุการณ์ที่โคประสมมาระหว่างเดินทางข้าพเจ้าขอสัญญาว่าจะเขียนรายงานที่สนุกสนามาเสนอต่อท่านในคราวหน้า กล่าวคือ จะเล่าถึงชีวิตของการเดินทางในป่า ซิซัง (ตกจากหลังช้างลงไปนอนอยู่เกือบกลางเขียบ เพราะเท้าของมันล้อยอญหนีหัวข้าพเจ้าทางเพียง 6 นิ้วเท่านั้น) ซิเธิบนกระบือ เดินป่าคอก ๆ ตามเหวียน เหวียนเข่าเสียจนบอบช้ำไปหมดใช้ปืนยิงกวางและนกยูงไคทาเป็นอาหาร ชากเกล่นอาหารจนหมดสิ้น ต้องรับประทานข้าวกับน้ำตาลไหมไฟเท่านั้นเห็นรอยตีนเสือโคร่งและไคยิ่นเสียงมันร้องนอนกลางคืน ต้องจุดไฟตลอดคืน อยู่ในป่า 3 คืน 4 วัน โดยไม่พบบ้านมนุษย์เลย นอกจากนั้นยังต้องเผชิญภัยอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ท่านคงพอใจอ่านและเรื่องที่หนังสือและข่าวประเสริฐที่ได้รับการค้นรับจากประชาชนในหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ และตามเมืองซึ่งยังไม่ปฏิรูประเทศพระกิตติคุณได้ไปถึงแก่ก่อนเลย"¹

ถึงแม้ว่า ดร. เฮาส์จะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากเจ้าเมืองโกราซและประชาชนก็ตามแต่จากสภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยให้เดินทางนี้เองจึงไม่มีคณะมิชชันนารีไปตั้งสถานที่สอนศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเลย ด้วยเหตุนี้เองการจัดตั้งโรงเรียนจึงไม่เกิดขึ้นอีกเช่นกัน ฉะนั้นนับว่าสภาพภูมิประเทศเป็นอุปสรรคมากในการที่จะขยายโรงเรียนของมิชชันนารีในกายโปร เทสแทนต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

¹บอร์ช เฮาส์ เฟลด์ส หมอลเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา หน้า 80

4.5 สภาพความเป็นอยู่และสังคมของคนไทย ก็เป็นอุปสรรคในการจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เหมือนกัน คือว่าคนไทยในสมัยนั้นยังไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างไร แต่ในครอบครัวแต่ละครอบครัวก็มีความต้องการที่จะใช้เด็กในการทำงานต่าง ๆ ในครอบครัว โดยเฉพาะในฤดูที่ทำการเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว ที่เด็กทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเด็ก ๆ ต้องช่วยเหลือเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงก็ต้องทำหน้าที่ดูแลน้องเล็ก ๆ ส่วนอุปสรรคที่เกิดจากสภาพสังคม ที่ไม่เอื้ออำนวยในการจัดการศึกษาก็มี แม้กระทั่งการจัดการศึกษาของรัฐเองก็มีอุปสรรคเช่นกัน โดยดูได้จากข้อความที่ว่า "...มีกิจแลป่วยไข้ แลลูกหาบ หลานหาบ อายุในกำหนัดเล่าเรียน นายใช้เสียบ้าง บิดามารดาใช้ให้เลี้ยงน้องบ้าง เลี้ยงสัตว์บ้าง ไม่ได้ให้มาเรียน..."¹ จะเห็นว่าเด็ก ๆ นั้นจะมาเรียนไม่ได้ ต้องช่วยทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังข้อความที่ยกมา ถ้าเด็กเหล่านั้นต้องไปเรียนหนังสือที่โรงเรียน หน้าที่ต่าง ๆ เหล่านั้นก็จะไม่มีใครทำ มีหน้าที่ทางครอบครัวยังต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายให้กับเด็กไปโรงเรียนอีกจួយ ด้วยเหตุนี้เองทางโรงเรียนของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์จึงหาวิธีการให้เด็กมาเรียนโดยการจ้าง ซึ่งจะจ่ายเป็นเงินหรือเป็นข้าวก็ได้ แต่โรงเรียนก็ดำเนินการไปได้ลำบากมาก เพราะโรงเรียนไม่มีเงินพอเพียง²

นอกจากนั้นในเรื่องเวลาเรียนก็เป็นอุปสรรคเหมือนกัน คือ ช่วงเวลาที่ปิดเรียนนั้นตรงกับระยะที่จะทานา คือ เดือนกรกฎาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนธันวาคม เป็นระยะเวลาที่พ่อแม่ของเด็กต้องการให้เด็กอยู่บ้านในช่วงนี้เพื่อช่วยเหลืองานบ้านในขณะที่พ่อแม่ไปทานา³ ฉะนั้นถ้าเด็กไปโรงเรียนในช่วงนี้พ่อแม่ก็ไม่สามารถทานาได้ นับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่ง

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ฝ 2/5 32/65(11)

โครงการศึกษา

² Mabel Gelson, The Chiang Mai Boys' School. The Laos News.

July 1906 No. 3 Vol. III p.p. 11 - 12

³ Ibid.

5. วิธีการเผยแพร่งานของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์

พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาในประเทศไทยระยะแรก ๆ นั้นก่อนที่จะเริ่มตั้งหลักแหล่งในการสอนศาสนา นั้นจะมีวิธีการเผยแพร่งานด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

5.1 สำรวจภูมิประเทศและความต้องการของประชาชน จะเห็นได้ว่าพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้พยายามขยายการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนออกไปให้แพร่หลายในประเทศไทยตามหัวเมืองต่าง ๆ นั้นพวกมิชชันนารีจะเดินทางไปสำรวจภูมิประเทศก่อน ถ้าเห็นว่าเหมาะสมพอที่จะตั้งโรงเรียนได้ก็จะจัดตั้ง แต่จะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่จะมีนักเรียนมาเรียนมากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้เป็นหนทางที่จะเผยแพร่ศาสนาต่อไป หัวเมืองแรกที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้ออกไปสำรวจ คือ เพชรบุรี ดังจะเห็นได้จากข้อความดังต่อไปนี้

"ภายหลังที่เคยชินต่อวิธีการแล้ว กร.เฮาส์ ก็มักเดินทางไปไกล ๆ เพื่อไม่มีการขวางร้านจำหน่ายมาซึกขวาง บุคคลที่สมรสแล้วรู้สึกว่าเป็นการไม่สะดวกที่จะปล่อยภริยาและบุตรไว้แต่ลำพังเป็นเวลานาน ๆ เพราะฉะนั้นกร.เฮาส์ จึงรับทำหน้าที่เดินทางไปสำรวจไกล ๆ เสียเอง และได้รับความเจริญยิ่งขึ้นเสมอ ในเดือนธันวาคม 1848 กร.เฮาส์ พร้อมภรรยา และมิสซิสแมตทูน จึงได้ซื้อเรือ 2 ลำ เพื่อเดินทางไปจังหวัดเพชรบุรี การเดินทางนี้มีเรื่องที่น่าสนใจหลายประการ"¹

เหตุที่พวกมิชชันนารีจะไปตามหัวเมืองที่ตนเองรู้จักกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในเมืองเหล่านั้นก็คงเป็นไปเพื่อจะได้รับการช่วยเหลือจากข้าราชการเหล่านั้น ดังเช่นไปจังหวัดเพชรบุรีก็เพราะพวกมิชชันนารีได้รู้จักกับเจ้าเมืองเพชรบุรี (พระยาเพชรพิชัยศรีสวัสดิ์) และได้รับการเชิญชวนให้ไปเที่ยวเมืองเพชรบุรี ดังข้อความที่ว่า

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส หมอลาซาร์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา

"ภายหลังที่ คร.เฮาส์ ได้มาถึงประเทศไทยสักสองสามเดือน ปลัดจังหวัด เพชรบุรีได้มารับการรักษาพยาบาลจาก คร.เฮาส์ มีความพอใจในการรักษา พยาบาล จึงเชิญ คร.เฮาส์ ไปเที่ยวเมืองเพชร ถ้วยการแนะนำของปลัด จังหวัด ขณะนี้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีมาราชการที่กรุงเทพฯ ได้มาเยี่ยม บ้านพักมิชชัน แปลกใจที่ได้เห็นโครงกระดูก ซึ่ง คร.เฮาส์ มีไว้ ผู้ว่าราชการ จังหวัดแสดงความสนใจและกลายเป็นมิตรไมตรีอย่างมากถึงกับ คร.เฮาส์ ตกลงใจที่จะไปเมืองเพชร "และเพื่อหาทางเปิดงานของมิชชันที่นั่นต่อไป"¹

นอกจากพวกมิชชันนารีจะไปสำรวจที่เมืองเพชรบุรีตามที่พวกตนได้รู้จักกับเจ้าเมือง และปลัดจังหวัดแล้ว ทางภาคเหนือก็เช่นกันพวกมิชชันนารีได้ขึ้นไปสำรวจแล้วจัดตั้งสถานที่ สอนศาสนา และตั้งโรงเรียนขึ้น เพราะพวกมิชชันนารีได้รู้จักกับเจ้ากาวิโลรสของเชียงใหม่ ก่อนคือ เจ้ากาวิโลรส ซึ่งได้มากรุงเทพฯ เพื่อถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และถวายเครื่องราชบรรณาการ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2403²

การสำรวจนั้นยังมีอีกหลายแห่ง คุ้ได้จากข้อความที่ว่า

"ในฤดูหนาวปี 1849 คร.เฮาส์ และมร.เฮมแมนเวย์ ได้เดินทางไปพระบาท ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ ประมาณ 100 ไมล์ 1สถานที่นั้น เป็นวัดตั้งอยู่ที่รอยประทับบนหิน เชื่อกันว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า

ในฤดูแจ้งของปี 1849 และ 1850 ได้ท่องเที่ยวสำรวจอีกหลายครั้ง ครั้งหนึ่งไปทางน้ำภายในประเทศไปถึงแม่น้ำบางปะกงแล้วไปทางทิศเหนือเลย จังหวัดนครนายกขึ้นไป ได้พบปะกับพวกลาวจำนวนมาก ถึงภูมิลานาตามาหากิน

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลตส์ หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองกริสิกศึกษา หน้า 40 - 41

² เคนเนท อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนท์ในประเทศไทย หน้า 63

อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำ ส่วนอีกครั้งหนึ่งเห็นได้เกินทางขึ้นไปตามลำน้ำแม่แก้ว
เจ้าพระยาเป็นระยะทาง 200 ไมล์ ก่อมาอีกหนึ่งปีได้เกินทางต่อไปถึง
ปากน้ำโพ ระยะทางประมาณ 300 ไมล์ แล้วแยกไปทางแขวงขวามือของ
แม่น้ำเจ้าพระยาอีกเป็นเวลาเกินทาง 2 วัน¹

หลังจากที่พวกมิชชันนารีสำรวจแล้วก็จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อสอนเด็กต่อไป
เพราะถ้ามีเด็กมาเรียนหนังสือก็จะสามารถปลูกฝังความเชื่อทางศาสนาได้ง่ายกว่าผู้ใหญ่เพราะ
ผู้ใหญ่พวกมิชชันนารีต้องเดินทางไปสอนถึงบ้าน เป็นความยุ่งยากลำบาก ต้องใช้กำลังคนของ
มิชชันนารีมาก ถ้าหากจะสอนให้ไ้มากพร้อมทั้งเสียเวลามากด้วย ฉะนั้นการสอนเด็กเป็นสิ่งที่
ทำได้ง่าย และดีที่สุด

5.2 กุสกาพความเป็นอยู่ของประชาชนและความนิยมของประชาชน โดยวัดการ
ศึกษาให้ตรงกับความต้องการของประชาชน คือ ต่างจังหวัดคนจะใช้วิชาความรู้ที่เล่าเรียน
ไปใช้ในการดำรงชีวิต ก็จะสอนวิชาชีพให้ เช่น ที่เพชรบุรี นางแมกฟาแลนด์ เป็นคนแรกที่
ได้นำเอาจักรเย็บผ้ามาสอนเป็นครั้งแรก² ทำให้ผู้ที่มาเรียนนั้นได้ใช้ความรู้ที่เรียนมาเย็บเสื้อผ้า
ใส่เอง นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป ส่วนในกรุงเทพฯ ขณะนั้นยังนิยม
เรียนภาษาอังกฤษ หรือวัฒนธรรมตะวันตก เพราะผู้ที่มาเรียนนั้นส่วนมากเป็นบุตรของผู้ที่มีความ
ร่ำรวย หรือเป็นบุตรของข้าราชการ ขุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสอนให้
เข้มไปทางภาษาอังกฤษหรือวัฒนธรรมตะวันตก และจากการที่พวกมิชชันนารีนี้ได้จัดการสอนตรง
กับความต้องการของประชาชนนั้น จึงทำให้คนส่งบุตรหลานมาเรียนกันเป็นอันมาก จนกระทั่งมี
อาคารสถานที่ไม่พอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มอย่างรวดเร็ว ต้องขยายตัวออกไปในที่ใหม่ เช่น

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลคัส หมอบเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา

² เคนเนท อี แวลล์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 40

โรงเรียนวังหลังต้องย้ายออกไปอยู่ที่บางกะปิในเวลาต่อมา โดยสร้างอาคารสถานที่เสร็จเรียบร้อยสามารถรับนักเรียนเข้าเรียนได้ในปี พ.ศ. 2464¹

๕.3 ใ้ช้ นักเรียนที่จบการศึกษาช่วยขยายงานให้กว้างขวาง การเรียนการสอนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นแพร่หลายออกไปในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยใ้ช้ นักเรียนที่เรียนจบหลักสูตรแล้วให้กลับไปสอนในท้องถิ่นที่ตนเคยอยู่ ซึ่งมีเด็กหญิงเป็นจำนวนมากที่มาจากท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือได้เข้ามาเรียนต่อในระดับชั้นสูง ๆ ที่โรงเรียนคาราวิทยาธิย และเมื่อเรียนจบแล้วพวกมิชชันนารีก็จะจัดส่งกลับไปสอนเด็กในท้องถิ่นเดิมของนักเรียนเหล่านั้น ส่วนนักเรียนชายก็เช่นกันโดยเฉพาะที่ภาคเหนือให้มาเรียนที่โรงเรียนปรินส์วอแอล เมื่อจบการเรียนแล้วก็จะให้กลับไปสอนในหมู่บ้านของตน² ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนที่เกิดขึ้นตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีมากมาย

จากการที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เหล่านี้ส่วนมากมาจากสหรัฐอเมริกา และมีจำนวนไม่มากนัก การจะทำงานให้ไกลหรือขยายงานออกไปให้กว้างขวางนั้นจะเอาจำลังคนมาจากสหรัฐอเมริกาโดยตรงเป็นจำนวนมากนั้นหาไม่ได้ เมื่อเกิดความต้องการกำลังคนอย่างนี้ พวกมิชชันนารีเหล่านี้จึงฝึกคนพื้นเมืองให้มีความรู้พอที่จะเป็นผู้ช่วยมิชชันนารีในการสอนหนังสือให้กับนักเรียนได้³ โดยเฉพาะในภาคเหนือการใช้วิธีนี้ได้ผลมาก เมื่อใ้ช้คนพื้นเมืองเข้าช่วยอย่างนี้ว่าจะเกิดผลดีมากกว่าใ้คนผิวขาวด้วยกัน เพราะคนพื้นเมืองงเชื่อถือคนพื้นเมืองมากกว่า หรือเมื่อเห็นคนพื้นเมืองนับถือศาสนาคริสต์ท้วจะเป็นเครื่องจูงใจใ้มีความเชื่อถือตามก็เ็นได้ นับว่าไ้ประโยชน์ทั้งการชักจูงคนใ้มาเรียนหนังสือและมีความเชื่อในศาสนาคริสต์

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 212

² Ibid. p. 214

³ Schools and Scholars. The Laos News. July 1906 No. 3 Vol. III

พศ

6. ความสำเร็จในการจัดตั้งโรงเรียนและการแพร่ขยายงาน

6.1 การสร้างควมนิยมในหมู่ประชาชนและบุคคลชั้นสูง โดยการใช้วิธีการรักษาโรค และแจกยาให้ประชาชนจนประชาชนเลื่อมใสศรัทธาเข้าโรงเรียนที่มีมิชชันนารีได้จัดตั้งขึ้น ทำให้ งานการจัดตั้งโรงเรียนได้รับความนิยมและการเผยแพร่ศาสนา มิ่งท่าความถูกต้องการสอนหนังสือ ทั่วไปก็แพร่หลายด้วย นอกจากนี้การนำการศึกษาทางด้านอาชีพมาไว้ก็เป็นการสร้างให้ประชาชน หันมาเลื่อมใสนิยมมิชชันนารีมากขึ้น โดยการฝึกให้เย็บเสื้อผ้าตัวเอง ซึ่งเป็นคนนำไปใช้ในชีวิต ประจำวันได้มาก นอกจากนี้บุคคลชั้นสูงก็มีความนิยมในโรงเรียนที่มีมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนท์ ตั้งขึ้นมาก และพากันส่งบุตรหลานของตนมาเรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารี เพราะถือว่า โรงเรียนของพวกมิชชันนารีสามารถให้เด็กได้รับประสบการณ์หลายอย่าง ทั้งด้านภาษาต่างประเทศ และขนบธรรมเนียมประเพณีตะวันตกในต่าง ๆ และฝึกการเย็บปักถักร้อย การบ้าน การเรือน จะเห็นได้ว่าแม้กระทั่งรัชกาลที่ 5 ก็ทรงนิยมชมชอบโรงเรียนของมิชชันนารีอยู่มาก ในคราวที่พระเจ้าชาลส์ที่ 2 แห่งรัสเซีย เสด็จเข้ามาเยือนประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2434 รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้ขอครูไทย และนักเรียนที่รู้ภาษาอังกฤษจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ไปร่วมในงานพระราชทานเลี้ยงต้อนรับที่พระราชวังบางปะอิน ซึ่งได้โปรดให้ออกบ้านสำหรับเลี้ยง รับรองเจ้านาย และเจ้านายต่างประเทศ ปรากฏว่า ครูและนักเรียนที่ไปนั้นสามารถพูดด้วย ราชาศัพท์ในภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนกับว่าได้ไปเรียนภาษาอังกฤษต่างประเทศ จนถึงกับ เจ้าต่างประเทศพากันทรงแปลกประหลาด ซึ่งเป็นที่พอพระราชมุทิตาเป็นอันมาก¹

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนที่มีมิชชันนารีได้จัดตั้งขึ้นนั้นก็เพื่อสนองความต้องการของ ประชาชน เช่น จัดให้มีวิชาเย็บปักถักร้อย และนำผลงานมาแสดงและจำหน่าย เพื่อผู้เรียนจะได้ มีรายได้และได้แสดงความสามารถ ซึ่งเป็นแรงจูงใจจิตใจทำให้มิชชันนารีประสบความสำเร็จ ในการก่อตั้งโรงเรียนราษฎรและเป็นการเผยแพร่งานการตั้งโรงเรียนได้แพร่หลายออกไปด้วย

¹สมาคมครูโรงเรียนราษฎรแห่งประเทศไทย ประวัติการโรงเรียนราษฎรและ
ทำเนียบโรงเรียนราษฎร พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองพระเกียรติเนื่องในวันราชาภิเษก 9 มิถุนายน

โรงเรียนวังหลังก็เป็นโรงเรียนที่บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์นิยมส่งบุตรหลานมาเรียนกันมาก เพราะเป็นโรงเรียนที่ฝึกหัดการฝีมือและขนบธรรมเนียมประเพณีตามแบบตะวันตก ฝึกหัดทำอาหารฝรั่ง ทำให้คนนิยมมาก นอกจากการสอนก็พยายามนำวิชาใหม่ ๆ มาสอน เช่น สอนให้เย็บผ้า ผู้หญิงสามารถมีความรู้ประกอบอาชีพได้ นักเรียนที่จบจากโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนี้เพื่อจบการศึกษาไปแล้วจะสามารถช่วยเหลือประเทศชาติได้เป็นอย่างดี เช่น เป็นครูออกไปสอนในท้องถิ่นของตน¹ เป็นการขยายการศึกษาให้กว้างขวางออกไป ซึ่งในขณะนั้นทางรัฐบาลยังไม่สามารถหาเช่นนั้นได้ นอกจากนั้นเมื่อโรงเรียนสตรีของรัฐบาลเกิดขึ้นก็มีครูซึ่งเรียนจบมาจากโรงเรียนของมิชชันนารีมาทำการสอนเท่ากับว่าเป็นการสร้างควมนิยมให้กับรัฐบาล และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพอพระทัยในกิจการของโรงเรียน และให้ความสนับสนุนโดยพระราชทานเงินช่วยเหลือ ซึ่งในสมัยของพระองค์นั้นการเงินเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะต้องใช้พัฒนาประเทศต่าง ๆ ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงเห็นคุณค่า หรือทรงพอพระทัยแล้วก็คงไปได้รับพระราชทานอย่างแน่นอน การได้รับการสนับสนุนนี้ทำให้โรงเรียนของพวกมิชชันนารีแพร่หลายไปได้มากขึ้น แม้ในระยะหลังจะมีการเก็บค่าเล่าเรียนก็ผู้นิยมส่งบุตรหลานมาเรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนี้ภายในประเทศแทบจะหมดเลย ถึงแม้ค่าเล่าเรียนจะแพงก็ตาม แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของมิชชันนารี

6.2 สร้างความไว้วางใจแก่บิดามารดาของเด็ก เพราะการที่ชาวต่างประเทศมาสอนหนังสือให้กับเด็กไทยนั้น ผู้ปกครองของเด็กนั้นมีความเกรงกลัวว่าเด็กของตนนั้นจะหันไปรับนับถือศาสนาคริสต์ ฉะนั้นคนทั่วไปจะไขว่คว้าให้ลูกหลานตนเองมาเรียนในระยะแรก ๆ แต่พวกมิชชันนารีนี้ภายในประเทศแทบจะหมดเลย ถึงแม้ค่าเล่าเรียนจะแพงก็ตาม แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของมิชชันนารี

¹ G. B. McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 214

อย่างแท้จริง จนกระทั่งเด็กที่บาเรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ เหล่านี้เมื่อจบออกไปก็เป็นผู้ที่มีคุณภาพ และมีความสามารถสูง สามารถออกไปรับใช้สังคม ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะออกไปเป็นครูตามโรงเรียนต่าง ๆ มากมาย¹

6.3 หาแหล่งชุมชนที่เหมาะสม พวกมิชชันนารีที่เข้ามาจัดตั้งโรงเรียนในประเทศไทย และทำการเผยแพร่ศาสนา นั้น เมื่อเข้ามาแล้วก็พยายามหาสถานที่ที่เหมาะสมในการเผยแพร่ ศาสนาและจัดตั้งโรงเรียนเอกชนขึ้นมา โดยพวกมิชชันนารีจะพยายามหาแหล่งชุมชนที่เหมาะสม ในการที่จะพบปะกับประชาชนได้สะดวก แม้กระทั่งสถานที่ที่จะตั้งโรงเรียนก็จะเลือกสถานที่ที่ เด็กจะไปเรียนหนังสือได้สะดวก จะเห็นได้ว่าโรงเรียนที่ตั้งขึ้นบาเรียนแรกนั้นไม่ว่าจะเป็น โรงเรียนหญิงหรือโรงเรียนชาย ก็จะตั้งอยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง เพื่อสะดวกในการสอน และในการที่เด็กจะมาเรียน เนื่องจากเป็นย่านชุมชนหนาแน่น และเป็นแหล่งชุมนุมของผู้ปกครองส่ง บุตรหลานของตนมาเรียนหนังสือ จะเห็นได้ว่าการหาแหล่งในการจัดตั้งโรงเรียนนั้นจะอยู่ใน ที่ที่เหมาะสม จึงทำให้กิจการของโรงเรียนนั้นขยายตัวอย่างรวดเร็วอย่างเช่นที่โรงเรียนสตรี ราชหลังอยู่ต่อมาก็มีสถานที่คับแคบเกินไป เพราะจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนต้องย้าย ออกไปอยู่ชานเมือง ซึ่งถึงแม้จะไกลไปบ้างในสมัยนั้น แต่จากการที่มีชื่อเสียงเป็นที่เชื่อถือใจของ คนทั่วไปก็ยังมีคนตามไปเรียนอีก หรือโรงเรียนของ จอห์น เอ. เดกิน ที่กุฎีจีนก็อยู่ในลักษณะ เดียวกันคือ มีสถานที่คับแคบไม่พอรับการขยายตัวของนักเรียนได้จึงย้ายออกชานเมืองเช่นกัน ฉะนั้นจะเห็นว่าความจำเป็นที่ต้องตั้งในที่ที่ชุมชนหนาแน่นนั้นเป็นสิ่งจำเป็นพอเป็นที่เชื่อถือใจของ คนทั่วไปแล้วก็ย้ายไปอยู่ที่อื่นได้โดยไม่มีปัญหา

6.4 นโยบายทางด้านการเมืองและการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ในยุคนั้น ก็มีผลต่อความสำเร็จของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ในการเข้ามาเผยแพร่ศาสนา และ จัดการตั้งโรงเรียนในประเทศไทยเช่นเดียวกัน เพราะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เหล่านี้

¹ ทาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับแหล่มโคด หน้า 13

ส่วนมากเป็นชาวอเมริกัน และนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาในระบอบนั้นก็ต้องการแสงสว่างทางปัญญา สิ่งนี้เองเป็นสิ่งที่ทำให้คนอเมริกันที่เข้ามาในสามารถทำงานได้สะดวก โดยที่รัฐบาลก็ไม่กีดกันเพราะความหวาดระแวง จะเห็นได้ว่าพวกมิชชันนารีอเมริกันจึงเข้าถึงประชาชน และเจ้านายชั้นสูง ตลอดจนพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี เช่น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชูปถัมภ์ ทรงคุ้นเคยกับ จอห์น เอ. เดกิน เป็นอย่างดี จะเข้าเฝ้าได้ตลอดเวลา และพระองค์ทรงให้การช่วยเหลือ ดังข้อความที่ว่า "ในวันรุ่งขึ้นที่ท่านมาถึงอาจารย์จอห์นก็เข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีเบตตากรุณาอาจารย์มาก..." และอีกตอนหนึ่งที่ว่า "รัฐบาลจะสนับสนุนเป็นทางการไม่ได้ แต่เราจะให้ความสนับสนุนใด ๆ ที่อยู่ใต้อำนาจของเราที่กระทำได้"¹ ฉะนั้นเมื่อพวกมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์เหล่านี้มีความคุ้นเคยกับคนทั่วไปเป็นอย่างมาก จึงได้รับการยกย่องและเป็นมิตรเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงยอมรับวิธีการสิ่งต่าง ๆ ที่พวกมิชชันนารีนำมาให้เป็นอย่างที่ดีด้วย² นอกจากนั้นทางรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาก็ไม่ได้ทอดทิ้งพวกมิชชันนารี แต่จะคอยดูแลดังเช่นเมื่อตอนทูตของสหรัฐอเมริกาเข้ามาประเทศไทยก็ได้ขึ้นไปตรวจสอบสถานที่สอนศาสนาของมิชชันนารีชาวอเมริกันในภาคเหนือตามที่ แฮมิลตัน อ้างความเรียงศาลาว่าการต่างประเทศของไทย ลงวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 2443³

จะเห็นว่าพวกมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์นั้นไม่ได้มุ่งที่จะสอนศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่จะทำการอื่นขึ้นมาด้วย เพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การเผยแพรศาสนาที่ดี โดยเฉพาะงานด้านการศึกษา ซึ่งประเทศของเราก็มักได้รับประโยชน์จากที่พวกมิชชันนารีมาทำไว้ให้ได้มากที่สุดที่ได้ตามการวางแผนต่อไป

¹Mary Eakin Laugesen. Man With A Dream. p. 28

²สะอาค ไร่ยวัฒน์ การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูตของโรมันคาทอลิก กับโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 226

³กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร 5 ท 20/19 Hamilton King ถึง กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ลงวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1900

ตาราง 1 โรงเรียนของนิสิตนารีนิทายโปรเทสแตนท์ในระยะแรก ๆ

ชื่อโรงเรียน	ประเภทนักเรียน	ปีสร้าง	ที่ตั้ง	ผู้ทำการก่อตั้ง
1. โรงเรียนแอนนา กูเทอร์พอร์ทคิคคีย์	หญิง	2409	เพชรบุรี	เอส จี แมกฟาร์แลนด์
2. โรงเรียนแรนกิน เมมโมเรียล	ชาย	2416	เพชรบุรี	เจมส์ แวนไคค์
3. โรงเรียนวังหลัง	หญิง	2418	กรุงเทพฯ	แฮเรียต เอ็ม เฮาส์
4. โรงเรียนกรุงเทพ คริสเตียน	ชาย	2444	กรุงเทพฯ	จอห์น เอ ฮกกิน
5. โรงเรียนคาราวิทยาัย	หญิง	2422	เชียงใหม่	เอคนา เอส โคด
6. โรงเรียนปรินรอนแยล	ชาย	2430	เชียงใหม่	เดวิด คอลลินส์
7. โรงเรียนวิชนารี	หญิง	2432	ลาปาง	แคทเธอรีน เอ็ม ฟลูสัน
8. โรงเรียนเคนเนทแมคเคนซี	ชาย	2433	ลาปาง	เอส ซี พีเพิลด์
9. โรงเรียนเจริญราษฎร์	สหศึกษา	2437	แพร่	จูเลีย แอทซ์
10. โรงเรียนนงนุชราษฎร์		2442	พิษณุโลก	บุญอิต
11. โรงเรียนเชียงรายวิทยาคม	สหศึกษา	2439	เชียงราย	
12. โรงเรียนลินคอล์นอะคาเดมี		2452	บ้าน	ฮิวจ์ เทเลอร์
13. โรงเรียนรังสีเกษม	หญิง	2453	บ้าน	อูลา แวน วรานเกน
14. โรงเรียนศรีธรรมราชวิทยา	ชาย	2450	นครศรีธรรมราช	อาร์ คับบริว โพสท์
15. โรงเรียนศึกษานูมาวี	หญิง	2449	นครศรีธรรมราช	ลาริสซา กูเปอร์
16. โรงเรียนอนุกุลสตรี	หญิง	2458	ตรัง	รูท อี เอकिन

ผลสะท้อนจากการที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์มาจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย

จากการที่มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เข้ามาจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย เพื่อที่จะชักจูงให้คนไทยนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นจุดประสงค์หลักของพวกมิชชันนารี แต่ผลจากการที่มิชชันนารีเหล่านั้นเข้ามาได้ก็นำเอาแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี และความรู้สึกนึกคิดตามแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยหลายด้าน

1. ผลทางด้านการเมืองและการพัฒนาประเทศ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงคุ้นเคยกับชาวตะวันตก และได้ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ รวมทั้งวิทยาการตะวันตกจากชาวต่างประเทศเหล่านั้น โดยเฉพาะทางด้านภาษาอังกฤษนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษากับศาสนาจารย์แคสเวลล์ ซึ่งเป็นมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ ถึงกับพระองค์ทรงอนุญาตให้ศาสนาจารย์แคสเวลล์ใช้สถานที่ในวัด* ที่พระองค์ทรงผนวชอยู่นั้นเป็นสถานที่ที่จะสอนศาสนาคริสต์ และพระองค์ก็เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปเข้าฟังการสอนศาสนาของศาสนาจารย์แคสเวลล์ได้ทั้งที่เป็นฆราวาส และพระ พระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษอย่างจริงจังจนสามารถอ่าน เขียน และตรัสภาษาอังกฤษได้สะกดกยิ่งกว่าใคร ๆ ในยุคนั้น¹ นอกจากนั้นยังได้ทรงศึกษาวิทยาการของชาวตะวันตก รวมทั้งติดตามข่าวทางการเมือง

*วัดบวรนิเวศ (แต่เดิมพระองค์ทรงประทับอยู่ที่วัดสมอราย หรือวัดราชาธิวาส และพระองค์ได้ทรงศึกษาภาษาลาตินกับสังฆราชปาลเลกซ์ซึ่งแต่พระองค์ประทับที่วัดนี้ เพราะวัดราชาธิวาสอยู่ติดกับวัดคอนเซ็ปชันของพวกโรมันคาทอลิก ซึ่งขณะนั้นสังฆราชปาลเลกซ์ เป็นอธิการของวัดอยู่ แต่ต่อมาพระองค์ได้ย้ายมาประทับที่วัดบวรนิเวศ และได้มาเริ่มทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับศาสนาจารย์แคสเวลล์ที่วัดบวรนี้เป็นครั้งแรก)

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า 96

ระหว่างประเทศ จนกระทั่งทรงทราบถึงแสนยานุภาพของชาติต่าง ๆ เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ พระองค์จึงทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยในขณะนั้นกำลังเผชิญกับการคุกคามจากประเทศทางตะวันตก และถึงเวลาที่ประเทศไทยจะต้องมีความสัมพันธ์กับชาวตะวันตกอย่างจริงจัง จากการที่พระองค์ทรงศึกษาจนเข้าใจภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีนี้เอง เมื่อมีการติดต่อกันทางการทูต พระองค์ได้ทรงใช้ภาษาอังกฤษที่พระองค์ทรงเข้าใจดีนั้นให้เป็นประโยชน์คือ พระองค์จะทรงใช้ภาษาอังกฤษติดต่อกับพระองค์เอง โดยเฉพาะการติดต่อกับเซอร์ จอห์น เบาริง ก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญากัน คือ พระองค์ได้ให้พระราชหัตถเลขาไปถึงเซอร์ จอห์น เบาริง ด้วยพระองค์เอง เพื่อตกลงกันเป็นส่วนตัวก่อนทำให้การเจรจาเป็นไปอย่างราบรื่น¹ การที่ทรงเข้าใจภาษาอังกฤษดีนี้ไม่ใช่จะมีประโยชน์เฉพาะทางด้านการดำเนินนโยบายทางการทูตให้เป็นไปอย่างนี้เท่านั้น ยังมีประโยชน์อีกก็คือ ทำให้พระองค์ทรงสามารถติดตามข่าวภัยพิบัติที่ประเทศทางตะวันออกได้รับจากลัทธิการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก เช่น การที่พม่าและจีนพ่ายแพ้อังกฤษ ซึ่งจากเหตุการณ์เหล่านั้นทำให้พระองค์ทรงตระหนักว่าแม้แต่จักรวรรดิจีนอันยิ่งใหญ่ก็ไม่สามารถต้านทานกองทัพอังกฤษได้² ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินนโยบายโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของชาวตะวันตก ทำให้ไทยรอดพ้นจากอันตรายได้ พระองค์ทรงทราบข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยพระองค์ทรงรับหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ออกที่สิงคโปร์มาทรงศึกษา และทรงใช้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นข่าวกรณีพิพาทกันในที่ต่าง ๆ มาพิจารณาถึงสาเหตุของการบาดหมางกันระหว่างชาวตะวันตกกับอาณาจักรทางตะวันออก จนกระทั่งกลายเป็นสงครามรบพุ่งกัน ในที่สุดประเทศทางตะวันออกต้องเจียจิ้นแดนหรือตกเป็นอาณานิคม พอพระองค์ทรงทราบสาเหตุของการพิพาทและผลแล้ว พระองค์ก็จะใช้เหตุการณ์เหล่านั้นมาเป็นเครื่องพิจารณา แล้วทรงดำเนินนโยบายหลักเลี้ยง

¹ เฟรค คับลิว ริกส์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง หน้า 22 - 23

² ดู หน้า 24

ไม่ให้มีการกระทบกันอย่างรุนแรงระหว่างไทยกับชาวตะวันตก ซึ่งก็เป็นผลจากการที่พระองค์ทรงรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีนั่นเอง ถึงแม้ว่าพระองค์จะไม่ได้ทรงศึกษาอย่างเป็นทางการจากโรงเรียน แต่ก็เกิดจากการวัดการศึกษาของมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ที่จัดขึ้นโดยศาสนาจารย์ แคลสเวลล์ คุ้ได้จากข้อความที่ว่า "วันนี้เริ่มต้นสอนภาษาอังกฤษแก่เจ้าฟ้าที่วัด ข้าพเจ้าสอนตั้งแต่ 9.00 - 10.00 น. ในชั้นเรียนมี 15 คน 1 ใน 3 เป็นพระสงฆ์ที่เหลือเป็นชาวบ้านธรรมดา ข้าพเจ้าต้องสอนในวันจันทร์ อังคาร พุธ ศุกร์" ¹ แต่การที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศได้นั้นไม่ใช่รู้ดีเฉพาะภาษาอังกฤษเท่านั้น แต่จะต้องเข้าใจความรู้สึกนึกคิด ความต้องการของชาวตะวันตก รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอีกด้วย ซึ่งการจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นก็ต้องใช้ภาษาอังกฤษศึกษาทั้งจากบุคคลที่พระองค์ทรงคุ้นเคย โดยเฉพาะพวกที่เข้ามาสอนศาสนาและตำราที่เป็นภาษาอังกฤษ จนทำให้พระองค์เข้าใจชาวต่างประเทศเหล่านั้นเป็นอย่างดีก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้พระองค์ดำเนินนโยบายต่างประเทศให้รอดพ้นจากอันตรายจากลัทธิชิลลาอาณานิคม สาเหตุที่กล่าวว่าประสบความสำเร็จก็เพราะตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น รัฐบาลอังกฤษได้ส่ง เจมส์ บรุค เป็นทูตเข้ามาติดต่อกับประเทศไทย หนังสือที่ใช้โต้ตอบกันในครั้งนั้นใช้ภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรก มีปัญหามากมาย เพราะทางฝ่ายไทยนั้นไม่มีผู้ที่มีความเข้าใจภาษาอังกฤษดีพอ ต้องใช้มิชชันนารีอเมริกันช่วย แต่มิชชันนารีอเมริกันเหล่านั้นก็ยังไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทยดีพอ ด้วยเหตุนี้เองจึงต้องส่งไปให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นยังทรงผนวชอยู่ให้ทรงตรวจดูฉบับ ² ทำให้การติดต่อกันไม่มีอุปสรรค

อีกครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วคือในปี พ.ศ. 2398 ได้มีคณะทูตของอังกฤษชุดที่ 2 ได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับไทยโดยมี เซอร์ จอห์น เบาริง เป็นหัวหน้า แต่

¹ ยอร์ช เฮาส์ เฟลตส์ หม่อมเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า 96

ผลจากการที่พระองค์ทรงเข้าใจภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี รวมทั้งเข้าใจความรู้สึกนึกคิดหรือความต้องการของชาวตะวันตกนั้น ทำให้อังกฤษได้รับความพึงพอใจเกี่ยวกับการเข้ามาติดต่อทำสัญญาในครั้งนั้นเป็นอย่างมาก และตกลงกันได้ด้วยดี ซึ่งแตกต่างจากประเทศอื่นที่อังกฤษเข้าไปเจรจาติดต่อ แต่ผลสุดท้ายก็จบลงด้วยการหาสงครามกันเนื่องจากเกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน เช่น การเจรจาทะหว่างอังกฤษกับพม่า ที่ไม่สามารถตกลงกันได้จนเกิดสงครามขึ้นในที่สุดอังกฤษก็สามารถยึดมะละโกได้ในปี พ.ศ. 2396¹ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศด้วยพระปรีชาญาณอันรอบคอบ ควบเกรงไปว่า จะมีชนบทรบเร่ประเพณีหรือระเบียบการต่าง ๆ ของเราอาจจะขัดแย้งกันกับของอังกฤษ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ไม่สามารถตกลงกันได้ ดังนั้นพอพระองค์ทรงทราบว่า อังกฤษจะเข้ามาติดต่อกับไทย พระองค์จึงทรงประวิงเวลาไม่ให้อังกฤษเข้ามาในระยะนั้น โดยให้พระปรีชาสามารถของพระองค์ที่มีในด้านภาษาอังกฤษให้เป็นประโยชน์ พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาไปถึงข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษที่สิงคโปร์ขอรับรองไม่ให้ส่งผู้แทนเข้ามาจนกว่าจะได้ถวายพระเพลิงพระศพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสียก่อน² ในช่วงเวลานั้นพระองค์ทรงปฏิรูปสิ่งต่าง ๆ ให้พร้อมที่จะเฝ้าอำนวยความสะดวกกันให้ราบรื่น

ในปี พ.ศ. 2397 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึง เซอร์ จอห์น เบาริง ซึ่งพระองค์เคยติดต่อกันมาเป็นการส่วนพระองค์มาก่อน พระองค์ได้พระราชทานความเห็นว่าอังกฤษควรจะต้องแจ้งให้ฝ่ายไทยทราบอย่างน้อย 3 เดือนก่อนที่จะส่งทูตมา ทั้งนี้เพื่อจะได้เตรียมการต้อนรับให้สมเกียรติ รวมทั้งให้ เซอร์ จอห์น เบาริง ชี้แจงความประสงค์ในการที่จะเข้ามาติดต่อกันมาด้วย โดยตอบจดหมายมายังพระองค์เป็นการส่วนตัว³ จนกระทั่งพระองค์พร้อมจึงทรงอนุญาตให้ เซอร์ จอห์น เบาริง เข้ามา

¹ เฟรด คับลิว วิกส์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า แปลโดย อมร โสภณวิเศษฐ่วงศ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง หน้า 21

²ค. หน้า 22

³ค. หน้า 23

ติดต่อกันได้ว่า เซอร์ จอห์น เบาริง ได้แจ้งความประสงค์ของตนที่เกรงไปว่าทางรัฐบาลไทย จะจัดการต้อนรับคณะทูตของตนไม่สะดวกก็สมัครกับคณะทูตที่มาจากพระมหากษัตริย์ของตน เซอร์ จอห์น เบาริง ต้องการให้ไทยต้อนรับตามแบบแผนที่ไทยเคยต้อนรับราชทูตที่เคยเข้ามาติดต่อกับไทยในอดีต โดยเฉพาะการต้อนรับทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ต้อนรับ เซอวาเลียง เดอ โชมอง ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2228 แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นไม่มีใครทราบแบบแผนในการต้อนรับแบบ สมัยนั้นเลย เพราะระเบียบแบบแผนได้สูญหายไปตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 มีแต่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงทราบ เพราะพระองค์เคย ใ้ทรงหนังสือพงศาวดารที่เกี่ยวข้องระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่ชาวต่างประเทศได้เขียนไว้ และจากการที่พระองค์คาดการณ์ถึงความต้องการของ เซอร์ จอห์น เบาริง ได้ถูกต้อง พระองค์ จึงทรงสั่งให้จัดการต้อนรับเหมือนกับการต้อนรับในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ต้อนรับคณะ ทูตของฝรั่งเศส ผลก็คือ ทำให้เป็นที่พอใจของ เซอร์ จอห์น เบาริง เป็นอย่างมาก การเจรจา จึงไม่มีการเกี่ยงงอน¹ และสำเร็จจวบยี่

ในสมัยรัชกาลที่ 4 หรือรัชกาลที่ 5 นั้นวิชาภาษาอังกฤษมีความสำคัญมาก เพราะถ้า บักรู้ภาษาอังกฤษก็เท่ากับได้รู้วิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตกได้ เพราะวิชาการต่าง ๆ ในสมัยนั้นจะเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด ดูได้จากข้อความที่ว่า

วิชาหนังสือไทยนั้นเมื่อรู้แล้วก็พอทำการได้จริงอยู่ แต่เมื่อไม่รู้หนังสือภาษา อังกฤษแล้ว จะรู้สึกคับแค้นใจเมื่อภายหลัง เพราะเหตุว่าคำรับคำรา วิชาการต่าง ๆ ซึ่งเขาลงพิมพ์ไว้เป็นภาษาต่างประเทศมีภาษาอังกฤษเป็นต้น มากมายหลายหมื่นหลายแสนฉบับ การที่จะร่ำเรียนให้รู้วิชาการต่าง ๆ ใน เวลานี้ต้องอาศัยอ่านภาษาอังกฤษ²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า 100

² "กระแสพระราชดำรัส" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 7 ลงวันที่ 13 เมษายน

จากข้อความที่ยกมานั้นเป็นพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นความจำเป็นของภาษาอังกฤษที่จะได้ใช้เป็นเครื่องมือที่จะศึกษาหาความรู้ และนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการพัฒนาประเทศให้เจริญ ด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงส่งเสริมโรงเรียนของพวกมิชชันนารีที่จะสอนคนให้รู้ภาษาอังกฤษ และวิชาการอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนเหล่านั้นทำการสอนศาสนาคริสต์ไปด้วย

2. ทางคันลึงคม

สังคมไทยสมัยก่อนนั้นสถานภาพทางสังคมของผู้หญิงนั้นยังไม่ทัดเทียมกับผู้ชาย ในการศึกษาเรียนหนังสือ - เนื่องด้วยชนบทธรรมเนียมประเพณีของเรามาแต่โบราณ แลสถานภาพของผู้หญิงจะมาได้รับการยกย่อง ให้เท่าเทียมกับผู้ชายในเรื่องการศึกษาหาความรู้ก็ต่อเมื่อพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เข้ามาจัดการศึกษาขึ้นในประเทศไทย ถึงแม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นจะมีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนขึ้นเป็นจำนวนมากก็จริง แต่ในระยะแรก ๆ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นนั้นส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนสำหรับผู้ชาย โรงเรียนสำหรับผู้หญิงนั้นยังไม่มีเนื่องจากในสมัยนั้นประเทศชาติกำลังต้องการใช้เงินทะนุบำรุงชาติบ้านเมืองหลายด้าน และด้วยประเพณีของไทยที่มีมาแต่โบราณว่าผู้หญิงไม่มีความจำเป็นมากในการที่จะเรียนรู้หนังสือ ฉะนั้นการศึกษาที่จะจัดให้กับผู้หญิงนั้นจึงยังไม่ได้เริ่มขึ้น แต่ว่าพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่เป็นสตรีได้เป็นคณะบุคคลกลุ่มแรกที่เอาใจใส่อย่างจริงจังในเรื่องฐานะของสตรีเกี่ยวกับด้านการศึกษาหาความรู้อย่างเท่าเทียมกันกับผู้ชาย โดยเริ่มต้นเมื่อนางเฮาส์ พร้อมด้วยสตรีมิชชันนารีอเมริกัน ได้ร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นที่วังหลัง และนางแมกฟาร์แลนด์ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นที่เพชรบุรี รวมทั้งอีกหลายแห่งตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย นับเป็นครั้งแรกที่สตรีสามัญได้มีโอกาสเท่าเทียมกับผู้ชายในด้านโอกาสของการเรียนรู้ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นในเรื่องบทบาทของสตรีในสังคม และสตรีที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนี้เองที่จะช่วยประเทศชาติพัฒนาด้านการศึกษาให้ขยายออกไปให้กว้างขวาง เพราะมีนักเรียนหญิงที่จบการศึกษาจากโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้ออกมาเป็นครูตามโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นโรงเรียนของมิชชันนารีเอง หรือโรงเรียนของรัฐบาลด้วย โดยดูได้จากข้อความที่ว่า "...เพราะว่าในราวปี 1900 ครูผู้หญิงที่ทำการสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาล

13 แห่ง และโรงเรียนมิชชันนารีที่พระราชาณาจักรล้วนแต่สำเร็จมาจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังทั้งสิ้น"¹ อีกข้อความหนึ่งก็กล่าวไว้คือ

ซึ่งโรงเรียนกุลสตรีวังหลังเป็นสำนักส่งนักเรียนที่จบหลักสูตรให้เป็นครูที่ ร.ร.ราชบุรี และ ร.ร.ใหม่ ๆ ของรัฐบาล เช่น โรงเรียนสายปัญญา ได้ ม.ร.ว.เคื่อง สนิทวงศ์ ไปเป็นอาจารย์ใหญ่ ร.ร.สตรีวิทยาได้ ครูพิมพ์ไปเป็นอาจารย์ใหญ่ และ ร.ร.ในต่างจังหวัดก็ได้นักเรียนที่จบ การศึกษาจากร.ร.วังหลังไปเป็นครู²

ฉะนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะว่าเป็นครั้งแรกในสังคมไทยที่สตรีมีบทบาทเท่าเทียมผู้ชายในการพัฒนาชาติบ้านเมือง และโรงเรียนที่มีชื่อนารีตั้งขึ้นมานี้ก็เหมือนกับเป็นสถาบันฝึกหัดครูที่หาหน้าที่ผลิตครูออกหาการสอนตามที่ต่าง ๆ ทำให้การศึกษาแพร่หลายเพื่อยกฐานะสตรีโดยทั่วไปให้มีบทบาททางสังคมให้มากขึ้น

จากการที่พวกมิชชันนารีสตรีได้เริ่มยกฐานะทางสังคมของสตรีไทยให้มีโอกาสเท่าเทียมกับชายนั้นพวกมิชชันนารีเหล่านี้พยายามที่จะชี้ให้สตรีไทยได้เห็นว่าหญิงและชายมีความสามารถไม่แตกต่างกัน โดยในปี พ.ศ. 2446 กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้การสอบไล่ชั้นมัธยมบริบูรณ์เป็นครั้งแรก ซึ่งนางสาวโคล์ ครูใหญ่ของโรงเรียนสตรีวังหลังได้จัดส่งนักเรียนของโรงเรียนเข้าร่วมสอบด้วย 4 คน สามารถสอบผ่านได้ 3 คน และมีนักเรียนคนหนึ่งได้รับรางวัลเกียรตินิยมเท่ากับผู้ชายคือ นางสาวคาค ประทีปเสน³ เป็นการแสดงให้เห็นว่าหญิงกับชายนั้นมีสถานภาพความสามารถเท่า ๆ กัน นับเป็นก้าวใหม่ของสังคมไทย

¹เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย หน้า 46

²คาค ประทีปเสน ร.ร.กุลสตรีวังหลังกับหม่อมโคล์ หน้า 13

³เคนเนธ อี แวลส์ อ.ค. หน้า 45

3. ผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี

ทางด้านความเชื่อในเรื่องศาสนานั้นตั้งแต่ระยะเริ่มแรกที่พวกมิชชันนารีได้เข้ามาสอนศาสนาในเมืองไทยเห็นถึงจะใช้วิธีการต่าง ๆ ช่วยในการเผยแพร่ศาสนา รวมทั้งการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมากด้วย แต่ว่าไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในเรื่องการดึงดูดคนไทยให้มีความเชื่อในศาสนาคริสต์ โดยดูได้จากงานของคณะมิชชันนารีอเมริกันที่เรียกว่า อเมริกันบอร์ค นั้นเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2374 - 2392 เป็นเวลา 18 ปี แต่ว่าไม่มีคนไทยเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาคริสต์เลยสักคนเดียว ส่วนงานเผยแพร่ศาสนาของคณะเฟรสไบเตเรียนบอร์คนั้นเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2383 ถึงวันที่ 5 สิงหาคม 2402 ได้มีคนไทยคนแรกชื่อ นายจีน เพียงคนเดียวที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2376 - 2406 เป็นระยะเวลาถึง 30 ปี มีผู้เปลี่ยนใจเข้ากับคณะอเมริกันแบพติสเพียง 45 คน ส่วนมากเป็นคนจีนอีกด้วย ซึ่ง เคนเนท อี แวลส์ ได้เขียนไว้เช่นนั้นถึงที่ใดกล่าวมาแล้วในบทก่อน นอกจาก เคนเนท อี แวลส์ จะได้เขียนไว้เช่นนั้นแล้วยังมีคนอื่น ๆ ที่กล่าวถึงความยากลำบากในการที่จะทำให้คนไทยเปลี่ยนศาสนาก็มีอีกเช่น จอห์น อี เอकिन ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นต่อหน้าพระกิตติคุณมากกว่าคนอื่น¹ จะเห็นว่างานเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นไม่ค่อยจะได้ผลนักในระยะแรก ๆ แต่ต่อมามีผู้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์กันมากขึ้น โดยเฉพาะในภาคเหนือจะประสบผลสำเร็จมากกว่าแห่งอื่น ๆ

ผล

ในเรื่องขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมนั้นมีผลมาก เนื่องจากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาไทยเราพยายามปรับปรุงประเทศของเราให้เป็นแบบสมัยใหม่ โดยรับเอาอารยธรรมบางอย่างของชาวตะวันตกเข้ามา จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ ของไทยบางอย่าง เช่น การถอดเสื้อเข้าเฝ้า หรือให้ประชาชนเฝ้ารับเสด็จได้โดยไม่ต้องปิดประตูหน้าต่างบ้านเรือนในขณะที่เสด็จผ่าน เป็นต้น

¹ แม้น พงศ์อุคม โปรเตสแตนต์ในรัตนโกสินทร์ หน้า 30

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงออกเฝ้าประกาศทาง ๆ แนะนำให้ประชาชนได้ปฏิบัติกันอีกด้วย แต่ทางสำนักงานของพวกมิชชันนารีนั้นได้จัดการฝึกนักเรียนในโรงเรียนของตนให้รู้แบบกับเกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะนักเรียนหญิงนั้นได้เล่าเรียนวิธีการเป็นแม่บ้านที่ดี รวมทั้งการเย็บปักถักร้อยเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ไม่ใช่ให้รู้แค่เพียงการหาอาหารตามแบบตะวันตกเท่านั้น เพราะถ้านักเรียนเหล่านั้นออกไปเป็นแม่บ้านที่ดีได้ก็จะทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องในครอบครัวปฏิบัติตามก็เท่ากับว่าคนในครอบครัวได้มีความเจริญตามขึ้นไปด้วย จากครอบครัวที่เจริญก็เท่ากับชาติจะเจริญตามไปด้วย เพราะครอบครัวเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่จะประกอบกันเป็นชาติ ถ้าสภาพภายในบ้านเรือนถูกสุขลักษณะแล้ว ก็จะทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสุขทั้งกายและจิตใจ มีความกระตือรือร้น ฉะนั้นพวกมิชชันนารีก็เห็นความจำเป็นในเรื่องนี้จึงอบรมให้นักเรียนได้รู้สึกรับผิดชอบในเรื่องนี้ไปว่าบ้านเรือนที่ตนอยู่นั้นจะใหญ่หรือเล็กเพียงใดก็ตาม แต่ว่าการอบรมนักเรียนของพวกมิชชันนารีนี้ไม่ใช่ว่าจะได้ผลหมด บางคนจบการศึกษาไปแล้วก็ไม่ได้นำไปปฏิบัติคือ เมื่อกลับไปอยู่ในสังคมเดิมก็ประพฤติปฏิบัติเหมือนเดิม โดยคุ้ได้จากข้อความที่นางสาวโคล์ ได้เขียนไว้ว่า

ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมมิตร (ซึ่งเคยได้ฝึกหัดในโรงเรียนเดียวกันก่อนเวลาที่เราได้มีเรือน) เห็นเรือนของบางคนแล้วรู้สึกเศร้าใจนักด้วยดูเหมือนเขาได้เสียเวลาร่ำเรียนเปล่า ๆ เพราะเขาไม่ได้ใช้สิ่งที่ได้เรียนเลยปล่อยให้โสโครกและรุงรังเต็มคน เรือนอย่างนี้ไม่ชักชวนแขก หรือไม่เป็นที่โลมใจเจ้าของด้วย ไกร ๆ กิ่งไม้ตึก¹

¹แผนกจกหมายเหตุ วิทยาลัยพายัพ สุภาภิมตแม่เรือน กุลสตรีวังหลังโรงเรียน

จากข้อความที่ยกมานั้นจะเห็นได้ว่า โรงเรียนของพวกมิชชันนารีได้สอนการจัดบ้านเรือนให้สะอาดถูกสุขลักษณะ ไม่ใช่สอนเฉพาะการทำอาหารแบบตะวันตกเท่านั้น และเวลานักเรียนจบออกไปมีครอบครัวครูที่สอนก็ได้ออกไปเยี่ยมเยียนดูว่าที่เรียนไปนั้นนำไปใช้ได้ผลเพียงไร อีกอย่างหนึ่งคือ การสอนให้นักเรียนได้รู้ถึงการเตรียมอาหารสำหรับคนป่วยไข้ที่ถูกต้อง รวมทั้งวิธีการรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย นอกจากนั้นก็ยังมีส่วนอื่น ๆ อีกมากมายที่โรงเรียนของมิชชันนารีได้อบรม สอน ให้นักเรียนเหมือนกับโรงเรียนการเรือนในสมัยต่อมา เช่น การทำอาหารสำหรับเด็กเล็ก ๆ วิธีเลี้ยงเด็ก การทำอาหารแบบตะวันตก การซักผ้า การต้อนรับแขก¹ เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมของชาวยุโรปที่เข้ามาสู่คนสามัญนั้นส่วนใหญ่เข้ามาทางพวกมิชชันนารีนี้ภายในประเทศตนเองเป็นส่วนใหญ่

4. ผลทางด้านการศึกษา

4.1 การจัดการศึกษาของเอกชนโดยพวกมิชชันนารีภายในประเทศตนเองนั้น น่าจะเป็นแนวทางให้กับรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำมาจัดการศึกษาให้กับคนทั่วไป เพราะว่าหลังจากที่ แมกฟาร์แลนด์ ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี คือ โรงเรียนแอนนา รุเทอร์ฟอร์ด ดิคเคย์ (Anna Rutherford Dickey) ในปี พ.ศ. 2409 ซึ่งเป็นโรงเรียนแห่งแรกในท้องถิ่นนั้น² ต่อมา แมกฟาร์แลนด์ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มาช่วยจัดการศึกษา คือ การจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาล โดยเริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2421³ และได้จัดตั้งโรงเรียน

¹แผนกจดหมายเหตุ วิทยาลัยพายัพ สุภาสิตแม่เรือน กุศลศรีวังหลังโรงเรียน 1/72 - 26 หน้า 9 - 46

²แผนกจดหมายเหตุวิทยาลัยพายัพ Rare Document, S.G. McFarland In Memorial Undate, 001/78a

³กองจดหมายเหตุ กรมศึกษากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/31 S.G. McFarland in personal letter to H.E. Chow Phya Bhaskarawongse on February 1, 1895.

สวนอนันต์ ซึ่งถือกันว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกของรัฐบาลที่ได้จัดตั้งขึ้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2434 โรงเรียนสวนอนันต์ได้ย้ายมาอยู่ที่โรงเรียนสุนันทาลัย แต่ในปี พ.ศ. 2436 โรงเรียนสุนันทาลัยก็ปิดลงอีกเช่นกัน แต่ในช่วงที่แมกฟาร์แลนด์ได้มาทำหน้าที่จัดการศึกษาให้กับรัฐบาลไทยนั้น แมกฟาร์แลนด์ได้เป็นผู้วางหลักสูตรเกี่ยวกับตำราเรียนทั้งหมดให้กับรัฐบาล¹ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบภาระกิจในด้านการจัดการเกี่ยวกับโรงเรียนให้กับแมกฟาร์แลนด์ทำ โดยดูได้จากข้อความที่ว่า

ให้หม่อมแมกฟาร์แลนด์มาตั้งโรงเรียนในกรุงเทพฯ และจะพระราชทานเงินปีละ 200 ชั่ง...แต่หม่อมจะต้องอยู่ในบังคับข้าราชการคนใดคนหนึ่ง ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นธุระในโรงสกูล...และการที่จะหานักเรียนเข้าในโรงสกูลนั้นต้องมอบให้เป็นธุระของหม่อมห้างสิ้น หม่อมจะต้องรับผิดชอบทุกอย่าง²

จะเห็นว่าทุกอย่างในเรื่องการจัดการศึกษา หรือเกี่ยวกับโรงเรียนนั้น แมกฟาร์แลนด์ต้องจัดการทั้งหมดทั้งเรื่องการวางหลักสูตร การรับเด็กนักเรียนเข้าเรียน หรือแม้แต่ทำการสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรก แมกฟาร์แลนด์ก็เป็นผู้ทำขึ้นเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2422³

¹แผนกจดหมายเหตุ วชิยาจารย์พชัย Rare Document, S.G. McFarland In Memorial Undate. 001/78a

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันภาค 7 พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โทหม่อมเจ้าวรารังศิริศรีวัธ
2 กรกฎาคม 2477 หน้า 164 - 165

³กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร สารบัญสมุคพิเศษ รัชกาลที่ 5 เล่ม 4
แมกฟาร์แลนด์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1240 - 1241 หน้า 57

พจนาน

ผลจากการสอบไล่ในครั้งนั้นเป็นที่พอใจมาก มีการโฆษณาว่าเป็นการที่ยิ่งกว่าส่งคนไปเรียน
ยังต่างประเทศ เพราะครูที่มาทำการสอนนั้นก็ล้วนชาวต่างประเทศ และเข้าใจภาษาไทย
เป็นอย่างดี แมกฟาร์แลนด์ได้กำหนดหลักสูตรไว้ว่าต้องเรียน 5 ปี มีเรียนทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษ แบ่งออกเป็นวันละ 2 ภาค คือ เรียนภาษาไทยครึ่งวัน ภาษาอังกฤษอีก
ครึ่งวัน แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2424 ได้เพิ่มวิชาอื่น ๆ เข้าไปในหลักสูตรอีกคือ วิชา
วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ปี พ.ศ. 2426 เพิ่มวิชาฟิสิกส์ การโทรเลข
และการทหารเรือเข้าไปอีก¹ หลังจากที่โรงเรียนสุนันทาลัยปิดลง แมกฟาร์แลนด์ ได้ย้าย
มาอยู่ที่กองแปลตำรา และแต่งตำราเรียนในกรมศึกษาธิการ และทำงานต่อมาจนกระทั่งถึง
วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2438 จึงกราบบังคมทูลลาออก รวมเวลาที่เข้ารับราชการอยู่เป็น
เวลา 16 ปี² จะเห็นได้ว่า แมกฟาร์แลนด์ในระยะหลังได้เข้ามาอยู่ที่กองแปลตำรา และ
แต่งตำราเรียน ซึ่งเป็นงานที่สำคัญมาก เพราะว่าตำรับตำราที่เรียนกันในสมัยนั้นเป็นตำรา
ที่เราเอาแบบอย่างมาจากตะวันตกเป็นภาษาต่างชาติทั้งนั้น โดยรู้ได้จากข้อความที่ว่า

วิชาความรู้ที่จะสอนในชั้นอุดมศึกษาต่อไปภายหน้า โดยมากคงจะเป็นวิชา
ที่เรารับมาจากฝรั่ง และสำหรับตำราสำหรับเล่าเรียนวิชาความรู้ นั้น ๆ
อย่างก็มีอยู่ในภาษาฝรั่ง บัญหาว่าเราจะสอนวิชาชั้นอุดมศึกษาเหล่านั้น
ในภาษาไทย หรือในภาษาฝรั่ง แต่จะต้องหาครูผู้สั่งสอนที่รู้ภาษาไทยและ
จะต้องแปลตำรับตำรา สำหรับวิชาความรู้ นั้น ๆ ออกพิมพ์เป็นภาษาไทย³

¹ พิไลวรรณ แสงคำ บทบาทชาวต่างประเทศที่มีต่อการจัดการศึกษาในราชสำนัก
สมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453 หน้า 107 - 108

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/31 S.G. McFarland
in personal letter to H.E. Chow Phya Bhaskarawongse on February 1, 1895.

³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/5 ความเห็นเรื่อง
การศึกษาของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ไม่ลงวันที่

จากข้อความที่ยกมานั้นจะเห็นว่าปัญหาที่สำคัญของการศึกษาในสมัยนั้นก็คือยังไม่มีตำราเรียนที่เป็นภาษาไทย โดยเฉพาะวิทยาการที่ได้รับมาจากตะวันตก ทำให้การศึกษาไม่สามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี ด้วยเหตุนี้ทางรัฐบาลจึงจัดตั้งกองแปลตำรา และแต่งตำราเรียนขึ้นมา จึงจำเป็นต้องหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและเข้าใจทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี แต่กรมศึกษาธิการสมัยนั้นยังขาดผู้ที่มีความสามารถด้านนี้¹ ซึ่ง แมกฟาร์แลนด์ เป็นบุคคลที่มีความสามารถตรงตามความต้องการของรัฐบาล ดังนั้น แมกฟาร์แลนด์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการแปลและแต่งตำราเรียนให้กับรัฐบาลตั้งแต่นั้นมา

จากการที่การจัดการศึกษาของไทยในระยะเริ่มแรกสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ยังขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านจัดการศึกษานี้เอง รัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบให้แมกฟาร์แลนด์ดำเนินการตั้งแต่ก่อนที่จะตั้งกรมศึกษาธิการ² ซึ่งแมกฟาร์แลนด์ได้รับราชการอยู่จนถึง 16 ปี ได้จัดการทั้งทางด้านการศึกษา เริ่มตั้งแต่จัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา เป็นครูสอนรวมทั้งจัดการแปลตำรา และแต่งตำราขึ้นมา นับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญทางการศึกษาเป็นอย่างมาก ซึ่งแมกฟาร์แลนด์ก็เป็นมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์คนหนึ่งที่ได้เคยจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนของตนมาแล้ว เมื่อมามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับรัฐบาลก็ย่อมจัดการตามที่ตนเคยมีประสบการณ์ในการจัดตั้งโรงเรียนมาก่อน ฉะนั้นเราจึงสามารถกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้นเป็นแบบอย่างให้กับรัฐบาลไทยได้มาจัดให้กับสามัญชนทั่วไปในระยะต่อมา

4.2 การจัดการศึกษาของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นี้เป็นการช่วยขยายการศึกษาของราษฎรให้แพร่หลายยิ่งขึ้นคือ ในขณะที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทยนั้น การศึกษาของคนไทยโดยทั่วไปยังคงเรียนกันตามวัด

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/31 ที่ 55/10968
เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 31 มีนาคม
ร.ศ. 113

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ. 2/5(86)
ความเห็นเรื่องการศึกษาของกรม ระเบียบข้าราชการนาภาพ ไม่ลงวันที่

แต่ส่วนใหญ่คงจะมีมาตรฐานในการให้ความรู้ไม่ดีเท่าที่ควร ดังที่สมเด็จพระยาคำวงศ์
 ราชานุภาพ ได้แสดงความคิดเห็นไว้เมื่อจะเริ่มก่อตั้งโรงเรียนตามแบบตะวันตกขึ้นมาว่า
 "...ถึงว่าวัดเป็นที่เล่าเรียนของราษฎรอยู่แล้วก็จริง แต่ความสามารถในการฝึกสอน เมื่อว่า
 โดยทั่วไปยังต่ำมาก วัดโดยมากแม้จะสอนให้อ่านเขียนหนังสือได้ถูกต้องก็ไม่ได้..."¹ วัดที่
 ทำการสอนหนังสือนั้นยังไม่มี การควบคุมให้เป็นระบบโรงเรียนดังเช่นในปัจจุบัน แต่พวก
 มิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์เป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่จัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนขึ้น
 ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดหลายแห่งด้วยกัน ในกรุงเทพฯ เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง
 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน ส่วนในต่างจังหวัดมีหลายแห่งด้วยกัน เช่น ที่นครศรีธรรมราช
 ตรีัง เพชรบุรี ราชบุรี พิจิตรโลก ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน ฉะนัง
 จากการที่ในขณะนั้นรัฐบาลยังไม่ได้จัดการศึกษาให้กับประชาชนในรูปแบบโรงเรียน แต่พวก
 มิชชันนารีได้ทำขึ้นมาก่อนและขยายออกไปตามต่างจังหวัดมากมายนี้เองก็เท่ากับเป็นการช่วย
 ขยายการศึกษาของสามัญชนให้กว้างขวางออกไปยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5
 นั้นการศึกษาของสตรียังอยู่ในวงแคบมาก แต่พวกมิชชันนารีได้ขยายการสอนสตรีออกไปทั้งใน
 กรุงเทพฯ และหัวเมืองก่อนที่รัฐบาลจะได้จัดการสร้างโรงเรียนสตรีขึ้นอีกเป็นเวลานาน
 เพราะรัฐบาลยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงินไปทะนุบำรุงประเทศชาติด้านอื่น ๆ ก่อน และ
 เนื่องจากขนบธรรมเนียมของเราที่ว่าสตรีนั้นยังไม่มี ความจำเป็นมากนักในด้านการศึกษา ฉะนั้น
 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 แล้วทางรัฐบาลไทยก็ยังไม่ค่อยมีเงินทุนพอที่จะจัดสร้างโรงเรียนสตรีให้กับ
 ราษฎรเลย แต่ราษฎรได้ช่วยกันเรียไรเงินกันเองสร้างโรงเรียนขึ้นมา คุ้ได้จากข้อความที่
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ได้เขียนรายงานไปยังมหาเสวกเอกพระยาจักรปรานีศรีวิสุทธี
 ราชเลขา ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2464 ว่า

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร. 5 ศ. 2/5(86)
ความเห็น เรื่องการศึกษาของกรมพระยาคำวงศ์ราชานุภาพ ไม่ลงวันที่

ด้วยเหตุผลราชบุรีมีใบบอกมาว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีได้เรียไร
เงินจากราษฎรไ้เงิน 2700 บาท จึงได้จัดการสร้างโรงเรียนสตรี
ขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี การก่อสร้างแล้วเสร็จ ผู้บริจาคทรัพย์พร้อมใจกัน
อุทิศส่วนกุศลนอมเกล้าถวายแด่พระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช และขอ
พระราชทานนามโรงเรียนเพื่อเป็นเกียรติยศสืบต่อไป ข้าพเจ้าเห็นว่า
ถึงแม้จำนวนเงินที่จัดการก่อสร้างโรงเรียนขึ้นนี้ไม่สู้มากนักก็จริง แต่ก็
ได้ทำไว้ด้วยความมั่นคงนับว่าเป็นถาวรวัตถุได้¹

อีกข้อความหนึ่งที่ว่า

ข้าราชการ ราษฎรนครศรีธรรมราช ได้ช่วยกันออกเงินสร้างโรงเรียน
ที่วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช บัดนี้สร้างเสร็จ สมเด็จพระเจ้า
น้อยยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร จะทรงทาพิธีเปิดเป็นสถาน
ศึกษา วันที่ 22 ตุลาคม และได้รับพระราชทานนามว่า เบญจมาศวิศ²

จากข้อความที่ยกมาเป็นตัวอย่าง จะเห็นว่าเป็นเงินที่พวกราษฎรได้จัดการเรียไร
กันเอง ฉะนั้นส่วนที่พวกมิชชันนารีได้ไปจัดการศึกษาขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศนั้น
นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยรัฐบาลขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวาง ในขณะที่รัฐบาลยังทำ

¹กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ก.4/40 จดหมาย
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถึงมหาเสวกเอกพระยาจักรีปราณีศรีวิสุทธิ ลงวันที่ 13
กรกฎาคม 2464

²กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ศ 4/40 จดหมาย
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถึงมหาเสวกเอกพระยาจักรีปราณีศรีวิสุทธิ ลงวันที่ 3 ตุลาคม
2460

ไปได้เต็มที่ และจะเห็นว่าพวกมิชชันนารีได้ไปจัดการศึกษาก่อนที่จะรัฐบาลจะสามารถจัดการเองได้เป็นเวลานานมาก เช่น ที่เพชรบุรี มิชชันนารีได้ไปเริ่มตั้งโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2408 แต่จากข้อความที่ยกมานั้นโรงเรียนสตรีของรัฐบาลที่จังหวัดเพชรบุรีนั้นมาเริ่มในปี พ.ศ. 2464 จะเห็นว่าเป็นเวลาถึงครึ่งศตวรรษที่โรงเรียนของมิชชันนารีในกายโปรเทศแทนท์ได้รับใช้สังคมทางด้านการให้การศึกษา ซึ่งนับว่ามีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นการจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารียังเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยขยายการศึกษาให้แพร่หลายไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ โดยรับนักเรียนจากแต่ละท้องถิ่นมาเรียน เมื่อเรียนจบออกไปแล้วก็ให้กลับไปสอนยังหมู่บ้านของตนเอง¹ เท่ากับเปิดโรงเรียนขึ้นอีกตามหมู่บ้านเดิมของนักเรียน โรงเรียนที่ฝึกอบรมนักเรียนออกไปสอนหนังสือก็มีโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โรงเรียนปรีณสร้อยแกล และโรงเรียนคาราวินทาศัย จะเห็นว่าวิธีนี้เป็นวิธีขยายการศึกษาได้อย่างกว้างขวางมาก จึงเกิดโรงเรียนขึ้นอีกตามหมู่บ้านต่าง ๆ มากมาย² นักเรียนที่จบจากโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนี้ไปช่วยสอนเฉพาะโรงเรียนในเครือของโปรเทศแทนท์เท่านั้น แต่จะออกไปสอนตามโรงเรียนรัฐบาลด้วยก็ได้กล่าวมาแล้ว นับว่าเป็นการช่วยขยายการศึกษาให้กว้างขวางทั้งทางบ้านโรงเรียนของเอกชน และของรัฐบาล

¹ School and Scholars. The Laos News. No. 3 Vol. III July 1906

p. 29

² John H. Freeman. An Oriental Land of the Free. p.p. 152 -

4.3 การจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ เป็นการวางพื้นฐานการศึกษาแบบแผนใหม่ตามแบบตะวันตกให้กับประเทศไทย ทั้งทางด้านสายสามัญ สายอาชีพ และพยาบาล

4.3.1 ทางด้านสายสามัญ ในขณะที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เริ่มเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น คนไทยโดยทั่วไปยังเรียนหนังสือกันตามแบบสมัยโบราณ แต่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้มาจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียนตามแบบตะวันตก คือ มีชั้นเรียนระดับต่าง ๆ มีเวลาเรียนวิชาที่เรียนแน่นอน รวมทั้งมีการสอบไล่เลื่อนชั้น พวกมิชชันนารีได้เข้ามาเริ่มจัดตั้งโรงเรียนตั้งแต่รัชกาลที่ 3 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีโรงเรียนของรัฐบาลเกิดขึ้น ฉะนั้นระยะเวลาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 ถึงตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น หน้าที่ในการสอนนักเรียนในระบบโรงเรียนจึงเป็นหน้าที่ของมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ จึงเท่ากับโรงเรียนของมิชชันนารีได้เป็นผู้วางรากฐานการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนที่มีการการสอน การวางเรียนแน่นอนจนกระทั่งการสอบไล่จนจบหลักสูตรให้กับคนไทยมาก่อนที่รัฐบาลจะสามารถจัดการศึกษาให้กับราษฎรได้ และเมื่อเกิดโรงเรียนหลวงขึ้นแล้วรัฐบาลก็ยังจำเป็นต้องช่วยบำรุงโรงเรียนเซนต์ดอมินิก เพราะเป็นการช่วยขยายการศึกษาให้กว้างขวางออกไป¹

4.3.2 ทางด้านอาชีพศึกษา โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่จัดตั้งขึ้นมานั้น นอกจากจะเป็นผู้ริเริ่มวางรากฐานการสอนในระบบของโรงเรียนแล้ว พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ยังเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่จัดการศึกษาแบบอาชีพศึกษาในระบบโรงเรียนให้กับคนไทยเป็นครั้งแรก โดยเริ่มตั้งแก่นในโรงเรียนของมิชชันนารีที่เป็นโรงเรียนสตรีจะจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนได้เรียนทั้งทางด้านความรู้สามัญ และความรู้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เช่น ที่โรงเรียนสตรีของ

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5(30)

นางแมกฟาร์แลนด์ ที่จังหวัดเพชรบุรี โดยที่นางแมกฟาร์แลนด์เป็นคนแรกที่นำจักรเย็บผ้าเข้ามาฝึกหัดนักเรียนให้รู้จักเย็บเสื้อผ้าได้ และเย็บเสื้อผ้าขายหารายได้ให้กับนักเรียน ถึงที่ใดกล่าวมาแล้วในบทก่อน นับเป็นครั้งแรกที่คนไทยใช้เครื่องจักรเย็บเสื้อผ้าแทนมือ รวมทั้งเป็นครั้งแรกเช่นกันที่เกิดโรงเรียนอาชีวศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนสมัยใหม่ และไม่ใช่ว่าโรงเรียนของมิชชันนารีจะฝึกหัดทางด้านอาชีพให้กับนักเรียนเฉพาะที่โรงเรียนของนางแมกฟาร์แลนด์ที่จังหวัดเพชรบุรีเท่านั้น แต่โรงเรียนสตรีทุกแห่งของมิชชันนารีจะนำเอาวิชาเย็บปักถักร้อย เย็บเสื้อผ้ามาฝึกนักเรียน เช่น นางเฮาส์ ได้นำเอาจักรมาให้นักเรียนโรงเรียนวังหลัง ได้ฝึกหัดเช่นกัน หรือที่เชียงใหม่แมกกิลวารี ก็ได้ฝึกเด็กเช่นกันเหมือนกัน¹ ซึ่งการนำวิชาเย็บปักถักร้อยมาสอนให้กับนักเรียนนั้นต่อมาก็ได้มีโรงเรียนการช่างของรัฐบาลเกิดขึ้นในสมัยหลัง นับว่าพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้วางรากฐานริเริ่มทางด้านการศึกษาของสตรีไทย

ส่วนทางด้านนักเรียนชายก็เช่นเดียวกันที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่เริ่มจัดการศึกษาทางด้านเกษตรกรรมในรูปแบบของโรงเรียนขึ้นมาที่จังหวัดลำปาง อันที่จริงประเทศไทยเป็นประเทศที่มีเนื้อที่ในการเพาะปลูกมากมาย และอาชีพของคนส่วนใหญ่ก็คือ การเกษตรกรรม ผลจากข้อนี้ที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เห็นว่าควรจะให้การเรียนรู้ทางการเกษตรกับนักเรียนเพื่อจะได้นำวิชาความรู้ที่เรียนไปเอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของแต่ละครอบครัว ซึ่งในที่สุดก็จะเป็นผลดีต่อประเทศชาติ แต่ว่าประเทศไทยในขณะนั้นยังไม่มีการใช้เครื่องจักรเข้าช่วยในการทำงาน ด้วยเหตุนี้พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ จึงเริ่มจัดตั้งโรงเรียนเกษตรขึ้นมาในปี พ.ศ. 2436² อาจกล่าวได้ว่าตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก ดังปรากฏในความเห็นของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 214

² Ibid. p. 216

ได้กราบทูลเรื่องการศึกษา ลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2442 ว่า

"...ว่าควรจะเปิดเรียน...คือ การนำรูปศิลปศาสตร์สำหรับให้ความรู้ และอุทิศทุนชักชวนให้บุตรทั้งหลายมีฝีมือ และความรยันขันแข็งที่จะทำมา แลเลี้ยงชีพ ด้วยการค้าและการเพาะปลูก เป็นต้น จัดตั้งขึ้น เป็นโรงเรียนสำหรับฝึกหัดไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วไป ซึ่งมีชื่อในภาษาอังกฤษว่า Industrial School..."¹

จากข้อความนี้แสดงว่าในปี พ.ศ. 2442 รัฐบาลไทยก็ยังไม่ได้ตั้งโรงเรียนทาง คำนวณวิชาขึ้นเลย เป็นแต่เพียงที่มีโครงการเท่านั้น นอกจากนั้นโรงเรียนอาชีวศึกษาที่ พวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ได้จัดตั้งขึ้นมานั้นยังได้สั่งเครื่องจักรเข้ามาใช้ในด้าน การเกษตรของโรงเรียนเป็นครั้งแรก แต่ว่าไม่ประสบความสำเร็จในด้านการใช้เครื่องจักร เล่านั้น เนื่องจากยังไม่เหมาะ กับสภาพภูมิประเทศ แต่ถึงอย่างไรก็ดีการเริ่มต้นเป็น ครั้งแรกของโรงเรียนเกษตรกรรมที่ใช้เครื่องจักรเข้าทำงานแทนคนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะ จะเป็นแนวทางให้กับการจัดการโรงเรียนเกษตรกรรมของรัฐในเวลาต่อมา

¹ กองจดหมายเหตุนครบาล กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/3 ความเห็นของ
พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กราบทูลเรื่องการศึกษา ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 117

4.3.3 ทางด้านการพยาบาล จากการที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้จัดการสอนพยาบาลขึ้นที่โรงพยาบาลแมคคอมมิค ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2457¹ มีผลทำให้ผู้ที่ศึกษาทางด้านการพยาบาลไม่ต้องเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ และมีผลทำให้ประเทศไทยขณะนั้นมีพยาบาลออกมารับใช้สังคมได้มากขึ้น จะทำให้การรักษาพยาบาลคนไทยดีขึ้น การฝึกพยาบาลนี้จะทำการฝึกที่โรงพยาบาลแมคคอมมิคที่เชียงใหม่ และสามารถผลิตพยาบาลออกมาให้สัมพันธ์กับการขยายตัวของโรงพยาบาลของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ โดยเฉพาะโรงพยาบาลแมคคอมมิคมีมาตรฐานในด้านการรักษาพยาบาลดี มีชื่อเสียงมากในภาคเหนือ ซึ่งมีส่วนช่วยเหลือบริการคนในภาคเหนือเป็นอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าผลสะท้อนที่เกิดจากการที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เข้ามาจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทยมีผลมากมาย เพราะงานที่พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์มาทำนั้นจะทำในฐานะเป็นผู้เริ่มต้นเป็นครั้งแรกในด้านการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านการศึกษา การพยาบาล หรือการเผยแพร่อารยธรรมตะวันตก จากการที่เป็นผู้นำมาครั้งแรกนี้เองจึงจัดได้ว่าเป็นผู้ที่ได้วางรากฐานในด้านต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ให้กับสังคมไทยเรา ถึงแม้ว่าบางด้านบางอย่างจะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็มีความสำคัญในฐานะที่ได้เริ่มวางแนวทางไว้ให้เป็นครั้งแรก

¹ George Bradley McFarland. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. p. 217

การศึกษาของคนไทยในสมัยก่อนนั้น พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการให้การศึกษาเล่าเรียนกับประชาชนทั่วไป พระสงฆ์จะหาหน้าที่เป็นครูให้ความรู้กับเด็กที่มาเล่าเรียน ซึ่งจะโดยเฉพาะเด็กผู้ชายเท่านั้น อาจจะมาเรียนในตอนเช้าแล้วกลับตอนเย็นแต่โดยมากจะกินนอนอยู่ที่วัดเพื่อรับใช้พระไปด้วย เด็กผู้หญิงของไทยมีโอกาสน้อยในการศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับหนังสือเพราะไม่สามารถจะไปเรียนกับพระได้เช่นเดียวกับเด็กชาย นอกจากเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางชั้นสูงซึ่งมีฐานะดีก็มีกะหาครูมาสอนให้กับบุตรหลานของตนที่บ้านจึงจะมีโอกาสเรียนรู้ได้ ตามประเพณีของเรานั้นพ่อแม่ที่มีลูกผู้หญิงก็ไม่นิยมให้ลูกสาวของตนได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือ แต่จะเรียนการเป็นแม่บ้านแม่เรือนจากครอบครัวของตน

ต่อมาพอถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกชาวฝรั่งเศสได้เข้ามาในประเทศไทยเพื่อที่จะสอนศาสนาคริสต์ให้กับคนไทย จึงตั้งวัดทางศาสนาคริสต์ขึ้นพร้อมทั้งตั้งโรงเรียนขึ้นมาเพื่อสอนหนังสือควบคู่กันไปด้วย นับเป็นโรงเรียนเอกชนที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย มิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกก็เป็นกลุ่มบุคคลชาวตะวันตกกลุ่มแรกที่เข้ามามีบทบาทในการให้การศึกษากับคนไทย พวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีทั้งทางด้านการเงินและสถานที่ที่จะใช้ก่อสร้างวัดและโรงเรียนจากบุคคลสำคัญของประเทศไทย คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเมื่อตอนช่วงขณะนั้นได้รับยศเป็นเจ้าพระยาวิไชยเณร การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมานั้นมีทั้งที่กรุงศรีอยุธยาและลพบุรี นอกจากนั้นยังได้จัดส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อยังประเทศฝรั่งเศสด้วย แต่ว่าการวัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกยังไปทันจะไ้ตกก็เกิดความวุ่นวายทางการเมืองขึ้นในประเทศไทย คือตอนใกล้สิ้นรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนทำให้โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิกบางแห่งต้องหยุดชะงักลง ถึงแม้จะมีโรงเรียนอีกบางแห่งที่ยังคงทำการสอนเรื่อยมา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ก็ขาดผู้ให้การสนับสนุนจึงไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควรและไม่มียุทธศาสตร์สำคัญมากนัก

พอถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้มีพวกมิชชันนารีอีกพวกหนึ่งเข้ามาสอนศาสนาคริสต์ในเมืองไทย มิชชันนารีกลุ่มนี้คือ มิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ มิชชันนารีกลุ่มนี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อต้องการสอนศาสนาเช่นเดียวกับพวกมิชชันนารีนิยายโรมันคาทอลิก และก็ใช้วิธีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาส่วนเด็กเพื่อจะเป็นหนทางนำไปสู่การสอนศาสนาคริสต์เหมือนกัน พวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมากมายด้วยกัน

วิธีการในการดำเนินงานการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์นั้นมีวิธีการต่าง ๆ หลายอย่างด้วยกันคือ ทั้งหาเงินด้วยการเรียไ้รทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศ ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลไทย หรือใช้เงินจากมรดกของพวกมิชชันนารี เป็นต้น ซึ่งพวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์มีความมากมายในการดำเนินงาน แต่ก็ได้พยายามหาทุกวิถีทางเพื่อที่จะได้เงินมาเพื่อกำเนินกิจการของโรงเรียนจนกระทั่งมีอาคารสถานที่เรียน แต่ก็อุปสรรคอื่นตามมามีคือต้องหานักเรียนมาเรียนในโรงเรียนซึ่งในระยะเริ่มแรกนั้นเป็นเรื่องที่มีความลำบากมาก เพราะผู้ปกครองของนักเรียนกลัวว่าลูกหลานของตนจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์จึงไม่ยอมให้ลูกหลานของตนมาเรียนที่โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ ฉะนั้นจึงหานักเรียนที่จะมาเรียนยากมาก พวกมิชชันนารีเหล่านี้จึงใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะได้เด็กมาเรียน คือจ้างให้มาเรียนโดยจ่ายเงินให้เป็นรายวันก็มี หรือไม่ก็จ่ายให้เป็นรายเดือน นอกจากนั้นก็ได้วิธีฝึกให้ทำงานบ้านหรือสร้างความเชื่อมน่าสนใจในหมู่ขุนนางและเจ้าปกครอง วิธีที่ได้ผลที่สุดก็คือการจ้างให้มาเรียนแต่ว่าโรงเรียนต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการจ้างเด็กให้มาเรียน ในที่สุดก็เป็นปัญหาทำให้โรงเรียนมีเงินไม่พอที่จะดำเนินการต่อไป แต่ถึงแม้จะมีอุปสรรคต่าง ๆ มากมายก็ตามแต่พวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ก็พยายามฟันฝ่าอุปสรรคเหล่านั้นไปได้

ส่วนผลที่เกิดจากการที่พวกมิชชันนารีนิยายโปรเตสแตนต์ได้มาจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทยนั้นมากมายด้วยกัน ทั้งทางด้านการเมือง สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และการศึกษา ทางด้านการเมืองมีผลเนื่องมาจากในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นพระองค์

ได้ทรงพยายามจะปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตกเพื่อให้ได้เป็นที่ยอมรับของชาติตะวันตก
 ว่ามีอารยธรรมที่เท่าเทียมกัน และผู้ทำอารยธรรมแบบใหม่ตามแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่
 มากที่สุดก็คือ พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย
 เพราะได้ถ่ายทอดอารยธรรมดังกล่าวนี้ให้ทั้งชนชั้นสูงและสามัญชนด้วยการจัดตั้งโรงเรียน
 ขึ้นมาทำการสอนหนังสือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเป็นระยะเวลาที่ราวตะวันตกกำลังล่า
 อาณานิคมอยู่ ฉะนั้นการดำเนินนโยบายทางด้านต่างประเทศเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ซึ่ง
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถดำเนินได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระองค์
 ทรงทราบความต้องการ ความรู้สึกนึกคิดของชาวตะวันตกได้เป็นอย่างดี ในขณะที่มีการ
 แลกเปลี่ยนทางการทูตกันระหว่างตะวันตกกับตะวันออกนั้นมักจะมีความขัดแย้งทางด้าน
 วัฒนธรรมที่แตกต่างกันซึ่งจะนำไปสู่การปะทุกันขึ้นในที่สุด แลรัชกาลที่ 4 ทรงเข้าใจ
 วัฒนธรรมของตะวันตกเป็นอย่างดี ทำให้ทรงสามารถดำเนินนโยบายหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง
 ไปได้ ซึ่งรัชกาลที่ 4 ก็ได้ทรงศึกษาเรียนรู้มาจากการที่พวกมิชชันนารีได้เข้ามาจัดการศึกษา
 ขึ้นในประเทศไทย ส่วนผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ผลทางด้านการศึกษาเพราะพวก
 มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้ริเริ่มการจัดตั้งโรงเรียนตามแบบสมัยกันถึงเช่นปัจจุบัน
 ขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ทั้งโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิงก่อนรัฐบาลจะได้จัดตั้ง
 โรงเรียนชนิดใด ๆ ขึ้น และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงโปรดให้
 มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่มีประสบการณ์ในการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนให้เข้าไป
 ช่วยเหลือรัฐบาลจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในเวลาต่อมา บิชอปนารีผู้นั้นคือ แมกฟาร์แลนด์
 ซึ่งต่อมาได้ขยายโรงเรียนมาสู่ประชาชนในภายหลัง แก่การจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันนารี
 นิกายโปรเตสแตนต์ในระยะแรก ๆ นั้นเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานที่รัฐบาลจะสามารถจัดการศึกษา
 ให้กับประชาชนได้ โรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ได้รับการะในการสอนเด็ก
 ทั้งชายและหญิงมานานทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด นับว่ามีประโยชน์มากต่อสังคมเพราะ
 โรงเรียนของพวกมิชชันนารีเหล่านี้มีมากทั้งภาคใต้ ภาคกลาง และภาคเหนือ ยกเว้น
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้นที่ไม่มี เพราะการคมนาคมในสมัยก่อนนั้นไปภาคตะวันออก
 เฉียงเหนือลำบากมาก งานทางด้านโรงเรียนของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์จึง
 ไม่มีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากนั้นการจัดการศึกษาของพวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ยังได้เป็นผู้ริเริ่มจัดการศึกษาทั้งทางศาสนา อาริฟ และการพยาบาลขึ้นเป็นครั้งแรกก่อนที่รัฐบาลจะทำ ฉะนั้นจึงเท่ากับเป็นผู้วางแนวทางการศึกษาค้นต่าง ๆ เหล่านี้ไว้เช่นกัน ถึงแม้ว่าเมื่อถึงเวลาที่รัฐบาลสามารถจัดการศึกษากับประชาชนได้ก็ตาม แต่โรงเรียนของพวกมิช - มิชชันนารีบิก เยโปรเตสแตนต์เหล่านี้ก็ยังเป็นแหล่งให้การศึกษาควบคู่กับโรงเรียนของรัฐบาล ต่อมา ถ้าพิจารณากันอย่างผิวเผินจะดูเหมือนว่าไม่มีความสำคัญมากนัก แต่ว่าถ้าย้อนหลังไปประมาณ 150 ปี แล้วงานของพวกมิชชันนารีที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นของสำคัญที่สุด เพราะเป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก เป็นจุดกำเนิดหรือเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาในระบบโรงเรียนดังเช่นปัจจุบัน ฉะนั้นจึงถือได้ว่า พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เป็นผู้นำเรารู้การศึกษาแบบใหม่ การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนของมิชชันนารี นิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นมานั้นเกิดจากอุดมการณ์ที่แน่วแน่ในการที่จะสอนศาสนาคริสต์ให้กับคนไทยนั่นเอง แต่ถึงแม้จะไปได้จนมากบายนักในเรื่องการสอนศาสนา แต่มีผลอย่างมากมายให้กับสังคมไทยก็คือ ทางด้านการศึกษา เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่ไปสามารถจะประมาณค่าได้

๒๖ วรรณกรรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารต้นต้น

ก. เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร สารบัญสมุดพิเศษ รัชกาลที่ 5 เล่ม 4

แม่ทัพแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1240 - 1241

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.20/19 จดหมายเหตุต้นถึงกรมหลวงเทววงษ์
วโรปการ ลงวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1900

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.20/19 จดหมายเหตุกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ
ที่ 531, 8301 ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน ร.ศ. 119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1 หม่อมแม่ทัพแผ่นดินสยามยกและตั้งพระองค์เจ้า
กิตติยากรเป็นอธิบดีกรมศึกษา ร.ศ. 113 - 114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/18 คากราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ของ
เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ เรื่องรายงานการสอบไล่วิชานักเรียนต่าง ๆ ลงวันที่ 29
มีนาคม ร.ศ. 113

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 จดหมายของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ถึง
พระเจ้าอนงยา ขอกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ 31 มีนาคม ร.ศ. 113

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยา ขอ
กรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ถึงเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ลงวันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยา ขอ
กรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ถึงพระองค์เจ้ากิตติยากรวรดิษฐ์ ลงวันที่ 6 กันยายน
ร.ศ. 114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 ที่ 55/10968 ลายพระหัตถ์
พระเจ้าอนงยา ขอกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ถึงเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ไม่ลงวันที่

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 การรวบรวม
มูลของแมกฟาร์แลนด์ต่อเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1895

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 การรวบรวมมูลของแมกฟาร์แลนด์ต่อ
เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ฉบับแปล

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/31 ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่น
สมมทอมรพันธ์ถึงพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นศิริราชสังกาศ ลงวันที่ 7 กันยายน

ร.ศ. 114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/35 การรวบรวมบัญชีมูลของพระองค์เจ้า
กิตติยากรวรลักษณต่อรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 31 สิงหาคม ร.ศ. 114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/1 พระบรมราชโองการเรื่องตั้งโรงเรียน
ในกรุงและหัวเมือง ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/3 ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
กราบทูลเรื่องการศึกษา ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 117

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/3 ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
กราบทูลเรื่องการศึกษา ลงวันที่ 19 มกราคม ร.ศ. 117

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (11) โครงการศึกษา หมวด 3
ว่าด้วยประมาณงานเด็กในอายุเข้าโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (12) โครงการศึกษาว่าด้วยจำนวน
โรงเรียนหลวงและโรงเรียนชะเลยศักดิ์ ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (14) โครงการศึกษาว่าด้วยเรื่อง
การทูลเกล้าฯ โรงเรียนชะเลยศักดิ์ ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (27) โครงการศึกษา หมวด 9
ว่าด้วยการใช้จ่ายในการศึกษา ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (28) โครงการศึกษา หมวด 9
ว่าด้วยการใช้จ่ายในการศึกษาที่จะต้องเพิ่มเงินบำรุงโรงเรียนชะเลยศักดิ์ ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (29) โครงการศึกษา หมวด 10
ว่าด้วยการศึกษาของหญิง ไม่ลงวันที่

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (30)

โครงการศึกษา การก่อสร้างโรงเรียนหลวงและการบำรุงโรงเรียนชะเลยศักดิ์

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (31) โครงการศึกษา การศึกษาใน
หัวเมือง ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (104) ความเห็นเรื่องการศึกษา
ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/5 (187) คำกราบบังคมทูลของ
พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 129

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.2/10 พระบรมราชโบายการเล่าเรียน
เมืองเชียงใหม่ ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.5/2 (ร-ล) เรื่องการเล่าเรียน โรงเรียน
ราชกุมารและพระราชวังเปิดโรงเรียน ลงวันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 111

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.5/๐ (ร-ล) เรื่องขยายโรงเรียน
ราชวิทยาลัย ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.๖. 50 4/1 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5
ถึงเจ้าพระยาวิฑูริย์ฯ ลงวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 125

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ส.บ.2 32/36 ประวัติโรงเรียนสตรีอเบวิกัน
จ.ลำปาง ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ท.1/18 พระยาบุรณราชบุรี ถึงพระยาคลังยาไมตรี
ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2459

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ท.1/18 พระยาบุรณราชบุรี ถึงพระยาคลังยาไมตรี
ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2459

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ท.46/45 เจ้าพระยาสุรสีห์กราบทูลกรมหลวง
ปราจีนกิติยภักดิ์ ลงวันที่ 4 มิถุนายน 2462

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 น.20 6/53

โรงเรียนการศึกษาของพลเมือง 22 มกราคม 2458

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1/27 เรื่องหลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 พระราชบัญญัติประถมศึกษา

19 สิงหาคม 2464

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/40 จดหมายเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ถึงมหาเสวกเอกพระยาจักรีปราณีศรีวิสุทธิ ลงวันที่ 3 ตุลาคม 2460

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/40 จดหมายเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ถึงมหาเสวกเอกพระยาจักรีปราณีศรีวิสุทธิ ลงวันที่ 13 กรกฎาคม 2464

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/5 เรื่องจัดการศึกษาประชาชนของทวย

ราษฎร์ทั่วทุกมณฑล ไม่ลงวันที่

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/30 เรื่องเปิดการสอนมัธยมวิสามัญสำหรับสตรี

9 พฤษภาคม 2460

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/42 แผนการศึกษาสำหรับชาติ เจ้าพระยา

ธรรมศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล 17 พฤศจิกายน 2462

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.18/64 ประกาศการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26 4/63 การศึกษาของชาติเรา

15 เมษายน - 29 พฤษภาคม 2472

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.2/2 พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

(รัชกาลที่ 6-7) 13 ตุลาคม 2462 - 8 มิถุนายน 2475

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.4/12 จดหมายเจ้าพระยามหิธรถึง มิส เอเลน

เอฟ แมค คูล์ ลงวันที่ 7 มกราคม 2471

จดหมายเหตุ, แผนก วิทยาลัยพาณิช รหัศ 001/78 (a) 1/72 สุภาวดีแม่เรือน

โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง

_____ รหัศ 001/78 (a) กลอง 1 แพ้ม 8 บันทึกการประชุม ลงวันที่

12 กันยายน 1892 ลงชื่อ Rev. F.L. Snyder ประธาน และ Rev,

J.B. Dunlap เลขาธิการ

จดหมายใหญ่, แผนก วิทยาลัยพายัพ รหัส 001/76 (a) กลองที่ 1 แฟ้ม 8

บันทึกการประชุม ลงวันที่ 5 ธันวาคม 1892 ลงชื่อ A.M. Cooper

ประธาน และ F.L. Snyder เลขานุการ

_____ รหัส 001/76 (a) กลองที่ 1 แฟ้ม 6 บันทึกการประชุม ลงวันที่
12 สิงหาคม 1893 ลงชื่อ E.S. Cole เลขานุการ

_____ รหัส 001/76 (a) กลองที่ 1 แฟ้ม 6 บันทึกการประชุม ลงวันที่
15 พฤศจิกายน 1893 ลงชื่อ E.S. Cole เลขานุการ

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 1 แฟ้ม 8 บันทึกการประชุม ลงวันที่
29 พฤศจิกายน 1893 ลงชื่อ E.S. Cole เลขานุการ

_____ รหัส 001/76 (a) กลองที่ 1 แฟ้ม 6 Rare Document S.C.

McFarland In Memorial Update.

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 3 แฟ้ม 3 Geraldine Fuller in
personal letter to Hooper on January 25, 1839

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 3 แฟ้ม 3 คณะกรรมการถึงบอร์ด ออฟ
ฟอเร็น มิชชั่น ออฟ เดอะ เฟรสไบเทเรียนในอเมริกา ลงวันที่

29 ธันวาคม 1909

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 3 แฟ้ม 4 W.M. Harris in personal
letter to Tate on January 5, 1939

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 3 แฟ้ม 4 Bangkok Christian College

_____ รหัส 001/76 (a) กลองที่ 3 แฟ้ม 8 Date of Founding Institute
of the American Presbyterian Mission in Siam.

_____ รหัส 001/78 (a) กลองที่ 9 แฟ้ม 6 จุดประสงค์ของโรงเรียน
คริสเตียนในประเทศไทย

จดหมายเหตุ, แผนก วิทยาลัยพายัพ จัดการสอนตามนโยบายของรัฐบาลในเรื่อง

การ.เอ ศิลปหัตถกรรม The College News Vol. I, No. 5 October, 1913.

_____ กรุงเทพมหานคร ประสงค์ให้มีโอกาสเรียนหนังสือและหัตถศิลป์ให้ชำนานู
ทั้งสองภาษา The College News Vol. I, No. 6 November, 1913.

_____ มิสเตอร์ อาเทอร์ แมคคัลลว พานักเรียนคริสเตียนไปชมพิพิธภัณฑ์ที่วังหน้า
The College News Vol. II, No. 6 November, 1913.

_____ การแสดงศิลปหัตถกรรมครั้งแรกของนักเรียนในประเทศสยาม
The College News Vol. I, No. 1 March, 1914.

_____ ระเบียบของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย 1914 - 1915
The College News Vol. II, No. 10 March, 1915.

_____ การฝึกนิสัยสันดาน The College News Vol. II, No. 10
March, 1915.

_____ การสอบความรู้ของนักเรียน The College News Vol. II, No. 10
March, 1915.

_____ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนฝึกักกัพิมพ์ดีดให้นักเรียน The College News
Vol. II, No. 10 March, 1915.

_____ ประกาศรับสมัครครู The College News Vol. II, No. 10
March, 1915.

_____ School. The Laos News Vol. I, No. 1 January, 1904.

_____ Medical work. The Laos News Vol. I, No. 1 January, 1904.

_____ Chiangmai Boarding School. The Laos News Vol. I, No. 2
April, 1904.

จดหมายเหต, แผนก วิทยาลัยพายัพ Pya Surisa Visitisak, His Siamese

Majesty's High Commission to Northern Territory. The Laos

News Vol. I, No. 3 July, 1904

_____ /The new building for the Lakawn Girls, School. The Laos News

Vol. I, No. 4 October, 1904

_____ Lakawn Girls, School. The Laos News Vol. II, No. 2

July, 1905.

_____ Cambell, Haward. Pay Schools in Chiangmai Station. The Laos

News Vol. III, No. 3 July, 1906.

_____ Gilson, Mabel. The Chiangmai Boys' School. The Laos News

Vol. III, No. 3 July, 1906.

_____ Schools and Scholars. The Laos News Vol. III, No. 3 July, 1906

_____ Lopez, C. Lopez y. "The **P**resent **P**olitical **E**nvironment of

Mission in Siam." Report of Deputation. July 24, 1915

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จดหมายเหตสมัยกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 8/3 จ.ศ. 1050

๑. เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่ม 16 ภาคที่ 27 โรงพิมพ์คุรุสภา 2507, 302 หน้า

_____ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 18 ภาคที่ 31 โรงพิมพ์คุรุสภา 2508, 280 หน้า

_____ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 19 ภาคที่ 32 โรงพิมพ์คุรุสภา 2508, 259 หน้า

_____ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 22 ภาคที่ 36 (ต่อ) 37 และ 38 โรงพิมพ์คุรุสภา

2511, 286 หน้า

กิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร เล่ม 29 ภาคที่ 48 (ต่อ) - 50 โรงพิมพ์คุรุสภา
2511, 298 หน้า

กิลปากร, กรม พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ โรงพิมพ์คุรุสภา 2504, 192 หน้า

_____ พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 พระนิพนธ์สมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โรงพิมพ์คุรุสภา 2504,
379 หน้า

2. เอกสารชั้นรอง

ก. ประเภทหนังสือทั่วไปและวิทยานิพนธ์

ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2523, 238 หน้า

_____ ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ มทว
ประสานมิตร 2518, 399 หน้า

_____ ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600 - 2310 ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521, 232 หน้า

เคนเนธ อี แวลส์ ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย สภาคริสตจักร
แห่งประเทศไทย 1958, 267 หน้า

จรรยา แสนวิเศษ นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง
พ.ศ. 2441 - 2474 วิทยานิพนธ์ กค.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร 2524, 374 หน้า อัสสาเนา

รุจิรินทร์ ตกแก่ง ประวัติคริสตจักรนกรปฐม 1903 - 1978 สำนักพิมพ์สุริยบรรณ
48 หน้า

เฉลิม อยู่เวียงชัย ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ โรงพิมพ์คุรุสภา
2514, 556 หน้า

ชัย เรืองศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ 2352 - 2453 ตอนที่ 1
กานัลังคม สำนักพิมพ์บ้านเรืองศิลป์ 2517, 544 หน้า

ดวงเดือน พิศาลบุตร ประวัติการศึกษาไทย โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์ 2517, 152 หน้า
 วิจารณ์ ราชานุกาฬ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ความทรงจำ แพร่พิทยา
 2514, 408 หน้า

คาค ประทีปเสน โรงเรียนกุศลศรัทธาตั้งกับเหมมโกฏ โรงพิมพ์ ร. รัตนะ
 2491, 173 หน้า

ถนอม ปินตาและพิษณุ อรรถภิญญ์, พระคุณเจ้าในวสันโกสินทร์สมัย จักพิมพ์โดย
สภาคริสตจักรในประเทศไทยเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี,
 125 หน้า

ทรงศรี อาจอรุณและคนอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2367-
2493 แพร่พิทยา 2519, 336 หน้า (หนังสือแปลชุดนวนิทัศน์ เล่มที่ 25)

บริดเจ, ดี บี ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกัน
เข้ามาประเทศไทย แปลโดย ปวน อินทวงศ์ พิมพ์ในงานศพพระยาสารสิน
 สวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน) ตุลาคม 2468 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
 2468, 66 หน้า

ประยูทธ สิทธิพันธ์ ตามรอยบาทพระพุทธรูปเจ้าหลวง สยาม 2514, 644 หน้า
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่มต้น โรงพิมพ์สยาม 2516, 358 หน้า
 ปาลเลกซ์ สังฆราช เจ้าเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
 สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506, 555 หน้า

ปิยนารถ บุณนาก บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุณนาก
 สำนักพิมพ์ดวงกมล 2520, 277 หน้า

พิไลวรรณ แสงชา บทบาทชาวต่างประเทศที่มีต่อการจัดการศึกษาในราชสำนัก
สมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453 ปริฎกานิพนธ์ กศ.บ.
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2523

ไพฑูรย์ สินดารัตน์ ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของไทย กรุงเทพฯ
 ไทยวัฒนาพานิช, 2523, 144 หน้า

• การคำนวณแบบช่วงสั้น $\rightarrow SO + COI + EC + \text{divd}$ ซักดี

• ในกรณีที่คำนวณ เป็นวิธีคำนวณช่วงสั้น $\rightarrow$ ปลอดภัยกว่า

คำนวณ-คำนวณ help ภายนอก / ในส่วนของนอก / ในส่วนของใน / & ปลอดภัยนอก

- ปลอดภัย การควบคุมด้วยตัวอักษร

• ~~ปลอดภัย~~ ปลอดภัย นอกเหนือจากนี้

• ~~ปลอดภัย~~ การคำนวณภายนอก

• เกิด SO ปลอดภัย $\rightarrow$ ปลอดภัย ผิด prob

ความหมาย -- มี prob 3 ข้อ 1 ข้อ 2 ข้อ 3

• ~~ปลอดภัย~~ ปลอดภัย จากหลักการความปลอดภัย

ปลอดภัย 3 ข้อ

• ปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย โดยคำนวณด้วย $\rightarrow$ ปลอดภัย 3 ข้อ

- ปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย

ปลอดภัย 3 ข้อ

- ปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย

② ปลอดภัย ปลอดภัย ปลอดภัย ③ ปลอดภัย ปลอดภัย (ปลอดภัย 3 ข้อ)

ปลอดภัย 3 ข้อ

มานิจ ชุมสาย ม.ล. ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย กองพิมพ์
ทางประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ 2498, 173 หน้า

ยอร์ช เฮาส์ เฟลด์ส กร. เรโนลด์ เฮาส์ - หมอฝรั่งสามรัชกาล สำนักพิมพ์
สุริยบรรณ 2525, 168 หน้า

หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4 แปลโดยกองกริสเตียนศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 2,
1961, 165 หน้า

ลาตูแบร์ จดหมายเหตูลาตูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
กาหนา 2510, 639 หน้า

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต
สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย 2514, 198 หน้า

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ประมวลพระราชนิพนธ์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชหัตถเลขา-
ลายพระหัตถ์ พิมพ์ในงานกรบรอบ 50 ปี วันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส 1 - 7 สิงหาคม 2514 ธนาคารกรุงศรี
อยุธยา 2514, 338 หน้า

วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย
2516, 240 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พิมพ์เป็นที่
ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 โรงพิมพ์คุรุสภา
2507, 1133 หน้า

ศุภนิธย์ วัฒนธาดา พื้นฐานการศึกษาไทย โรงพิมพ์เทียนวัฒนา 2520, 434 หน้า
เสถียร ตามรภาค ท่านอาจารย์ เอ็ม บี ปาล์มเมอร์ บี บี คี กับกรุงเทพฯ
กริสเตียน ก.ร. 1920 - 1938 เทพนมิตรการพิมพ์ 167 หน้า

สมาคมคุณนักรเรียนเก่าปรีณส์รอยแยลล์วิทยาลัย นิยสารสุวรรณโสภณ ฉบับที่ระลึก
กรบรอบ 50 ปี 1 มีนาคม 2499 โรงพิมพ์นารัฐการพิมพ์ 75 หน้า

สะอาค ไชยวัฒน์ การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานกรรมทูตของโรมันคาทอลิก
กับโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย สำนักพิมพ์สุริยบรรณ 2519, 303 หน้า

สุพรรณิ กาญจนบุรีจิ บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึง
รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปริญญาโทอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2507, 266 หน้า อักษรานา

สุภาพ สุภากรชนกิจ ครบรอบร้อยปี อรุณประทีป มงคลการพิมพ์ 2508, 65 หน้า
 เสรี พงศ์พิศ คาทอลิกกับสังคมไทย สมาคมสังคมนาศาสตร์แห่งประเทศไทย 2525,
 133 หน้า

อนงค์ อิศรภักดี ผู้รวบรวม 150 ปี ของโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย ค.ศ.
1828 - 1978 ม.ป.ท. 2521, 96 หน้า

อนุนานราชชน, พระยา ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน โดย เสรีรโกเศศ (นามแฝง)
 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2510, 174 หน้า

แฉับบ็อก โลว์ มอฟแฟ็ค แผ่นดินพระจอมเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต
 สมาคมสังคมนาศาสตร์แห่งประเทศไทย 2520. 315 หน้า

ข. ประเพณีการสาร

เทวีก เก ไวแอค "ซามูเอล แมกฟาร์แลนด์" แปลโดย ทองใบ ความดี
วิทยาสาร 16 : 12 - 13, 5 เมษายน 2513

_____ "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ กิลปากร 1 : 4
 1 พฤษภาคม 2509

พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยพระราโชบาย
 เกี่ยวกับการศึกษาของชาติ วารสารกิลปากร ปีที่ 3 เล่ม 2 พ.ศ. 2492

เอื้อ บุณปะเทศ หงสกุล "ประวัติการศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา" การศึกษาเอกชน
 3(1) : 57 - 59 ตุลาคม 2520

Wyatt, David K, "จุดเริ่มต้นการศึกษาแบบใหม่ในเมืองไทย" แปลโดย
 แก่นจันทร์ กาพพยอม และ ธรรมเกียรติ กันนวิ ปารจารย์สาร 5 : 22 - 29
 กรกฎาคม - กันยายน 2519

ก. ภาษาอังกฤษ

- Bristowe, W.S. Louis and the King of Siam. London : Chalco & Windus Ltd. 1976. 156 p.
- Eakin, John Anderson. The Eakin Family in Thailand. Bangkok : Prachandra Press. Bangkok. Thailand 1955. 249 p.
- Freeman, John H. An Oriental Land of the Free. Philadelphia : The Westminster Press, 1910 200 p.
- Joseph Nguyen - Van - Khoi. A study of the impact of Christian missionary on education in Thailand 1662 - 1910. Doctoral Dissertation unpublished, Saint Louis University, 1972
- Laugesen, Mary L. Man With A Dream (English Version) Bangkok : Supanit Stationary & Printing Press 1927. 80 p.
- McFarland, George Bradley. Historical Sketch Protestant Mission in Siam 1828 - 1928. Bangkok Bangkok Times Press Ltd. 1928. 386 p.
- Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand. Bangkok . Thaiwattana Panich, 2512 425 p.

ประวัติของผู้เขียน

ชื่อ สุนิตย์ แสงชา

เกิด 4 มกราคม 2492

ภูมิลำเนาเดิม ต.พิหารแดง อ.เมืองฯ สุพรรณบุรี

ภูมิลำเนาปัจจุบัน ต.บางแค อ.ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ปี พ.ศ. 2498 - 2501 จากโรงเรียน
วัดสว่างอารมณ์ สุพรรณบุรี

ชั้นมัธยมปีที่ 1 - 3 ปี พ.ศ. 2502 - 2504 โรงเรียนลหวิทย์
สุพรรณบุรี

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 (ม.ศ.) พ.ศ. 2505 - 2507 โรงเรียน
กรรมสิทธิ์ศึกษาลัย สุพรรณบุรี

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) พ.ศ. 2508 - 2509

โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง (ป.กศ.ชั้นสูง) พ.ศ. 2510 -
2511 จากวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา

ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) พ.ศ. 2513 - 2515 จาก

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) พ.ศ. 2523 - 2526 จาก

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

หน้าที่การงาน พ.ศ. 2512 - 2513 โรงเรียนวัดบางสาม และโรงเรียนบ้านท่า
พระยาจักร์ สุพรรณบุรี

พ.ศ. 2513 - 2514 โรงเรียนเปรมฤทธิศึกษา กรุงเทพฯ

พ.ศ. 2514 - ปัจจุบัน (2527) โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย
กรุงเทพฯ